

คู่กรรมกับความคิดของผู้เสพที่มีต่อภาพลักษณ์ของชาวญี่ปุ่นและความเป็นญี่ปุ่น

นางสาวเอวิตรา ศิระสาตร์

ศูนย์วิทยพัทยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“KHU-KARMA” AND PERCEPTION OF THE THAI CONSUMERS ON JAPANESE AND
JAPANESE

Miss Evitra Sirasart

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Political Economy
Faculty of Economics
Chulalongkorn University
Academic Year 2010
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

คู่กรรมกับความคิดของผู้เสพที่มีต่อภาพลักษณ์ของชาว
ญี่ปุ่นและความเป็นญี่ปุ่น

โดย

นางสาวเอวิตรา ศิระสาตร์

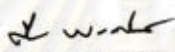
สาขาวิชา

เศรษฐศาสตร์การเมือง

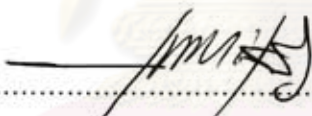
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ แล ดิลกวิทยรัตน์

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

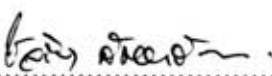

..... คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ติรณ พงศ์มพัฒน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ แล ดิลกวิทยรัตน์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ชลธิรา สัตยาวัฒนา)

เอวิตรา ศิระสาตร์ : คู่กรรมกับความคิดของผู้เสพที่มีต่อภาพลักษณ์ของชาวญี่ปุ่นและ
ความเป็นญี่ปุ่น. ("KHU-KARMA" AND PERCEPTION OF THE THAI
CONSUMERS ON JAPANESE AND JAPANESE) อ. ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก :
รองศาสตราจารย์ แล ศิลกวิทย์รัตน์, 115 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานวนิยายเรื่องคู่กรรมและการนำมาผลิตซ้ำ
ในสื่อแขนงอื่น ได้แก่ ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และละครเวที ว่ามีอิทธิพลในการสร้าง
ทัศนคติของคนในสังคมไทยที่มีต่อภาพลักษณ์ของชาวญี่ปุ่นและความเป็นญี่ปุ่นอย่างไร โดย
ใช้ทฤษฎีสายนีโอ-มาร์กซิสม์ทางด้านอุดมการณ์ครอบงำของอันโตนิโอ กรัมชิ และ มายาคติ
ของโรลองด์ บาร์ตส์ เป็นฐานคิดในการศึกษาวิจัย ซึ่งวรรณกรรมต้นแบบรวมถึงสื่อชนิดต่าง ๆ
ล้วนเป็นตัวกลางถ่ายทอดความคิดหรืออุดมการณ์ของผู้เขียน ไปยังผู้อ่านหรือผู้รับสาร รวมทั้งมี
อิทธิพลที่จะสามารถครอบงำผู้รับสารให้มีความคิดคล้อยตามได้ ผู้เขียนได้สอดใส่แนวคิด
อุดมการณ์ ความเชื่อของคนด้วยการนำเสนอผ่านทางสัญลักษณ์ ให้ผู้อ่านคล้อยตามโดยไม่รู้ตัว
และไม่ทันได้ตั้งคำถาม ซึ่งก็คือ "มายาคติ" ที่ได้ผ่านกระบวนการผลิตสร้างความหมาย
บางอย่างขึ้นมา กล่าวคือผู้เขียนเลือกที่จะนำเสนอแต่มุมมองเฉพาะด้านดีของญี่ปุ่นและ
อุดมการณ์ทหารนิยม รวมทั้งผู้เขียนยังทำให้ผู้อ่านมองข้ามอดีตและประวัติศาสตร์ที่เป็น
ทัศนคติด้านร้าย ให้มองเห็นเฉพาะภาพและความหมายแบบที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อไปยังผู้รับ
สาร มีเป้าหมายในการสถาปนาแนวคิดของคนให้กลายเป็นวัฒนธรรมหรือชุดความคิดหนึ่ง
ของสังคม ถ่ายทอดแนวคิดของคนผ่านทางวรรณกรรมที่มีรูปแบบเพื่อความบันเทิงและได้รับ
ความนิยมมากจนถูกนำมาผลิตซ้ำในสื่อแขนงอื่น ทำให้ยังสามารถสื่อสารไปยังประชาชนในวง
กว้างมากขึ้น และยังเป็นการคอกย้ำความหมายดังกล่าวให้กลายเป็นความจริงเสมือน รวมทั้งทำ
ให้อินยอมพร้อมใจคล้อยตามได้โดยง่าย

สาขาวิชา เศรษฐศาสตร์การเมือง..... ลายมือชื่อนิสิต..... เอวิตรา ศิระสาตร์.....
ปีการศึกษา ..2553..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

5085351729: MAJOR POLITICAL ECONOMY

KEYWORDS : MYTHOLOGY / IDEOLOGY / MILITARISM / ROLAND BARTHES / ANTONIO GRAMSCI

EVITRA SIRASART : "KHU-KARMA" AND PERCEPTION OF THE THAI CONSUMERS ON JAPANESE AND JAPANESENESS. THESIS ADVISOR : Assoc. Prof.LAE DILOKVIDHYARAT,M.A., 115 pp.

The propose of this research is to study the Thai novel "Khu-Karma" and the reproduction of it in various types of media including television drama, novel, and stage play and whether they have an influence on people in Thai society about the image of the Japanese and being Japanese and how it influences. The theories used in the thesis are the Neo-Marxism about ideology of Antonio Gramsci and Roland Barthes as a thinking basis of the research. The research found that various types of media as well as the original novel all play a role of the media of thought or idealism from the author to the readers who are considered the message recipients. Moreover, they are powerful enough to convince the readers to have the same pictures that the author has in mind. The author has inserted her way of thinking , idealism, and belief through "symbols" so the readers are not aware of that an do not question it. This is called "mythology" which comes out of the process of symbolism. The author chose to present the positive side of Japan and militarism. Furthermore the novel also makes the readers skip the negative past history and only see the picture and meaning that the author wants to communicate to the audience with the purpose to establish her own concept to be social cultures or social concept and convey her idea through this entertaining novel. The novel becomes so popular that it has been reproduction in other various media types. And that would communicate to people in larger circle which is like the insistence of the aforementioned connotation to be realistic and makes people ready to believe.

Field of Study : Political Economy.....
Academic Year : 2010.....

Student's Signature Evitra Sirasart
Advisor's Signature Dr. Lae Dilokvidhyarat

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงไม่สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีหากปราศจากบุคคลจำนวนมากที่ให้ความช่วยเหลือซึ่งผู้เขียนมีความซาบซึ้งและขอขอบคุณจากใจ ดังต่อไปนี้

ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ แล ดิลกวิทยรัตน์ อาจารย์ที่ปรึกษาที่ให้คำแนะนำเอาใจใส่อย่างดีเยี่ยมและอดทนต่อผู้เขียนอย่างมากในการแก้ไขวิทยานิพนธ์ซ้ำแล้วซ้ำเล่า และกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์(พิเศษ) ดร.ชลธิรา สัตยาวัฒนา สำหรับความเมตตาที่ช่วยทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอขอบคุณรศ.ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ รศ.ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ สำหรับคำวิจารณ์ รวมทั้ง ผศ.ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร , รศ.นพมาศ แหวหงส์ และอาจารย์ตามไท ดิลกวิทยรัตน์ ที่ให้ความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างมาก

ขอบพระคุณอาจารย์ธานี ชัยวัฒน์ ที่เป็นแรงบันดาลใจให้รักและสร้างสรรค์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบคุณกำลังใจจากครอบครัว และเพื่อนๆทุกคนที่คอยเอาใจช่วย ขอขอบคุณหวานเย็น - วิริตตา ศรีรัตนสำหรับมิตรภาพที่ยาวนานและเป็นผู้ช่วยจุดประกายความคิดให้กับผู้เขียน ขอขอบคุณพี่เมียง พี่ชิว เมย์ แม็ค หนึ่ง และไนต์ ที่อยู่เคียงข้างตลอดเวลา ขอขอบคุณทุกคนที่ผ่านเข้ามามีส่วนร่วมในการขีดเส้นทางชีวิตให้ดำเนินมาในทิศทางอย่างที่เห็นและเป็นอยู่ในทุกวันนี้

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณดวงวิญญาณของคุณแม่ที่ล่วงลับไปแล้วก่อนทันเห็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเป็นรูปเล่ม ขอขอบคุณที่รักและเสียสละหลายสิ่งหลายอย่างในชีวิตเพื่อเลี้ยงดูลูกแทนทอย่างดีที่สุดเสมอมา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่	
1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	18
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	19
ขอบเขตของการศึกษา.....	19
วิธีการศึกษา.....	19
2 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้เป็นฐานคิดในการศึกษาวิจัย	21
แนวคิดและทฤษฎีของอันโตนิโอ กรัมซี.....	22
แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยเรื่องมายาคติของโรลองต์ บาร์ตส์.....	28
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	31
3 บริบทประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น	34
3.1 ความเชื่อในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของชาวญี่ปุ่น.....	34
3.1.1 จักรพรรดิญี่ปุ่น.....	35
3.1.2 สถาบันขุนนาง นักรบ ไชกุน.....	35
3.1.3 กองทัพญี่ปุ่นและกระบวนการปลูกฝังจิตสำนึกทางกองทัพ.....	37
3.2 การขยายอำนาจยึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของญี่ปุ่น.....	39
3.3 นโยบายของกองทัพญี่ปุ่นที่มีต่อไทยในสงครามมหาเอเชียบูรพา.....	42
3.4 ผลกระทบของญี่ปุ่นต่อประเทศไทย.....	50

3.4.1	ผลกระทบต่อไทยทางด้านการทหาร.....	51
3.4.2	ผลกระทบต่อไทยทางด้านเศรษฐกิจ.....	51
3.4.3	ผลกระทบต่อไทยทางด้านการเมือง.....	53
3.4.4	ผลกระทบต่อไทยทางด้านสภาพบ้านเมืองและขวัญกำลังใจ.....	54
3.5	ลักษณะเด่นของทหารญี่ปุ่น.....	59
4	กระบวนการสร้างมายาคติในคู่กรรม.....	65
4.1	การนำเสนอภาพลักษณ์ของญี่ปุ่น.....	70
4.2	ความบิดเบือนของภาพลักษณ์ทหารญี่ปุ่น.....	78
4.3	ความเป็นชาตินิยมไทยและญี่ปุ่น.....	87
4.4	แนวคิดและอุดมการณ์ที่สอดแทรกอยู่ในตัววรรณกรรม.....	93
5	บทสรุป.....	98
	รายการอ้างอิง.....	102
	ภาคผนวก.....	108
	ประวัติผู้เขียน.....	115

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สื่อแต่ละชนิดไม่ว่าจะเป็นวิทยุ โทรทัศน์ หรือหนังสือพิมพ์ ต่างก็มีหน้าที่เช่นเดียวกัน คือเป็นตัวกลางถ่ายทอดความคิดหรืออุดมการณ์ไปยังผู้บริโภคหรือผู้เสพสาร นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลที่จะสามารถครอบงำประชาชนให้มีความคิดคล้อยตามได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรงหรือกำลังมาบีบบังคับให้ประชาชนปฏิบัติตามแต่อย่างใด บ่อยครั้งที่รัฐบาลใช้สื่อต่างๆเป็นกระบอกเสียงเพื่อเผยแพร่อุดมการณ์และกล่อมเกลาคำคิดประชาชนให้เกิดความนิยมและเห็นชอบกับนโยบายและการกระทำของรัฐบาล

สื่ออีกชนิดหนึ่งทีนอกจากจะสร้างความบันเทิงให้แก่จิตใจแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสังคมไม่น้อยไปกว่าสื่อประเภทอื่น นั่นคือวรรณกรรม หรือ งานเขียน วรรณกรรมเป็นผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้นมาโดยฝีมือของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่นับว่ามีความสัมพันธ์กับสังคม กล่าวคือ วรรณกรรมสามารถสะท้อนสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัย ดังคำกล่าวที่ว่า “วรรณกรรมเป็นคั่นช่องแห่งยุคสมัย” เพราะนักเขียนผู้ประพันธ์วรรณกรรมมักจะใส่รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในยุคนั้นๆ รวมไปถึงความรู้สึก ค่านิยมของคนในสังคมและแนวทางทัศนคติของตัวผู้เขียนเองลงไปในงานเขียนของตนด้วย ทำให้ผู้เสพวรรณกรรมสามารถที่จะมองเห็น เข้าใจ และเรียนรู้เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้จากงานเขียน

โดยทั่วไปแล้ว แนวความคิดของนักเขียนมักได้รับอิทธิพลมาจากสังคมนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ศาสนา ปรัชญา เศรษฐกิจและการเมือง สภาพของสิ่งต่างๆเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อทัศนคติของผู้เขียน หรืออาจเป็นการจำกัดกรอบความคิดของแนวทางการเขียนก็เป็นได้ เช่น ระบบทุนนิยมทำให้ต้องแสวงหากำไรสูงสุด ดังนั้นนักเขียนจึงอาจต้องสร้างวรรณกรรมตามความพึงพอใจของแนวโน้มตลาดมากกว่าจะคำนึงถึงคุณภาพและอุดมการณ์ของตนเอง เป็นต้น

นอกจากวรรณกรรมจะเป็นภาพสะท้อนของสังคมและค่านิยมในแต่ละยุคสมัยแล้ว สิ่งหนึ่งที่ทำให้วรรณกรรมกลายเป็นผลงานของมนุษย์ที่มีความสำคัญและควรให้ความสนใจ นั่นคือ วรรณกรรมมักจะมีอิทธิพลต่อสังคมด้วย เพราะนักเขียนที่มีฝีมือสามารถสร้างวรรณกรรมให้มีชีวิตและโน้มน้าวจิตใจของผู้เสพวรรณกรรมให้เชื่อและคล้อยตามได้ อิทธิพลของวรรณกรรมต่อสังคม

อาจเป็นไปได้ทั้งด้านอิทธิพลภายนอก เช่น การแต่งกาย หรือกิจกรรมตามอย่างในวรรณกรรม และอิทธิพลภายใน คือ การสร้างค่านิยมความรู้สึกนึกคิด เป็นต้น

ในสังคมตะวันตกเองก็มีวรรณกรรมที่โด่งดังและมีบทบาทต่อทัศนคติของผู้อ่านอย่างเช่น “หนังสือชุดบ้านเล็ก” หรือ “The Little House Series” ของลอร่า อิงกัลด์ส ไวลด์เดอร์ ประกอบไปด้วยหนังสือทั้งหมด 10 เล่ม ได้แก่ บ้านเล็กในป่าใหญ่ บ้านเล็กในทุ่งกว้าง เด็กชายชานา บ้านเล็กริมห้วย ริมทะเลสาบสีเงิน ฤดูหนาวอันแสนนาน เมืองเล็กในทุ่งกว้าง ปีทองอันแสนสุข สี่ปีแรก และ ตามทางสู่เหย้า หนังสือชุดดังกล่าว เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตของผู้เขียน เนื้อเรื่องบรรยายถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวอเมริกัน ที่ได้ต่อสู้กับธรรมชาติและควมลำบากยากแค้นอย่างยากบั่นอดทนในยุคบุกเบิก ก่อนที่บ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรืองจนกลายเป็นประเทศมหาอำนาจในช่วงระยะเวลาเพียงแค่ 80 ปีเศษ วรรณกรรมชิ้นนี้ยังได้ปลูกฝังค่านิยมตามแบบ American dreams อันเป็นแนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการก่อร่างสร้างชาติ ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมที่เกี่ยวกับสถาบันครอบครัวที่อบอุ่น กล่าวคือ การใช้ชีวิตที่พ่อเป็นคนเข้มแข็ง ภรรยามีความนุ่มนวล เป็นแม่บ้านที่อบอุ่น ทำอาหารเก่งมาก เย็บปักถักร้อย ดูแลสามี ลูกก็ได้รับการบ่มเพาะมาอย่างดี รักพ่อแม่ อดทนต่อสู้กับธรรมชาติ มุ่งมั่นและมีวินัยในชีวิต ในเรื่องยังพูดถึงกฎเกณฑ์ในการจับจองที่ดินทำกิน ซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นดินแดนของพวกอินเดียนแดง โดยบรรยายถึงความโหดร้ายของชาวอินเดียนแดงในช่วงนั้น ว่าอเมริกายังคงมีอินเดียนแดงอยู่เป็นจำนวนมาก ในภายหลังจึงได้จัดเขตให้คนอินเดียนแดงอยู่โดยเฉพาะ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ชาวอเมริกันได้เป็นฝ่ายบุกกรุกเข้าไปยึดครองผืนดินของเจ้าถิ่นเดิมและทำลายวิถีชีวิตอันสงบเรียบง่ายของอินเดียนแดงก่อน แต่วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวก็สามารถถล่มเกลาคความรู้สึกของคนอ่านให้รู้สึกถึงความสวยงามของชีวิตในดินแดนสวรรค์ และรู้สึกภาคภูมิใจในการที่ตนเป็นฝ่ายรุกรานผู้อื่นก่อน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าวรรณกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กับสังคมและเป็นผลงานของมนุษย์ที่มีความสำคัญมิใช่น้อย และอาจส่งผลกระทบต่อความคิดความเชื่อของคนในสังคมวงกว้าง ดังเช่นงานเขียนของหลูซึ่นที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม จากที่แต่เดิมคนจีนนับถือคำสอนขงจื้อที่สอนให้รักสงบ นิ่งเฉยและต่อสู้ศัตรูด้วยความดี ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอนให้ยอมคน อยู่อย่างสงบและไม่คิดรุกรานใคร แต่เมื่อหลูซึ่นนักเขียนชาวจีนได้มีโอกาสเห็นภาพของคนจีนถูกทหารญี่ปุ่นกดขี่ทารุณ แล้วไม่ทำการโต้ตอบต่อสู้ จึงเริ่มเขียนหนังสือเพื่อปลุกกระดมให้ชาวจีนทุกคนเข้มแข็ง เลิกก้มหัวยอมให้ผู้อื่นทำร้าย เหมาะเจตผู้ นำของเงินเองก็มีความชื่นชอบในแนวคิดและงานเขียนของหลูซึ่นเป็นอันมาก นับได้ว่างานเขียนของหลูซึ่นได้มีผลเปลี่ยนแปลงความคิดค่านิยม

ตามแบบขงจื้ออันเป็นค่านิยมดั้งเดิมของคนจีนให้เปลี่ยนมาเป็นคนจีนรุ่นใหม่ที่เข้มแข็งตามแบบอย่างที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต

การที่วรรณกรรมต่างๆสามารถส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้รับสารก่อให้เกิดความเห็นคล้อยตามได้นั้น ทำให้วรรณกรรมบางชิ้นกลายเป็นวรรณกรรมต้องห้าม หรือมีการจับกุมคุมขังนักเขียนผู้สร้างผลงานที่ขัดกับนโยบายของรัฐ เช่น แมกซิม กอร์กี้ นักประพันธ์ชาวรัสเซีย ผู้สร้างวรรณกรรมชิ้นเอกระดับโลก เรื่อง“แม่” (Mother) เนื่องจากแมกซิม กอร์กี้ที่อยู่ฝ่ายมาร์กซิสต์ในงานเขียนของเขามักจะมีเนื้อหาเอนเอียงไปทางฝ่ายซ้าย จนต่อมาได้ถูกขึ้นบัญชีดำของรัฐบาลรัสเซีย อันเป็นผลให้ถูกจับกุมใน พ.ศ. 2448 เรื่องแม่ ของแมกซิม กอร์กี้ก็ได้แปลเป็นภาษาไทยโดย ศรีบูรพา และจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นวรรณกรรมเพื่อชีวิต แสดงให้เห็นถึงลักษณะของมนุษย์เมื่อตกอยู่ในยามสงครามซึ่งเป็นภาวะคับขัน เนื้อเรื่องกล่าวถึงการต่อสู้ทางชนชั้นของคนงานชาวรัสเซีย โดยนำเสนอผ่านทางตัวละคร “แม่” ในฐานะตัวแทนของผู้ใช้แรงงานที่ตรากตรำทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม และถูกกดขี่ทางเพศจากสามีที่มีความเจ็บแค้นต่อสังคม ซึ่งในเวลาต่อมาลูกชายที่มีสำนึกทางการเมืองได้เข้าร่วมในการต่อสู้กับพวกปัญญาชนปฏิวัติ แม่จึงต้องต่อสู้ทางการเมืองร่วมกับลูกชาย ความคิดของแม่เองก็ค่อยๆคลี่คลายไปกับลูกชายด้วย และวิถีชีวิตของแม่จึงได้แตกต่างไปจากคนงานหญิงทั้งหลาย วรรณกรรมเรื่องนี้ได้กระตุ้นให้ผู้อ่านตั้งคำถามถึงระบบที่เป็นอยู่และตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมในสังคม ดังนั้นในยุคของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ใช้อำนาจเผด็จการโดยเบ็ดเสร็จ กวาดล้างจับกุมนักเขียน นักหนังสือพิมพ์เข้าคุกเป็นจำนวนมาก* มีการปิดหนังสือพิมพ์ และประกาศรายชื่อหนังสือต้องห้าม วรรณกรรมเรื่องแม่ ของแมกซิม กอร์กี้ก็เป็นเรื่องหนึ่งในวรรณกรรมต้องห้ามด้วยเช่นกัน

หากวรรณกรรมที่ยกตัวอย่างมาสามารถส่งผลยิ่งใหญ่ต่อทัศนคติของผู้อ่านในสังคมวงกว้างได้ ดังเช่นในสังคมอเมริกัน สังคมจีน และรัสเซีย วรรณกรรมไทยนั้นก็อาจที่จะส่งผลกระทบต่อความนึกคิดหรือการรับรู้ของประชาชนไทยได้เช่นกัน และอาจแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์และค่านิยมบางอย่างของผู้เขียนสอดแทรกอยู่ อย่างที่ผู้เขียนเองก็อาจจะไม่ได้คำนึงถึงมาก่อน ดังเช่นวรรณกรรมเรื่อง “คู่กรรม”

คู่กรรม จัดเป็นวรรณกรรมประเภทนวนิยาย สร้างสรรค์โดย ‘ทมยันตี’ ซึ่งเป็นนามปากกาของคุณหญิงวิมล ศิริไพบูลย์ วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นนวนิยายรักที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมมากที่สุด

* การจับกุมคุมขังนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลกลายเป็นแรงผลักดันให้นักเขียนหลายคนเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และศรีบูรพา ได้ลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีนจนเสียชีวิตที่นั่น

ของทมยันตี คู่กรรมเป็นเรื่องราวของความรักระหว่างชายหญิงต่างเชื้อชาติคู่หนึ่งโดยมีประเด็นทาง การเมืองและสงครามเป็นส่วนประกอบของเรื่อง เหตุการณ์ทั้งหมดเกิดขึ้นในประเทศไทย ตรงกับช่วง สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 “คู่กรรม เป็นงานเขียนเรื่องความรักอันเกี่ยวพันกับการเมืองโดยตรง”¹ ใน สายตาของชาวโลกมองว่าทหารญี่ปุ่นนั้นโหดร้ายอำมหิต แต่วรรณกรรมเรื่องนี้นำเสนอภาพลักษณ์ของ ทหารญี่ปุ่นออกมาในลักษณะของพระเอกมากกว่าที่จะเป็นผู้ร้าย กล่าวคือ บรรยายให้เห็นถึงภาพลักษณ์ ที่ดีของทหารญี่ปุ่น แสดงให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์ของทหารญี่ปุ่นว่าไม่ว่าเชื้อชาติใดต่างก็มีหัวใจ ด้วยกันทั้งสิ้น ตั้งแต่วรรณกรรมเรื่องนี้ถือกำเนิดขึ้นมานับเป็นเวลาสี่สิบกว่าปีแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ.2508 และ ตีพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกใน พ.ศ. 2512 แต่คู่กรรมก็ยังคงเป็นนวนิยายที่ได้รับความนิยมและสามารถ เข้าถึงคนไทยจำนวนมากที่เป็นนักอ่านนวนิยาย

เนื่องจากปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “สื่อแต่ละชนิดต่างส่องทางให้แก่กันและกัน”² ดังนั้น สื่อแต่ละชนิดจึงมีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่ สายสัมพันธ์ที่มองเห็นได้ชัดเจนอีกสายหนึ่งก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างนวนิยายกับละครโทรทัศน์ ดังเช่น เมื่อคู่กรรมเป็นนวนิยายขายดี ก็ถูกนำมา ดัดแปลงไปสู่สื่อในรูปแบบอื่นๆ เนื่องจากบทประพันธ์ที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นนวนิยาย และมียอด จำหน่ายสูง มักจะถูกนำมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ และถ้าหาก นวนิยายเรื่องใดถูกนำมาสร้างเป็น ละครโทรทัศน์ ก็จะส่งผลให้นวนิยายเล่มนั้นขายดีขายดีในท้องตลาด

ในกรณีนี้ นวนิยายเรื่องคู่กรรมได้ถูกนำมาดัดแปลงและผลิตซ้ำเป็น ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์และ ละครเวทีจำนวนหลายครั้งด้วยกัน ดังต่อไปนี้

1. ละครโทรทัศน์ข่าวค่ำช่อง 4 บางขุนพรหม จัดโดยคุณเทิง สติเฟื่อง ในนามของคณะศรี ไทยการละครและเป็นการแสดงออกอากาศถ่ายทอดสด เนื่องจากสมัยนั้นยังไม่มีกรบันทึกเทป โทรทัศน์อย่างเช่นในปัจจุบัน นำแสดงโดยมีชัย วีระไวทยะ และ บุศรา นฤมิตร พ.ศ. 2513
2. ละครทีวีในต่างจังหวัด นำแสดงโดยชนะ ศรีอุบล กับ ผาณิต กันตามระ พ.ศ.2515
3. ภาพยนตร์ของบริษัทจิบรันเทิงฟิล์ม อำนวยการสร้างโดยพลตำรวจตรีบันเทิงและจิรวรรณ กำปนาทแสนยากร กำกับการแสดง โดย คุณ สมวงศ์ ทิมบุษธรรม พรไพโรจน์ ประดับ นำแสดงโดย นาท ภูวนัย และ ดวงนภา อรรถพรพิศาล พ.ศ.2516

¹ สุภัทร สวัสดิรักษ์, รักของทมยันตีจาก “คู่กรรม”ถึง “พอปลาไหล”. วรรณสารกระแสด 1 (สิงหาคม 2523): 13.

² กาญจนา แก้วเทพ, มายาพิณิจ : การเมืองทางเพศของละครโทรทัศน์(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แจนเดอร์เพรส, 2536). หน้า 17.

4. ละครโทรทัศน์ทางช่อง 9 นำแสดงโดยนิรุตดี ศิริจรรยา และศันสนีย์ สมานวรวงศ์ พ.ศ. 2521

5. ภาพยนตร์ของบริษัทไฟว์สตาร์โปรดักชั่น กำกับการแสดงโดยรุจน์ รัชภพ นำแสดงโดย วรุฒ วรธรรม และจินตหรา สุขพัฒน์ พ.ศ.2531

6. ละครโทรทัศน์ทางช่อง 7 สี ของบริษัทดาววิดีโอ กำกับการแสดงโดย ไพรัช สังวริบุตร นำแสดงโดยชงไชย แมคอินไตย์ และ กมลชนก โกมลฐิติ พ.ศ.2533

7. ภาพยนตร์ของบริษัท GMM แกรมมี่ กำกับการแสดงโดย ยุทธนา มุกดาสนิท ร่วมด้วย พันธุ์ธัมม์ ทองสังข์ และนิพนธ์ ศิวเนร นำแสดงโดยชงไชย แมคอินไตย์ และ อาภาศิริ นิติพน พ.ศ.2538 ซึ่งได้รับรางวัลตุ๊กตาทองสาขาภาพยนตร์ยอดเยี่ยม

8. ละครโทรทัศน์ทางช่อง 3 ของบริษัทเรดครามา กำกับการแสดงโดย นพดล มงคลพันธ์ นำแสดงโดย ศรธรรม เทพพิทักษ์ และ พรชิตา ณ สงขลา พ.ศ.2547

9. ละครเวที กลุ่มกรรม The Musical ของบริษัทดรีมบ็อกซ์ สร้างสรรค์การแสดงโดยดารกา วงศ์ศิริ กำกับการแสดงโดย สุวรรณดี จักราวรุช นำแสดงโดยเชกิ โอเชกิ และ ชีรณัน ณ หนองคาย พ.ศ.2547 จัดแสดงที่โรงละครกรุงเทพ และได้นำกลับมาแสดงอีกครั้งในกลางปี 2550 ที่โรงละครกรุงเทพเมโทรโพลิส โดยทีมงานชุดเดิม

กลุ่มกรรมได้ถูกตีพิมพ์ซ้ำหลายต่อหลายครั้งและได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศ รวมทั้งมีการแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นโดย มร.ชินจิโร่ นิชิโน โดยตีพิมพ์ซ้ำถึง 2 ครั้ง และถูกนำไปออกอากาศแสดงเป็นละครวิทยุของ NHK ประเทศญี่ปุ่นด้วย ล่าสุดประเทศญี่ปุ่นได้ขอซื้อนวนิยายเรื่องกลุ่มกรรมเพื่อนำไปสร้างอีกครั้ง ซึ่งเป็นความร่วมมือกันระหว่างไทย-ญี่ปุ่น เพื่อฉลองครบรอบ 120 ปีความสัมพันธ์ทางการทูตปี 2550 และจากการที่นิยายและละครเรื่อง "กลุ่มกรรม" เป็นเรื่องที่ได้รับการนิยมนิยมอย่างสูง ทมยันตีจึงได้รับการเชิญจากมูลนิธิวัฒนธรรมญี่ปุ่นให้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างไทยและญี่ปุ่น เพื่อให้คนญี่ปุ่นได้รู้จักทมยันตี รู้จักโกโบริและรู้จักความเป็นไทยทั้งในแง่มุมความเป็นอยู่และศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย การที่ทมยันตีได้รับการเชิญจากมูลนิธิวัฒนธรรมญี่ปุ่นดังกล่าวจะเป็นผลจากการสร้างภาพเชิงบวกให้ทหารญี่ปุ่นกลายเป็นพระเอกในนวนิยายไทย

หากวรรณกรรมเป็นสื่อที่มีคุณค่าในฐานะที่เป็นกระจกสะท้อนให้เห็นถึงสภาพเหตุการณ์ของยุคสมัย วรรณกรรมเรื่องกลุ่มกรรมนี้ก็ได้นำภาพของเหตุการณ์บ้านเมืองและสังคมไทยในยุค

สงครามโลกครั้งที่ 2 ให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจความเป็นไปและเรื่องราวได้อย่างชัดเจน ทั้งที่ผู้อ่านบางคนอาจจะไม่มีโอกาสได้เกิดและใช้ชีวิตอยู่ในช่วงเวลาที่ตรงกับช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เลยก็ตาม แต่นวนิยายกลุ่มกรรมก็เป็นวรรณกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อความบันเทิง แม้ว่าผู้เขียนจะพยายามค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์และใส่รายละเอียดลงไปในงานเขียนให้มากที่สุด เพื่อที่จะสร้างตัวหนังสือบนแผ่นกระดาษให้มีชีวิตชีวาขึ้นมา แต่อย่างไรก็ตาม ตัวละครจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นพระเอกหรือนางเอกก็ล้วนแล้วแต่เป็นตัวละคร ที่เกิดขึ้นจากจินตนาการของผู้เขียนเอง มิใช่บุคคลที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์แต่อย่างใด ดังนั้นเรื่องราวที่ถูกแต่งเติมขึ้นมาจากจินตนาการกับเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ย่อมมีความแตกต่างกันไม่มากนักน้อย

เมื่อนวนิยายกลุ่มกรรมถูกคัดแปลงและผลิตซ้ำในรูปแบบของละครโทรทัศน์ ก็ยังเพิ่มความมีชีวิตให้กับตัวละครมากยิ่งขึ้น เนื่องจากละครโทรทัศน์เป็นเรื่องราวประเภทหนึ่งที่กำลังถึงตัวบุคคล การกระทำ และมีเค้าโครงเรื่องที่แน่นอน เรื่องราวดังกล่าวนี้เป็นแสงสลับอยู่ระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงและโลกแห่งสัญลักษณ์ (โลกแห่งความฝัน) ดังที่เราสามารถเห็นได้โดยง่ายว่า ละครโทรทัศน์นั้นเป็นสัดส่วนผสมระหว่างเค้าโครงเรื่องที่แต่งขึ้นมา หากทว่าฉากละคร การแต่งกาย บทสนทนา เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นความจริงทั้งสิ้น เพราะตัวละครในละครจะใช้ประโยชน์สนทนาที่เหมือนกับคนในสังคมจริงใช้กันอยู่

ดังนั้น แม้เราจะทราบกันดีว่า จากนวนิยายกลุ่มกรรม ไปสู่สื่อในรูปแบบของละครโทรทัศน์ และภาพยนตร์นั้น ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นจริงอย่างแน่นอน แต่ผู้เสพงานกลุ่มกรรมกลับรู้สึกว่ทุกๆ รายละเอียดของเนื้อเรื่องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง และดูเป็นจริงเสียยิ่งกว่าความจริงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์เสียอีก โดยเฉพาะตัวละครเอกฝ่ายชายของเรื่อง หรือ “โกโบริ” นั่นเอง กล่าวคือ โกโบริ เป็นนายทหารหนุ่มชาวญี่ปุ่นที่มาตกหลุมรัก “อังสุมาลิน” สาวไทยที่เกลียดชังสงครามและทหารญี่ปุ่น และเนื่องจากก่อนหน้านี้ไม่ได้มีการผลิตซ้ำภาพความโหดร้ายของญี่ปุ่นในสังคมไทยเป็นที่แพร่หลายมากนัก คนไทยจึงไม่ได้รู้จักญี่ปุ่นมากเท่าที่ควร ประกอบกับเมื่อนวนิยายเรื่องกลุ่มกรรมถือกำเนิดขึ้นมาและกลายเป็นนวนิยายที่สามารถเข้าถึงประชาชนและได้รับความนิยมสูง คนไทยส่วนใหญ่จึงได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับทหารญี่ปุ่นจากกลุ่มกรรมมากที่สุดนั่นเอง และมักยึดเอาโกโบริเป็นภาพแทนของทหารญี่ปุ่นทั้งหมด โกโบริเป็นตัวละครเอกฝ่ายชายที่ผู้เขียนจงใจสร้างขึ้นมาให้มีบุคลิกอบอุ่นอ่อนโยน และมีลักษณะของสุภาพบุรุษเต็มขั้นอย่างที่ไม่สามารถจะพบเห็นทหารญี่ปุ่นเป็นเช่นนั้นได้ในโลกของความเป็นจริง การที่ทมยันตีได้บรรยายลักษณะของตัวละครเอกฝ่ายชายไว้

³ กาญจนา แก้วเทพ, มายาพิณิจ : การเมืองทางเพศของละครโทรทัศน์, หน้า 21.

อย่างน่าประทับใจ เป็นเพราะตัวผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวมีความรู้สึกประทับใจในลักษณะนิสัยของชาวญี่ปุ่นที่ตนเคยมีโอกาสได้พบปะสมัยวัยเด็ก

“ครั้งหนึ่งที่คุณแม่พาข้ามเรือไปหลบถูกระเบิดที่ทำพระจันทร์ พวกผู้ใหญ่เข้าไปหลบอยู่แถวหลังองค์พระในระเบียบวัดมหาธาตุ พอได้ยินเสียงระเบิดลงที่สถานีรถไฟ พวกเราที่เป็นเด็กก็วิ่งกรูกันออกมาขึ้นดูแสงไฟลุกไหม้ ไม่รู้สึกกลัวเพียงแต่ตื่นเต้น พอมองเห็นคนเดินผ่านมา ซึ่งเขาอาจสูญเสียญาติพี่น้องหรือบ้านช่องไป ก็นึกสงสาร จำได้ว่าตอนที่คุณแม่พาไปเดินเล่นในสวนแถวบ้านริมคลองบางกอกน้อย แล้วเจอกับทหารญี่ปุ่นคนหนึ่ง เขาก็เข้ามาอุ้มเรากับน้องสาวไปกอดไว้กับอก คือน้องสาวเรามีหน้าตาคล้ายเด็กญี่ปุ่นมาก แล้วเขาก็ทำมือทำไม้ส่งภาษากับคุณแม่รู้ว่า เด็กสองคนนี้ทำให้เขาคิดถึงลูกสาวที่อยู่ญี่ปุ่น อีกวันหนึ่งเราเข้าไปนั่งตกปลาเล่นในสวนก็มีทหารญี่ปุ่นท่าทางใจดีเดินเข้ามาพูดคุยด้วย แล้วเขาก็เอาเข็มเย็บผ้าของเขามาขอทำเป็นเบ็ดให้เรา สมัยนั้นเบ็ดตกปลานี้หายาก”⁴

ทมยันตีได้นำความรู้สึกประทับใจในชาวญี่ปุ่นดังกล่าวของตนมาเสริมแต่งเป็นจินตนาการที่สวยงามแล้วถ่ายทอดออกมาโดยพยายามชักจูงให้คนอ่านรู้สึกเชื่อตามที่ตนคิด ภาพของโก โบริที่ทมยันตีได้ถ่ายทอดออกมาจากจินตนาการนั้นอาจไม่ถูกต้องตรงกับสภาพความเป็นจริงของทหารญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลก ครั้งที่สองเท่าไรนัก เพราะหากได้ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างถ่องแท้จะพบว่าทหารญี่ปุ่นที่เข้ามาในประเทศไทยช่วงสงครามโลกครั้งที่สองค่อนข้างจะมีลักษณะของพฤติกรรมที่เรียกว่าเข้ามาครอบและมีอิทธิพลเหนือคนไทย แม้ว่าจะไม่มีพฤติกรรมโหดร้ายต่อคนไทยในพื้นแผ่นดินไทยเท่ากับประชาชนในจีนแผ่นดินใหญ่ ดังเช่น ที่ปรากฏในหนังสือเรื่อง “หลังเลือดที่นานกิง” แต่ก็ยังคงแตกต่างกับภาพของโก โบริที่ทมยันตีบรรยายเอาไว้โดยสิ้นเชิง ดังนั้นจึงจะขอล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังนี้

ในวันที่ 1 กันยายน ค.ศ.1939(พ.ศ.2482) กองทัพเยอรมันได้บุกโปแลนด์และอีกหลายประเทศในยุโรปภายใต้การนำของอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ พอถึงวันที่ 3 กันยายน อังกฤษและฝรั่งเศสประกาศสงครามกับเยอรมนี เมื่อเวลา 11.00 น. และ 17.00 น.ตามลำดับ การบุกโปแลนด์ของเยอรมนีจึงเป็นการเริ่มต้นของสงครามโลกครั้งที่สองในทวีปยุโรป ส่วนทางทวีปเอเชีย “ก่อนที่ญี่ปุ่นจะเปิดสงครามมหาเอเชียบูรพา* เข้ารบทำห้หันกับกองทัพสัมพันธมิตรนั้น ได้ทำสงครามย่อยๆกับประเทศจีน

⁴ ปากคลองบางกอกน้อย มี “สถานีรถไฟ”(และมี ‘ย้อ’กับ ‘พุดดอกมะลิ’), ศิลปวัฒนธรรม 11 (มิถุนายน 2533) : 21.

⁵ เมฆตะวัน คุณะดิลก, เบิร์ด ฮาเบอร์(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2544), หน้า 33-35.

* สงครามมหาเอเชียบูรพา หมายถึง สงครามในภูมิภาคเอเชียตะวันออก และเอเชียแปซิฟิก ซึ่งเกิดขึ้นจากการรุกรานของจักรวรรดิญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษ 1930 ถึง 1940 สงครามมหาเอเชียบูรพาเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่สอง

อยู่แล้ว โดยญี่ปุ่นส่งกองกำลังเข้ายึดคาบสมุทรเกาหลี จากนั้นก็เข้ายึดเกาหลีไว้ได้ทั้งประเทศ นำเฉลยศึกมาใช้ในการทำสงคราม เมื่อควบคุมเกาหลีไว้ได้แล้ว ก็ส่งหน่วยรบเจาะเข้าจีน ยึดได้ส่วนหนึ่งของจีนที่ติดอยู่ทางด้านเกาหลี ซึ่งสมัยนั้นยังไม่มีเกาหลีเหนือเกาหลีใต้ แล้วญี่ปุ่นก็ตั้งรัฐบาลหุ่นขึ้นที่จุงกิง ขณะเดียวกัน อีกด้านหนึ่ง ญี่ปุ่นกำลังเจรจาปัญหาการค้ากับสหรัฐอเมริกา เมื่อการเจรจาล้มเหลวลง ญี่ปุ่นก็ต้องหันมาทบทวน ในเมื่อตลาดการค้าทางด้านสหรัฐปิดประตูโดยสิ้นเชิง ก็จำเป็นต้องหาทางสร้างเขตการค้าขึ้นทางด้านเอเชียและยึดเอาเอเชียเป็นตลาดการค้าของตน”⁶ แต่“ความมั่งคั่งของเอเชียนั้นตกอยู่ในกำมือของประเทศทางตะวันตก ประเทศพม่าและมาลายาอันเป็นแหล่งของยางพารา ดีบุก แร่ทั้งสแตน แร่ลูมิเนียม สิ่งเหล่านี้เป็นของอังกฤษผู้เป็นเจ้าของอาณานิคม ป่าเพาะปลูกยางพาราในอินโดจีนถูกยึดครองโดยฝรั่งเศส แหล่งน้ำมันสำรองในอีสต์ อินดีส ถูกควบคุมโดยเนเธอร์แลนด์ ชาวญี่ปุ่นมากมายรู้ว่าประเทศของพวกเขาคือประเทศที่ก้าวหน้ามากที่สุดในตะวันออก พวกเขาเริ่มรู้สึกว่าคุณีญี่ปุ่นมีสิทธิต่อความมั่งคั่งร่ำรวยเหล่านี้ ชาวญี่ปุ่นบางคนถูกทำให้เชื่อว่า ญี่ปุ่นมีภารกิจแห่งสวรรค์ที่จะนำเอเชียไปสู่ยุคใหม่แห่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และไปสู่ยุคใหม่แห่งความเจริญรุ่งเรือง”⁷ ญี่ปุ่นจึงเตรียมทำสงครามโดยการ “จับมือกับเยอรมันทางเอเชีย แล้วตีโอบเข้าไปบรรจบกับกองทัพฮิตเลอร์ที่ยุโรป”⁸ ญี่ปุ่นเข้าร่วมอักษะโรม-เบอร์ลิน ในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2483 “และแทบจะในทันทีทันใดนั่นเอง ญี่ปุ่นก็กดดันเนเธอร์แลนด์ให้ขายน้ำมันอีสต์อินเดียนให้แก่ญี่ปุ่นให้มากขึ้น ในช่วงเวลาอันใกล้เคียงกัน ญี่ปุ่นก็กดดันรัฐบาลเงาของฝรั่งเศสที่วีชีอนุญาตให้ทหารญี่ปุ่นเข้าไปตั้งในอินโดจีนของฝรั่งเศส ซึ่งต่อมาถูกเรียกว่าเวียคนาม”⁹ “นับตั้งแต่ญี่ปุ่นเซ็นสัญญาเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะแล้วทางกองทัพญี่ปุ่นก็มุ่งมั่นที่จะชนะสงคราม มีความพยายามที่จะยึดเอาเอเชียไว้เป็นเขตพันธมิตรของตน”¹⁰ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรในเอเชีย โดยก่อสงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้นและในเวลาเดียวกันกับที่ญี่ปุ่นโจมตีเอเชียอาคเนย์และมหาสมุทรแปซิฟิกตอนกลาง ญี่ปุ่นก็ได้ส่งฝูงบินโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์ชนิดสายฟ้าแลบ เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ.2484¹¹ “จากนั้นจึงยึดเกาะฟิลิปปินส์ ต่อมาจึงยึดเหล่าเกาะอีสต์ อินดีสของเนเธอร์แลนด์ ยึดเกาะบอร์เนียว ยึดประเทศไทย ยึดประเทศพม่า ยึดประเทศมาลายา”¹² นอกจากการทิ้งระเบิดที่เพิร์ลฮาร์เบอร์แล้วเครื่องบินทิ้งระเบิดของญี่ปุ่นยังบินไปโจมตีทำลายกำลังทางอากาศของอังกฤษที่ฮ่องกง¹³ และจมเรือรบฝ่ายสัมพันธมิตรอีกหลายแห่ง¹⁴

⁶ ทศนา ทศนมิตร, ซามูไรกระหายเลือด เปิดบันทึกสงครามญี่ปุ่นบุกสยาม(กรุงเทพฯ: สยามบันทึก, 2553). หน้า 12.

⁷ เมฆตะวัน คุณะดิลก,เพิร์ล ฮาเบอร์, หน้า 48.

⁸ ทศนา ทศนมิตร,ซามูไรกระหายเลือด เปิดบันทึกสงครามญี่ปุ่นบุกสยาม, หน้า 13.

⁹ เมฆตะวัน คุณะดิลก,เพิร์ล ฮาเบอร์, หน้า 67.

¹⁰ ทศนา ทศนมิตร,ซามูไรกระหายเลือด เปิดบันทึกสงครามญี่ปุ่นบุกสยาม, หน้า 64.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

¹² เมฆตะวัน คุณะดิลก,เพิร์ล ฮาเบอร์, หน้า 84.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 185.

ด้านทหารญี่ปุ่นก็ได้สังหารพลเรือนจำนวนมากในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน เช่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองนานกิง “ชาวจีนซึ่งยังอยู่ในวัยที่สามารถเป็นทหารได้จำนวน 20,000 คน ถูกนำตัวออกไปนอกเมืองและถูกใช้ให้เป็นเป้าสำหรับการฝึกซ้อมแทงด้วยดาบปลายปืน ถูกยิงด้วยปืนกล หรือถูกบังคับให้ลงไปแช่ในถังน้ำมันแล้วเผาทั้งเป็นด้วยไฟ ผู้หญิงและเด็กหญิงชาวจีนประมาณ 20,000 คน ถูกข่มขืน ถูกฆ่า...และชาวจีนจำนวนถึง 40,000 คนถูกสังหาร”¹⁵ สำหรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยช่วงสงครามโลกครั้งที่สองเริ่มต้นในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2484 “ญี่ปุ่นก็บุกประเทศไทย ยกพลขึ้นบกตามแนวชายฝั่งถึง 7 แห่ง คือ ที่บางปู จังหวัดสมุทรปราการ ที่อ่าวมะนาว อันเป็นที่ตั้งกองบินน้อยที่ 5 ประจวบคีรีขันธ์, อ่าวบ้านดอน สุราษฎร์ธานี, ปากน้ำชุมพร , ตำบลท่าแพ นครศรีธรรมราช, ปากน้ำปัตตานีซึ่งเป็นที่ตั้ง ร.พัน 42 อันมี พ.ท.ขุนอินธุทรบริหาร เป็นผู้บังคับกองพัน รวมทั้งที่จังหวัดนครราชสีมา ส่วนทางบกนั้น ญี่ปุ่นขึ้นฝั่งทางกัมพูชา บุกเข้ามาทางอรัญประเทศ ทหารญี่ปุ่นที่บุกเข้าไทย คือกองพลที่ 5 ฝ่ายไทยมีเจ้าหน้าที่ทหาร ตำรวจ พลเรือนรวมทั้งยุวชนทหารผู้เพื่อปกป้องแผ่นดินไทยอย่างกล้าหาญในทุกแห่งที่ญี่ปุ่นได้บุกขึ้นฝั่ง โดยเฉพาะที่อ่าวมะนาว ประจวบคีรีขันธ์ เครื่องบินออกต่อสู้สกัดกันอย่างสุดกำลังความสามารถ”¹⁶ การสู้รบดำเนินไปอย่างดุเดือดถึงขั้นใช้อาวุธต่อสู้ประชิดตัว เป็นเวลากว่า 33 ชั่วโมง “จนกระทั่งมีการเจรจกันระหว่างรัฐบาลไทยกับกองทัพญี่ปุ่น เพื่อยุติการสูญเสียชีวิตเลือดเนื้อของทั้งสองฝ่าย ด้วยเหตุผลว่ากองทัพญี่ปุ่นต้องการแค่ผ่านแดนเข้าไปยังประเทศพม่า”¹⁷ ผลปรากฏว่าฝ่ายไทยเสียชีวิต โดยเป็นทหารอากาศ 34 คน ยุวชนทหาร 1 คน และครอบครัว 2 คน (แหล่งที่มา: <http://www.navy.mi.th/navyboard/>) นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังได้ทำการก่อสร้างทางรถไฟสายมรณะ* เพื่อเป็นเส้นทางผ่านไปสู่ประเทศพม่า ซึ่งเส้นทางช่วงหนึ่งจะต้องข้ามแม่น้ำแควใหญ่ “โดยเกณฑ์เชลยศึกที่ลำเลียงมาจากบักย์ได้ ลงรถไฟที่สถานีบ้านโป่ง แล้วถูกควบคุมให้เดินด้วยเท้าตลอดทาง”¹⁸ เชลยศึกเหล่านี้ทั้งหมดอยู่ในสภาพอดอยาก หิวโหย “ซึ่งมีทั้งชาวอังกฤษ ออสเตรเลีย ดัตช์ แวกกิงส์หรืออินเดีย เกาหลี ชาวจีนสิงคโปร์(ปัจจุบันยังมีตกค้างอยู่ที่อำเภอท่ามะกา) รวมทั้งชาวอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ชาวอเมริกันมีน้อยที่สุดเนื่องจากเข้าสู่สงครามเป็นชาติสุดท้าย”¹⁹ และใช้แรงงานเชลยศึกถึง 61,700 คน โดยให้ทำงานวันละ 16 ชั่วโมง²⁰

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 199.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

¹⁶ ทศนา ทศนมิตร, ฆ่าหมู่โรคระเหยเลือด เปิดบันทึกสงครามญี่ปุ่นบุกสยาม, หน้า 46.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

* ได้ชื่อว่าเป็นเส้นทางสายมรณะเพราะการก่อสร้างทางรถไฟสายนี้เต็มไปด้วยความยากลำบาก ความทารุณของสงคราม และโรคภัยตลอดจนการขาดแคลนอาหาร ทำให้เชลยศึกจำนวนหลายหมื่นคนต้องเสียชีวิตลงไป จนมีคำกล่าวที่ว่า “ทุกหนึ่งไม่หมอนจะต้องใช้ชีวิตเชลยศึกไปหนึ่งชีวิตในการวาง”

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าญี่ปุ่นมีภาพที่โหดร้ายในสายตาของชาวโลก และผลจากการกระทำของญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สอง ก็ทำให้หลายต่อหลายประเทศ เช่น จีนและเกาหลีพร้อมใจกันต่อต้านสินค้าที่มาจากญี่ปุ่น ไทยเองก็เป็นประเทศในทวีปเอเชียซึ่งมีประวัติความเป็นมาและประสบการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองร่วมกันกับประเทศอื่นๆ แม้ว่าไทยจะไม่ได้ถูกเข่นฆ่าเช่นเดียวกับจีน แต่ก็ถูกบังคับให้เข้าร่วมเป็นฝ่ายอักษะและถูกทหารญี่ปุ่นบุกเข้ามายึดครองประเทศ ซึ่งนับว่าเป็นการสูญเสียอธิปไตยและเสื่อมเสียเกียรติของชาติ มีคนไทยบางส่วนได้แสดงออกถึงความพยายามที่จะต่อต้านการกระทำของญี่ปุ่น เช่น การจัดตั้งขบวนการเสรีไทย ที่มีวัตถุประสงค์ในการรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติ แม้แต่พรรคคอมมิวนิสต์ไทยก็ก่อเกิดขึ้นมาได้จากการรวมตัวของผู้รักชาติชาวไทยเชื้อสายจีนเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2485²¹

เมื่อญี่ปุ่นตกเป็นฝ่ายผู้แพ้ในสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นก็ใช้เวลาไม่นานนักในการฟื้นตัวและกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจและมีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้นในภูมิภาคนี้* ในช่วงปลายปี พ.ศ.2515 ญี่ปุ่นเข้ามามีบทบาททางการค้าและการลงทุนในประเทศไทยอย่างมาก อิทธิพลทางการค้าของญี่ปุ่นที่มีต่อไทยได้ขยายตัวสูงขึ้น ในขณะที่ญี่ปุ่นบุกตลาดประเทศอื่นๆ แต่ก็กลับมีข้อจำกัดทางการค้ามากมาย กล่าวคือ ญี่ปุ่นคิดกันสินค้าขาเข้าจากประเทศอื่นๆ ในรูปแบบต่างๆ เช่น ภาษีศุลกากรที่สูงสลับซับซ้อน และพ่อค้าญี่ปุ่นมีการรวมตัวกันเพื่อสร้างอำนาจในการกตราคาสินค้าของไทย ญี่ปุ่นไม่พยายามเปิดตลาดการค้าให้กว้างขึ้นเพื่อให้ประเทศอื่นๆ มีโอกาสเข้าไปค้าขายในญี่ปุ่นบ้าง ก่อให้เกิดปัญหาการขาดดุลการค้าซึ่งไทยเองมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี รวมถึงการล้มละลายของอุตสาหกรรมขนาดย่อมและขนาดกลางบางประเภท สิ่งเหล่านี้ทำให้คนไทยเกิดความวิตกกังวลกลัวถูกญี่ปุ่นครอบงำทางเศรษฐกิจ มองว่าญี่ปุ่นเป็น “ภัยเหลือง”** เป็น “สัตว์เศรษฐกิจ” จึงเกิดการรณรงค์เพื่อต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นขึ้น ภาพพจน์ที่คนไทยรู้สึกต่อญี่ปุ่นก็คือ “ชาตินิยม ขอบรวมกลุ่ม เป็นนักธุรกิจที่ไม่ซื่อสัตย์ เอาเปรียบมีเล่ห์เหลี่ยมทางการค้า ตลอดจนตามภาพพจน์ของญี่ปุ่นที่เป็นนักการค้าและนักให้สินบนเพื่อให้เกิดความสะดวกทางการค้าของตน และการที่นักธุรกิจญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนักการเมืองและผู้นำของไทย ทำให้เกิดความรู้สึกของการเข้ามาครอบงำเศรษฐกิจไทย ของญี่ปุ่นมีมากขึ้น และก่อให้เกิดข้อสงสัยว่าญี่ปุ่นจะเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของ

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

²¹ สุทธชัย ชัยประเสริฐ, “การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม(พ.ศ.2491-2500)”, (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 230.

* ญี่ปุ่นมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมไทยสูงขึ้นเรื่อยๆ นับจากปี พ.ศ.2495 ที่ญี่ปุ่นได้ลิดรอนปกครองตนเองคืนจากฝ่ายสัมพันธมิตร

** เป็นคำที่ใช้ประณามคนญี่ปุ่นทั้งชาติว่าเห็นแก่ตัว ขาดความจริงใจและพร้อมที่จะใช้เล่ห์เหลี่ยมเพื่อเอาเปรียบขูดรีดหาผลประโยชน์จากผู้อื่น จึงกล่าวหาว่าญี่ปุ่นเป็นภัยเหลือง ทั้งๆที่คนไทยเองก็มีผิวเหลืองเช่นกัน คำนี้ถูกใช้ครั้งแรกโดยฝรั่งผิวขาวที่มีอคติในเรื่องผิวและดูถูกคนเอเชียทั่วไป

“ไทยในที่สุด”²² นิสิตนักศึกษาจึงจัดงาน “สัปดาห์ไม่ซื้อสินค้าญี่ปุ่น” เพื่อประท้วงการซื้อสินค้าญี่ปุ่น และเรียกร้องให้ญี่ปุ่นลดการเทียบเคียงคุณภาพของไทย รวมทั้งส่งเสริมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ บนรากฐานของความยุติธรรม

ในงานวิจัยของ ดร.เจียน ชีระวิทย์ เรื่อง “ทัศนคติของคนไทยที่มีต่อจีนและญี่ปุ่น” ซึ่งทำการสำรวจว่าในสายตาคนไทยส่วนใหญ่ที่มีมุมมองต่อญี่ปุ่นอย่างไร โดยโครงการวิจัยได้สำรวจความคิดเห็นในปี พ.ศ.2518 ของ “ผู้นำมหานชน” กับ “ผู้นำนิสิตนักศึกษา” อันเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อผู้อื่น และ “มหานชน” ซึ่งเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ ผลคือ คนไทยมีความรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่นน้อยมาก และคนไทยเห็นว่าญี่ปุ่นเลวมากและไม่มีแนวโน้มว่าจะดีขึ้น ผู้นำนิสิตนักศึกษาเกลียดกลัวหรือระแวงญี่ปุ่นมากที่สุด รองลงมาคือผู้นำมหานชน สำหรับมหานชนในอัตราส่วนสูงไม่มีมุมมองเกี่ยวกับญี่ปุ่น แต่ที่เป็นมิตรกับญี่ปุ่นมีอัตราส่วนต่ำในทุกกรณี คนไทยในอัตราสูงคิดว่าการค้าและการลงทุนของญี่ปุ่นในประเทศไทยมีลักษณะเป็นจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ และญี่ปุ่นเอาเปรียบไทยมากเกินไป มีมหานชนเพียง 5.8% เท่านั้นที่มองว่าญี่ปุ่นให้ความเป็นธรรมแก่ไทยดีแล้ว และเพศหญิงมองญี่ปุ่นในแง่ดีกว่าเพศชาย

แต่ในอีกสามปีต่อมา ก็มีงานวิจัยของคณาจารย์ในแผนกวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ.2521 เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในทัศนคติของคนไทย” ซึ่งทำการสำรวจและวิจัยต่อหลังจากงานวิจัยของดร.เจียน ชีระวิทย์ เพียงแค่สามปีเท่านั้น แต่พบว่าภาพพจน์ของญี่ปุ่นในสายตาของคนไทยได้ดีขึ้นเล็กน้อย คือ 37.5% ของมหานชน และ 68% ของผู้นำมหานชน คิดว่าการลงทุนของญี่ปุ่นในไทยมีลักษณะเป็นจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ และมหานชน 41.06% กับผู้นำมหานชน 63.3% คิดว่าญี่ปุ่นเอาเปรียบไทยมากเกินไป ส่วนที่คิดว่าญี่ปุ่นให้ความเป็นธรรมแก่ไทยดีแล้วมี 10.3% และ 3.9% ตามลำดับ โดยเฉลี่ยประมาณ 20% ของคนไทยมีความรู้สึกว่าคุณภาพของญี่ปุ่นไม่ซื่อสัตย์หรือไม่แตกต่างจากชนชาติอื่น “รายงานชิ้นนี้สรุปว่าเมื่อเปรียบเทียบกับผลการสำรวจเมื่อสามปีก่อนหน้านั้น ภาพพจน์ของญี่ปุ่นดีขึ้นเล็กน้อยในเกือบทุกกรณี”²³

ในปี พ.ศ. 2523 ก็มีการสำรวจถึงการรับรู้ของคนไทยหรือภาพที่อยู่ในความคิดคำนึงของนิสิตนักศึกษาเกี่ยวกับคนสัญชาติต่างๆ และสามารถรายงานภาพเหล่านี้ให้ผู้อื่นทราบได้ ในวิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของทวนทอง เขาวงกิตพิงส์ เรื่อง “ภาพพจน์ของคนสัญชาติต่างๆตามการรับรู้ของนิสิตนักศึกษา” โดยทำการสำรวจกลุ่มตัวอย่างเป็นนิสิตนักศึกษา 410 คนจาก 5 สถาบัน คือมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²² บัญญัติ สุรการวิทย์, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 10 ปี หลังการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น, (กรุงเทพฯ : สมาคมนักเรียนเก่าญี่ปุ่นในพระบรมราชูปถัมภ์ สถาบันญี่ปุ่นศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 65.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

และทำการศึกษาภาพพจน์ตามที่พวกเขาได้รับรู้ได้ทั้งหมด 20 สัญชาติ ได้แก่ มาเลเซีย ญี่ปุ่น เวียดนาม อินโดนีเซีย กัมพูชา สิงคโปร์ ลิเบีย อเมริกา รุมาเนีย จีน ออสเตรเลีย อินเดีย อิหร่าน เซกโกสโลวาเกีย เกาหลีเหนือ นิวซีแลนด์ เยอรมันตะวันตก รัสเซีย อังกฤษ และฝรั่งเศส พบว่า “ภาพพจน์ของคนญี่ปุ่น มีลักษณะกระตือรือร้น ขยัน ก้าวหน้า ฉลาด ทุนิยม กล้าหาญ ร่ารวย แข็งแรงและสะอาด ภาพพจน์มีความเด่นชัดมากที่สุดเช่นเดียวกับคนอังกฤษ รวมอยู่ในกลุ่มร่ารวย-ก้าวหน้า-ทุนิยม”²⁴ ญี่ปุ่นถูกมองว่าเป็นประเทศที่ประชาชนฉลาด แข็งแรง กล้าหาญและกระตือรือร้นเป็นอันดับที่ 1 นอกจากนี้ชาวญี่ปุ่นยังถูกมองว่าเป็นสัญชาติที่ขยันและประหยัดมากเป็นอันดับสองรองจากจีน แต่ขณะเดียวกันก็ร่ารวย ก้าวหน้า และมีภาพเป็นทุนิยมเด่นชัดเป็นอันดับสองรองลงมาจากอเมริกา และเป็นประเทศที่ประชาชนสะอาดและสุภาพเป็นอันดับสามในจำนวนทั้งหมด 20 สัญชาติ กล่าวได้ว่าภาพพจน์ของญี่ปุ่นในมุมมองของนิสิตนักศึกษาชาวไทยในปี พ.ศ.2523 นั้นเป็นไปได้ในเชิงบวก

ในงานวิจัยของ รศ.ดร.ชุมพร ยงกิตติกุล และคณะ เรื่อง “การรับรู้ภาพพจน์เกี่ยวกับญี่ปุ่นและไทยของนักเรียนไทยและนักเรียนญี่ปุ่นในประเทศไทย” ได้ทำการสำรวจกลุ่มนักเรียนทั้งในเขตกรุงเทพมหานครและโรงเรียนในต่างจังหวัด ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ทั้งหมด 4,584 คน โดยทำการเก็บข้อมูลในช่วง สิงหาคม-กันยายน พ.ศ.2528 ผลการสำรวจพบว่า ลักษณะภาพพจน์ของคนญี่ปุ่นที่นักเรียนชาวไทยรับรู้ได้มากที่สุด 5 อันดับแรกคือ มีความคิดก้าวหน้า ขยัน ฉลาด ร่ารวย ประหยัด ซึ่งภาพพจน์ที่เด่นชัดมากที่สุดที่นักเรียนไทยรับรู้ทั้ง 5 อันดับแรกนั้นจัดได้ว่าเป็นภาพพจน์เชิงบวกทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่านักเรียนไทยมีมุมมองต่อชาวญี่ปุ่นในแง่ดีมากกว่าจะมองในด้านลบ และนักเรียนไทยส่วนใหญ่เลือกประเทศญี่ปุ่นเป็นอันดับ 1 ในหลายๆกรณี คือ เลือกที่จะไปเที่ยวประเทศญี่ปุ่นเป็นอันดับ 1 มากกว่าประเทศอื่นๆสูงถึงร้อยละ 49.98 ในด้านประชาชนของชาติต่างๆทั้ง 7 เชื้อชาติ นักเรียนไทยยังอยากมีเพื่อนและคนรักเป็นชาวญี่ปุ่นเป็นอันดับ 1 สูงกว่าชาติอื่นๆ ถึงร้อยละ 44.76 และ 42.30 ตามลำดับ รวมทั้งนักเรียนไทยส่วนใหญ่ให้ความสนใจผลิตผลของประเทศญี่ปุ่นมากกว่าประเทศอื่นๆ คือเลือกเป็นอันดับ 1 ทั้งในเรื่องของเครื่องเขียน ของเล่น เสื้อผ้า รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้าและขนม ส่วนทางด้านเศรษฐกิจ พบว่านักเรียนไทยเลือกอยากมีความเป็นอยู่เหมือนคนญี่ปุ่น และอยากร่วมลงทุนค้าขายกับคนญี่ปุ่นเป็นอันดับ 1 ถึงร้อยละ 45.55 และ 45.91 ตามลำดับ นอกจากนี้นักเรียนไทยยังพร้อมเปิดรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นมากกว่าชาติอื่นๆอีกด้วย

งานวิจัยอีกชิ้นของ ผศ.ดร.สุภาวศ์ จันทวานิช และคณะ ซึ่งได้ทำการสำรวจทัศนคติของเยาวชนไทยที่มีต่อประเทศญี่ปุ่นและประเทศในสมาคมอาเซียน โดยทำการสำรวจเยาวชนไทย ในพ.ศ.

²⁴ ทวนทอง เขาวงกิตพิงศ์, “ภาพพจน์ของคนสัญชาติต่างๆตามการรับรู้ของนิสิตนักศึกษา,” (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาจิตวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 70.

2529 ที่มีอายุ 18-30 ปี จำนวน 150 คน ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา นิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัย เยาวชนในองค์กรพัฒนาเอกชน เยาวชนที่ประกอบอาชีพแล้ว และเยาวชนที่ผ่านโครงการเรือเยาวชน ผลปรากฏว่าเยาวชนไทยมีทัศนคติต่อญี่ปุ่นในประเด็นสังคม คือ เยาวชนไทยเห็นว่าญี่ปุ่นมีความเท่าเทียมกันระหว่างเพศอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ แต่เป็นประเทศที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนในระดับสูง ทำให้มีประชาชนที่มีคุณภาพในระดับสูง เยาวชนไทยมีความประทับใจในศิลปะวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในระดับปานกลางค่อนข้างสูง รวมทั้งมองว่าญี่ปุ่นมีประชาชนกลมเกลียวกันในระดับสูง และเยาวชนไทยอยากให้ประเทศไทยมีสภาพสังคมเหมือนกับญี่ปุ่นในระดับปานกลางค่อนข้างมาก แสดงให้เห็นว่าเยาวชนไทยเห็นว่าสภาพสังคมด้านอื่นๆของญี่ปุ่นอยู่ในระดับสูงกว่าประเทศอื่นๆ มีเพียงเรื่องความเท่าเทียมระหว่างเพศที่อยู่แค่ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ สำหรับทัศนคติของเยาวชนไทยที่มีต่อประเทศญี่ปุ่นในประเด็นทางเศรษฐกิจนั้น เยาวชนไทยเห็นว่าญี่ปุ่นมีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับดีมาก และมีระดับการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับดี เป็นประเทศที่มีมาตรฐานการครองชีพของประชาชนในระดับดี ซึ่งเยาวชนไทยเองก็ปรารถนาให้ประเทศไทยมีฐานะทางเศรษฐกิจเหมือนประเทศญี่ปุ่นในระดับสูงด้วยเช่นกัน ในประเด็นทางการเมืองนั้น พบว่าเยาวชนมองภาพของประเทศญี่ปุ่นในลักษณะที่มีเสถียรภาพทางการเมืองอยู่ในระดับค่อนข้างมาก มีอิสระจากอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาอยู่ในระดับปานกลาง แต่ที่สูงกว่าประเทศอื่นๆ และบ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อยทางการเมืองปานกลาง และญี่ปุ่นยังเป็นประเทศที่เยาวชนไทยมองว่าต้องการให้ประเทศญี่ปุ่นเป็นแม่แบบทางการเมืองในระดับคะแนนที่สูงกว่าประเทศอื่นๆที่ศึกษาเปรียบเทียบกัน จากการศึกษาทำให้ทราบ ว่า“ทัศนคติของเยาวชนไทยต่อประเทศญี่ปุ่นมีคะแนนสูงกว่าของประเทศอื่นๆอย่างชัดเจน”²⁵ และเมื่อถามถึงความประทับใจในด้านดีต่อประเทศต่างๆ เยาวชนไทยก็มีความประทับใจต่อประเทศญี่ปุ่นสูงที่สุด ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะระบุว่ามีความประทับใจต่อประเทศญี่ปุ่นในความเป็นชาตินิยม มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประชาชนมีระเบียบวินัย ขยัน สามัคคี ตรงต่อเวลา ส่งผลให้ญี่ปุ่นมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สามารถพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เจริญรวดเร็ว การรักษาความสะอาด ภายในประเทศทำให้ญี่ปุ่นมีสภาพภูมิประเทศสวยงาม และเยาวชนไทยรู้สึกต่อญี่ปุ่นในแง่ลบเป็นส่วนน้อยมากๆซึ่งมีสาเหตุมาจากการเอาเปรียบทางการค้าและความไม่เท่าเทียมกันทางเพศของประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งญี่ปุ่นเป็นชาตินิยมทางด้านภาษามากเกินไป

จากงานวิจัยของ ดร.เจียน ชีระวิทย์ ในปี พ.ศ.2518 มาจนถึงงานวิจัยของผศ.ดร.สุภางค์ จันทวานิช ในปี พ.ศ.2529 นั้นเห็นได้ชัดเจนว่ามีการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติของคนไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2518 เป็นช่วงหลังจากที่มีการประท้วงสินค้าญี่ปุ่นนำโดยกลุ่มนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัย คนไทยมอง

²⁵ สุภางค์ จันทวานิช, รายงานผลการสำรวจทัศนคติของเยาวชนไทยที่มีต่อประเทศญี่ปุ่นและประเทศในประชาคมอาเซียน (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกับสมาคมเรือเยาวชนเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย, 2529), หน้า 13.

ว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่น่ารังเกียจ เอรัดเอาเปรียบทางการค้าและนำหาวากระแวง แต่ช่วงเวลา 10 ปีผ่านไปได้ทำให้ภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นในมุมมองของคนไทยเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นมาก โดยเฉพาะเยาวชนไทยในปี พ.ศ.2529 รู้สึกประทับใจญี่ปุ่นในเรื่องของความเป็นชาตินิยม เยาวชนไทยมองว่าญี่ปุ่นมีความเจริญทางเทคโนโลยี มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประชาชนญี่ปุ่นมีระเบียบวินัย ขยันและสามัคคี แม้ว่าจะมองเห็นความได้เปรียบทางการค้าของญี่ปุ่น แต่เยาวชนไทยก็ยอมรับแง่มุมที่ดีของญี่ปุ่นมากกว่าเมื่อ 10 ปีที่แล้ว ในปัจจุบันนี้คนไทยส่วนใหญ่โดยรวมมีทัศนคติต่อญี่ปุ่นในเชิงบวก กล่าวคือ คนไทยมีความนิยมชมชอบในสินค้าและศิลปวัฒนธรรมของญี่ปุ่นสูงมาก คนไทยจำนวนมากให้ความสนใจและเลือกที่จะซื้อผลิตภัณฑ์จากประเทศญี่ปุ่นจำพวกเครื่องใช้ไฟฟ้า รถยนต์ ของเล่นและขนม อีกทั้งประเทศไทยยังมีนโยบายทางการทูตที่ค่อนข้างเอื้อต่อประเทศญี่ปุ่นเสมอมา ความร่วมมือระหว่างกันของทั้งสองประเทศครอบคลุมทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองสังคม และวัฒนธรรม ทั้งสองประเทศมีการทำข้อตกลงทวิภาคีหลายข้อ เช่น ข้อตกลงความร่วมมือทางเทคโนโลยี(JTPP: Japan- Thailand Partnership Programme in Technical Cooperation) การจัดทำความตกลงหุ้นส่วนเศรษฐกิจไทย-ญี่ปุ่น (JTEPA:Japan-Thailand Economic Partnership Agreement)การประชุมประจำปีทวิภาคีด้านการเมืองและการทหาร (Politico- Military / Military-Military Consultations) เป็นต้น อิซาฮิโกะ โอคาซากิ อดีตเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยเมื่อปี ค.ศ.1988-1992 ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นเอาไว้ว่า

“ในช่วงฤดูใบไม้ร่วงที่ผ่านมาได้มีการฉลองวันเฉลิมของพระราชชนนี และพิธีการสถาปนาสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ มีการจัดแสดงความยินดีโดยชาวญี่ปุ่นในไทยถึง 7 ครั้ง ทางสำนักพระราชวังและรัฐบาลไทยได้ให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ทำให้ข้าพเจ้าอดคิดไม่ได้ว่ามีประเทศใดในโลกนี้บ้างที่ร่วมแสดงความยินดีในพิธีสถาปนาเช่นประเทศไทย ช่วงฤดูใบไม้ร่วงในปีเฮเซที่สาม สมเด็จพระจักรพรรดิและจักรพรรดินีญี่ปุ่นได้เสด็จเยือนประเทศไทยเป็นประเทศแรกหลังเสด็จขึ้นครองราชย์ ซึ่งพิธีถวายการต้อนรับในประเทศไทยนับว่าหาที่ติมิได้ในสายตาข้าพเจ้า ทั้งๆที่ปัญญาชนชั้นนำของประเทศไทยมักจะนิยมตะวันตกมากกว่า และโดยมากมิได้มีความสนใจในประเทศญี่ปุ่นอย่างมากมาย คนเหล่านี้ได้ปรารถนาว่าไม่ทราบมาก่อนว่าชาวไทยจะรักญี่ปุ่นถึงเพียงนี้”²⁶

²⁶ อิซาฮิโกะ โอคาซากิ, ยุทธศาสตร์ใหม่ของญี่ปุ่นต่อภาคพื้นเอเชีย(กรุงเทพฯ: ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), หน้า 15.

และจากการสำรวจความคิดเห็นในกลุ่มประเทศอาเซียน 5 ประเทศ ("ASEAN Study V") ที่จัดทำในเดือนเมษายน พ.ศ. 2540 โดยกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น พบว่าคนไทยร้อยละ 98 เห็นว่าญี่ปุ่นคือมิตรประเทศ ความเห็นเช่นนี้ ส่งผลให้ประเทศไทยอยู่ในลำดับที่หนึ่งของประเทศ ที่มีทัศนคติต่อญี่ปุ่น²⁷ (แหล่งที่มา : <http://www.th.emb-japan.go.jp/th/relation/index.htm>)

สาเหตุที่คนไทยไม่ได้รู้สึกเกลียดชังประเทศญี่ปุ่นอย่างรุนแรง น่าจะเป็นผลมาจากการรับรู้ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่นผ่านทางสื่อตนเอง เรื่องคุณธรรมนี้ได้ถูกนำมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2513 ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม จัดโดยคุณเท็ง สติเฟื่อง นำแสดงโดยมีชัย วีระไวทยะ และบุศรา นฤมิตร แต่ในสมัยนั้นยังไม่มีการบินทีกเทปโทรทัศน์อย่างเช่นในปัจจุบันและยังคงเป็นภาพขาวดำ ละครโทรทัศน์เรื่องคุณธรรมครั้งนี้จึงเป็นการแสดงออกอากาศถ่ายทอดสด แม้ว่ารายการบันเทิงทางช่อง 4 จะได้รับความนิยมมากจากประชาชน แต่การออกอากาศละครโทรทัศน์แบบถ่ายทอดสดออกอากาศนั้นไม่สามารถแพร่หลายในวงกว้างได้มากนัก ต่อมาในปี พ.ศ.2515 คุณธรรมถูกสร้างเป็นละครโทรทัศน์อีกเป็นครั้งที่สอง นำแสดงโดยชนะ ศรีอุบล และ ผาณิต กันตามระ แต่ครั้งนี้ก็เป็นเพียงละครโทรทัศน์ที่ออกอากาศในต่างจังหวัดเท่านั้น * มีผู้คนเพียงส่วนน้อยที่ได้มีโอกาสรับชม ประกอบกับในยุคสมัยนั้นโทรทัศน์ยังไม่มีแพร่หลายตามครัวเรือนมากนัก คุณธรรมที่เป็นละครโทรทัศน์ทั้งสองครั้งแรกนี้จึงไม่ค่อยเป็นที่รู้จักมากเท่าไร

ในช่วงเวลาต่อมา ตั้งแต่ พ.ศ.2516-2525 เป็นยุคที่โทรทัศน์ของรัฐเกิดการถดถอย ในขณะที่โทรทัศน์ของเอกชนขยายตัว โทรทัศน์ทุกช่องพยายามนำเสนอข่าวสารอย่างระมัดระวังเนื่องจากมีระเบียบวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์พ.ศ.2518 ที่กำหนดให้ต้องปิดการเมือง และขณะเดียวกันก็กำหนดให้โทรทัศน์เสนอโฆษณาได้ไม่เกิน 10 นาที/ชั่วโมง ในยุคนี้สื่อโทรทัศน์มุ่งหน้าไปทางการแสวงหาประโยชน์ทางธุรกิจ มีการผลิตรายการบันเทิงต่างๆ โดยเฉพาะละครโทรทัศน์เริ่มได้รับความนิยมมาก²⁸ เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่เริ่มมีโทรทัศน์แพร่หลายตามครัวเรือนมากขึ้น และ “ในช่วงทศวรรษ 2520-2530 จัดว่าเป็นยุคทองของละครโทรทัศน์”²⁹ ละครโทรทัศน์เป็นรายการที่สร้างรายได้หลักให้กับทางสถานี จากเดิมละครหลังข่าวมีความยาวตอนละ 60 นาทีก็เพิ่มเป็น 75 นาที 90 นาที และ 105 นาที ซึ่งละครโทรทัศน์ภาคค่ำส่วนใหญ่มาจากนวนิยายที่เคยตีพิมพ์ในนิตยสาร

²⁷ สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย, ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น[ออนไลน์], 6 มีนาคม 2552. แหล่งที่มา www.th.emb-japan.go.jp/th/relation/index.htm

* ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2503-2515 รัฐบาลมีนโยบายขยายเครือข่ายสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยออกไปตามจังหวัดต่างๆให้ครอบคลุมทั่วประเทศ จึงได้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 10 จังหวัดสงขลา(ในปี พ.ศ. 2503) ช่อง 5 จังหวัดขอนแก่น (ในปี พ.ศ.2505) ช่อง 8 จังหวัดลำปาง(ในปี พ.ศ.2506) ช่อง 9 จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ในปี พ.ศ.2511) และช่อง 9 จังหวัดภูเก็ต(ในปี พ.ศ. 2526)

²⁸ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, สื่อสารมวลชนเบื้องต้น สื่อมวลชน วัฒนธรรมและสังคม(คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 112-113.

²⁹ เรื่องเดียวกัน,หน้า 456.

สตรีมาก่อน และบางเรื่องอาจได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มก่อนเป็นละครโทรทัศน์ ในช่วงยุคทองของละครโทรทัศน์นี้ก็มีการผลิตซ้ำคู่กรรมออกมาเป็นละครโทรทัศน์อีกครั้งในปี พ.ศ.2521 เป็นซีรีส์หรือละครชุดให้ผู้ชมคอยติดตามชมได้ทางช่อง 9 นำแสดงโดย นิรุตดี ศิริจรรยา และศันสนีย์ สمانวรวงศ์ หากเรายอมรับหลักการที่ว่า “สื่อโทรทัศน์มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนอย่างยิ่ง อาจก่อให้เกิดการเลียนแบบความคิดและพฤติกรรมทั้งในด้านบวกและด้านลบ”³⁰ ก็ไม่ควรจะละเลยอิทธิพลของละครโทรทัศน์เรื่องคู่กรรมที่ออกอากาศในปี พ.ศ.2521 เพราะเป็นช่วงเวลาที่ยุคไทยมีความรู้สึกต่อญี่ปุ่นดีขึ้น และเป็นเวอร์ชันที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากกว่าสองเวอร์ชันแรกในยุคก่อนหน้าที่ยังมีโทรทัศน์ในครัวเรือนแพร่หลายไม่มากนัก งานวิจัยที่ทำการสำรวจความรู้สึกของคนไทยต่อญี่ปุ่นขึ้นต่อๆมาทั้งในปี พ.ศ.2523 พ.ศ.2528 และ พ.ศ.2529 ก็ชี้ให้เห็นว่าคนไทยมีมุมมองทัศนคติต่อญี่ปุ่นเป็นแง่บวกมากขึ้นเรื่อยๆจนถึงปัจจุบันนี้ ช่วงระยะเวลาดังกล่าวก็ยังคงมีการนำงานเรื่องคู่กรรมมาผลิตซ้ำหลายต่อหลายครั้ง ซึ่งช่วยส่งเสริมและตอกย้ำภาพลักษณ์ในด้านบวกของญี่ปุ่นให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การตระหนักรับรู้ของคนไทยถึงภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นอาจไม่ตรงกับความเป็นจริงเสมอไป ขึ้นอยู่กับสารหรือข้อมูลที่เราได้รับ รวมถึงประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดอคติ นำไปสู่ความเชื่อวาทกรรมหรือคุณสมบัติบางประการมีอยู่ในตัวบุคคลบางคน หรือในกลุ่มบุคคลบางกลุ่ม ซึ่งในความเป็นจริงแล้วคนเหล่านั้นอาจมีลักษณะนั้นอยู่จริงหรือไม่จริงก็ได้ และการรับรู้ภาพลักษณ์ของคนๆหนึ่งอาจเป็นการรับรู้ที่บิดเบือนจากความจริงหรืออาจสอดคล้องกับความเป็นจริงเพียงผิวเผินเท่านั้นก็เป็นได้ ภาพลักษณ์หรือมุมมองของคนไทยต่อความเป็นญี่ปุ่นนั้นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลาเมื่อได้รับข้อมูลข่าวสารเพิ่มขึ้นจากเดิม³¹ และเราจะมีมุมมองต่อเรื่องนี้ในแง่บวกหรือลบนั้น ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ จากการสำรวจพบว่าเยาวชนไทยในช่วงหลังที่ได้มีชีวิตอยู่ทันช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีความนิยมชมชอบญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ บุคคลเหล่านี้อาจยังขาดประสบการณ์ตรงหรือมีประสบการณ์เกี่ยวกับคนญี่ปุ่นน้อยมาก แต่ก็มีทัศนคติ มุมมอง ความรู้สึกต่อญี่ปุ่นเป็นไปในด้านบวก ซึ่งชี้ให้เห็นว่าภาพลักษณ์ของชาวญี่ปุ่นในสายตาของเยาวชนไทยไม่จำเป็นต้องเกิดจากประสบการณ์ตรงเสมอไป แต่อาจเกิดจากประสบการณ์ทางอ้อมก็เป็นได้* การที่เยาวชนไทยในช่วงหลังรู้สึกต่อความเป็นญี่ปุ่นในด้านบวกก็เป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ทางอ้อม ซึ่งเราไม่สามารถละเลยช่องทางของสารที่เป็นสื่อมวลชน อันได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์และภาพยนตร์ที่สามารถส่งสารไปถึงประชาชนส่วนใหญ่ได้ในเวลาเดียวกันและเข้าถึงประชาชนจำนวนมากได้ในเวลา

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 469.

³¹ ชุมพร ชงกิตติกุล, การรับรู้ภาพพจน์เกี่ยวกับญี่ปุ่นและไทยของนักเรียนไทยและนักเรียนญี่ปุ่นในประเทศไทย(กรุงเทพฯ: ภาควิชาจิตวิทยา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 10.

* ประสบการณ์ทางอ้อม หมายความว่ารวมถึงการรับสารจากคำบอกเล่าของบุคคลอื่นๆ ข่าวลือ สื่อการศึกษา และสื่อมวลชนต่างๆ เป็นต้น

อันรวดเร็ว และยังสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่พึงปรารถนาได้³² การสร้างตัวละครชาวญี่ปุ่นให้เป็นพระเอกในนวนิยายเรื่องคู่กรรมดังกล่าว ก็อาจจะมีผลทำให้ผู้รับสารเรื่องคู่กรรมรู้สึกชื่นชอบญี่ปุ่นตามไปด้วย เนื่องจากโกโบริเป็นตัวละครชาวญี่ปุ่นในนวนิยายที่คนไทยรู้จักกันมากที่สุด จึงอดที่จะคิดว่าโกโบริเป็นตัวแทนของทหาร ประชาชนและประเทศญี่ปุ่นทั้งประเทศไปไม่ได้ และน่าจะทำให้คนไทยหันมามองประเทศญี่ปุ่นในมุมมองใหม่ โดยยึดติดกับภาพของโกโบริเป็นหลัก เมื่อคู่กรรมประสบความสำเร็จในการทำให้ผู้เสพเกิดความคล้อยตาม รู้สึกนิยมชมชอบในทุกสิ่งที่เป็นสินค้าผลิตภัณฑ์ หรือวัฒนธรรมของญี่ปุ่น นโยบายทางการทูตของไทยจึงมีลักษณะเอื้อต่อญี่ปุ่นค่อนข้างมาก รวมทั้งพร้อมให้การต้อนรับการลงทุนจากประเทศญี่ปุ่นอีกด้วย

แม้ว่าการนิยมชมชอบในวัฒนธรรมและประเทศญี่ปุ่น รวมไปถึงการมีทัศนคติต่อญี่ปุ่นในเชิงบวก จะเป็นผลมาจากปัจจัยอื่น ๆ จำนวนมากรวมด้วย เช่น สินค้าจากประเทศญี่ปุ่นเป็นสินค้าที่มีคุณภาพได้มาตรฐานแต่ราคาถูกกว่าสินค้าเยอรมันมาก หรือ การลงทุนโดยตรงจากญี่ปุ่นในประเทศไทยที่เป็นเสมือนชุมทรัพย์ของแรงงานไทย เพราะญี่ปุ่นได้เข้ามาลงทุนในประเทศไทย ประมาณร้อยละ 40 ของมูลค่าการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศทั้งหมด โดยที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศผู้ลงทุนรายใหญ่ที่สุด ปัจจุบันจึงมีบริษัทญี่ปุ่นที่ตั้งฐานการผลิตในประเทศไทยนั้นมากถึง 1,234 แห่ง (ทั้งนี้ เฉพาะบริษัทที่ลงทะเบียนกับหอการค้าญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ เท่านั้น) และบริษัทเหล่านี้ได้จ้างแรงงานคนไทยมากเกือบ 4 แสนคน นอกจากการลงทุนแล้ว ในเรื่องของการค้า ญี่ปุ่นก็เป็นประเทศคู่ค้ารายใหญ่ของไทย มีมูลค่าการส่งออกจากไทยไปยังญี่ปุ่นเป็นสัดส่วนร้อยละ 14.0 จากมูลค่าการส่งออกจากไทยสู่ทั่วโลก (เป็นอันดับที่ 2 รองจากการส่งออกไปสหรัฐฯ) ญี่ปุ่นยังให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ไทย คือ ไทยได้นำเงินกู้จากญี่ปุ่นมาใช้พัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฉบับที่ 2,3,4 และ 5 ในด้านวิชาการ ญี่ปุ่นก็ให้ความช่วยเหลือแก่ไทยผ่านทางหน่วยงานโออีซีเอฟ ไจก้า^{**} และเจไอวีซี^{***} ของญี่ปุ่น โดยให้ทุนการศึกษาวิจัยในสาขาต่างๆเป็นประจำทุกปีตั้งแต่ พ.ศ.2497-พ.ศ.2520 รวมทั้งช่วยเหลือในการจัด โครงการศูนย์วิจัยต่างๆกว่า 50 โครงการ เช่น โครงการทดลองห้องใต้ทะเลศรีราชา ศูนย์วิจัยไวรัส สถาบันมะเร็งแห่งชาติ การทดลองการเลี้ยงกุ้ง สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เป็นต้น³³ กระทรวงการค้าระหว่างประเทศและอุตสาหกรรม ประเทศญี่ปุ่น(METI) เองก็ได้ให้เงินทุน

³² รจิตลักษณ์ แสงอุไร, นิเทศศาสตร์เบื้องต้น(กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2530), หน้า 185

^{**} องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น

^{***} โครงการความร่วมมือของอาสาสมัครโพ้นทะเลของญี่ปุ่น

³³ สุรางค์ศรี ดันเสียงสม, 380 ปีสัมพันธ์ไมตรีญี่ปุ่น-ไทย(กรุงเทพฯ: มังกรการพิมพ์และโฆษณา, 2528), หน้า 133-137.

แก่ประเทศไทยเพื่อสร้างสถาบันส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น) หรือ ส.ส.ท. โดยไม่มีพันธะผูกพันใด ๆ และได้มอบศูนย์เยาวชนกรุงเทพมหานคร (ไทย-ญี่ปุ่น) ให้เป็นของขวัญเนื่องในวาระโอกาสครบรอบ 200 ปีกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อ พ.ศ.2525 รวมทั้งการสร้างศูนย์วัฒนธรรมไทย-ญี่ปุ่น การรับชมสื่อต่างๆในรูปแบบของความบันเทิงจากญี่ปุ่น เช่น การ์ตูนเรื่องอิคคิวซัง และภาพยนตร์เรื่องเจ็ดเซียนซามูไรที่นำเสนอภาพของซามูไรที่เป็นฮีโร่คอยปกป้องชาวนา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนช่วยส่งเสริมให้คนไทยส่วนใหญ่เกิดทัศนคติในเชิงบวกต่อประเทศญี่ปุ่นทั้งสิ้น ดังนั้น คู่กรรมก็เป็นส่วนหนึ่งที่มีบทบาทในการกำหนดความคิด และทัศนคติมุมมองในเชิงบวกต่อประเทศญี่ปุ่นด้วยเช่นกัน เพราะเป็นนวนิยายไทยที่มีมิติของประเทศญี่ปุ่นเข้ามาสอดประสานอยู่ในเนื้อเรื่องค่อนข้างมาก เห็นได้จากว่าคนไทยนั้นมีมุมมองต่อประเทศญี่ปุ่นในเชิงบวกมากกว่าประชาชนในประเทศอื่นๆ ซึ่งประเทศนั้นๆก็ไม่ได้มีสื่อที่นำเสนอภาพลักษณ์แง่บวกของญี่ปุ่นเกิดขึ้นดังเช่นนวนิยายเรื่องคู่กรรม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร ได้กล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ว่า

“นักเขียนคนอื่นจะบันทึกถึงความโหดร้ายของญี่ปุ่นในช่วงสงคราม อันนั้นเป็นที่ประจักษ์กันดีในประเทศอื่นๆ เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย หรือพม่า ก็จะมีวรรณกรรมหรือเรื่องสั้นที่พูดถึงความโหดร้ายของญี่ปุ่นให้เห็น แต่ผมยืนยันคืนั้นด้วยความที่เป็นนักมนุษยนิยมได้นำเสนอเรื่องที่ต่างออกไปในคู่กรรม”³⁴

การที่คนไทยมีมุมมองความรู้สึกต่อประเทศญี่ปุ่นในลักษณะที่เป็นแง่บวกมากขนาดนี้ เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่าการเสพงานเรื่องคู่กรรมจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกดังกล่าวหรือไม่ โดยมีกระบวนการอย่างไร และความคิดที่ว่านวนิยายรักถูกแต่งขึ้นมาเพื่อความเพลิดเพลินบันเทิงใจของผู้อ่านแต่เพียงอย่างเดียวนั้น ในความเป็นจริงแล้วมันส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดและท่าทีของผู้รับสาร โดยผู้เขียนมีวิธีการอย่างไรที่จะสอดใส่มุมมองหรืออุดมการณ์ของตนเพื่อโน้มน้าวผู้รับสารให้คล้อยตามได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

ศึกษาอิทธิพลของงานคู่กรรมในการสร้างทัศนคติเชิงบวกของคนในสังคมไทยที่มีต่อภาพลักษณ์ของชาวญี่ปุ่นและความเป็นญี่ปุ่น โดยใช้ทฤษฎีทางด้านอุดมการณ์ครอบงำ ได้แก่ แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมชิ และ ทฤษฎีว่าด้วยเรื่องมายาคติของโรลองด์ บาร์ตส์

³⁴ สัมภาษณ์ ตรีศิลป์ บุญขจร, ประธานกรรมการประจำภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ, 30 มิถุนายน 2553.

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎี องค์ประกอบและปัจจัยครอบงำสังคมว่าคู่กรรมมีอิทธิพลต่อความเชื่อของผู้คนในสังคมไทยอย่างไร รวมทั้งมีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้คู่กรรมมีบทบาทในการกำหนดความคิดความเชื่อของผู้คนในสังคมได้ และเมื่อเกิดความเข้าใจในอิทธิพลของวรรณกรรมหนึ่งต่อสังคม อาจจะเป็นประโยชน์ต่อภาครัฐในการใช้กุศโลบายนี้ในการกำหนดทิศทางของสังคม เช่น ใช้วรรณกรรมหรือสื่อเรื่องอื่นๆสร้างความสามัคคีในชาติ เป็นต้น

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาคั้งนี้จะมุ่งประเด็นไปที่เฉพาะงานคู่กรรม ที่หมายความรวมถึงนวนิยาย ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และละครเวที ซึ่งงานคู่กรรมนี้ก็เป็นอีกหนึ่งวิธีที่มีบทบาทในการลบภาพแง่ร้ายของประเทศญี่ปุ่นออกไปและนำเสนอภาพในด้านบวกของทหารญี่ปุ่น ไม่ว่าจะผู้เขียนวรรณกรรมเรื่องนี้จะตั้งใจสร้างผลงานขึ้นมาเพื่อครอบงำความคิดของประชาชนโดยต้องการให้เกิดผลกระทบทางด้านการเมืองและการต่างประเทศหรือไม่ก็ตาม คู่กรรมกลับกลายเป็นวรรณกรรมที่สามารถเข้าถึงคนไทยในวงกว้างได้มากที่สุดและยังนำเสนอมุมมองในแง่บวกของญี่ปุ่น คู่กรรมจึงน่าจะสามารถทำให้ผู้รับสารมีทัศนคติต่อญี่ปุ่นในเชิงบวกได้มากขึ้นด้วย

ดังนั้นขอบเขตการศึกษาจึงจำกัดอยู่เฉพาะตัวงานเรื่องคู่กรรมในฐานนวนิยาย เป็นวรรณกรรมต้นแบบที่มีการนำไปผลิตซ้ำในสื่อชนิดอื่น ๆ ที่มีลักษณะเป็นสื่อมวลชนซึ่งมีชื่อเสียง มีความสำคัญต่อความรู้สึกรักของคนไทยและเป็นวรรณกรรมที่สามารถเข้าถึงประชาชนไทยได้มากที่สุด

1.5 วิธีการศึกษา

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นงานศึกษาวิเคราะห์ตีความวรรณกรรมในบริบทประวัติศาสตร์ โดยข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย

1. ข้อมูลประเภทปฐมภูมิ

- การวิจัยเชิงเอกสาร โดยวิเคราะห์นวนิยายเรื่อง “คู่กรรม” จากการถอดรหัสเชิงโครงสร้างความคิดของผู้เขียน

- การสัมภาษณ์เจาะลึกผู้เสพ โดยทำการสัมภาษณ์ผู้อ่านคู่กรรมที่เป็นนักวิชาการสาขาวรรณกรรม เนื่องจากเรื่องคู่กรรมมีต้นแบบมาจากนวนิยาย

2. ข้อมูลทุติยภูมิ ข้อมูลจากหน่วยงาน ร่วมระหว่างไทยญี่ปุ่น เช่น สมาคมวัฒนธรรมไทย-ญี่ปุ่น สถาบันเอเชียศึกษา มูลนิธิญี่ปุ่น และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องที่รวบรวมจากบทความทางวารสาร หนังสือ อินเทอร์เน็ต และข้อมูลในทางทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของสื่อกับการครอบงำความเชื่อ โดยเฉพาะเมื่อผ่านทางนวนิยาย สื่อโทรทัศน์ และภาพยนตร์ ประกอบกับการศึกษานวนิยายเรื่องคู่กรรม เพื่อนำเสนอภาพความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ที่มีความแตกต่างและขัดแย้งกับเรื่องราวที่ทรมันตีหรือผู้เขียนนำเสนอออกมาจากภาพในจินตนาการของตน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้เป็นฐานคิดในการศึกษาวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้เป็นฐานคิดในการศึกษาวิจัย

แนวคิดพื้นฐานของ Marx วางอยู่บนหลักการทางทฤษฎีที่ว่าสถาบันทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่าง มีความสำคัญเป็นอันดับแรกในสังคมและเป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบน แต่นักคิดสาย Neo – Marxism ได้ทำการปรับปรุงแนวคิดทฤษฎีให้ทันสมัยมากขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการในความเป็นจริงและพัฒนาการทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่เพิ่มเติมไปจากนักคิด Marxist รุ่นแรกๆ

Neo – Marxism ได้เสนอว่าความมองวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตโดยรวม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมในความหมายกว้างที่ครอบคลุมเอากิจกรรมทางสังคมด้านต่างๆไว้ทั้งหมด ถึงแม้ว่าเศรษฐกิจจะมีบทบาทที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคม แต่สังคมก็เป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนของกิจกรรมต่างๆ ดังนั้นวัฒนธรรมซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบนจะต้องได้รับการพิจารณาว่ามีบทบาทต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยรวมเช่นเดียวกัน ไม่ใช่เป็นเพียงผลสะท้อนจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือโครงสร้างส่วนล่างเท่านั้น นักคิดสายนี้ให้ความสนใจกับ “อุดมการณ์” (ideology) ในฐานะเป็นโครงสร้างส่วนบน ซึ่งมีบทบาทในการกำหนดความโครงสร้างส่วนล่างด้วยเช่นกัน หรือทั้งส่วนล่างและส่วนบนต่างก็กำหนดซึ่งกันและกัน เนื่องจากกลไกหรือพลังที่ใช้ในการควบคุมปกครองสังคมนั้นมีความสลับซับซ้อนมากกว่าที่ Marx คิดไว้ในขั้นต้น ดังนั้นกลไกเชิงอุดมการณ์นี้ จึงเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐที่เข้าครอบงำวิถีคิด ความเชื่อ พฤติกรรมของผู้คนในสังคม ให้อยอมรับการสัมพันธ์ทางอำนาจที่กดขี่ขูดรีดในระบบทุนนิยมให้ดำรงอยู่โดยไม่เกิดคำถาม และเครื่องมือหรือเงื่อนไขในการครอบงำ ก็คืออุดมการณ์ทางการเมือง อุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมหรือความรู้ โดยมีลักษณะการครอบงำทางอ้อม และการต่อสู้ทางชนชั้นที่ต่อสู้โดยทางอ้อมเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างพลังขับเคลื่อนผ่านกลุ่มตัวแทนสังคมต่างๆ กลุ่มประชาสังคม และกลุ่มเครือข่าย เป็นต้น ซึ่งนักคิดในสายNeo-Marxism นั้นจะให้ความสำคัญกับประเด็นอุดมการณ์ที่ครอบงำทางวัฒนธรรม โดยการขยายแนวคิดเรื่องอำนาจหน้าที่ซับซ้อนมากขึ้น รวมถึงขยายการศึกษาไปยังเรื่องการครอบงำในสังคมทุนนิยมโดยใช้วัฒนธรรมการบริโภคที่ทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้ามากขึ้น

ในการศึกษาครั้งนี้จะขอใช้แนวคิดที่มีต้นกำเนิดมาจากสายมาร์กซิสม์ที่ได้้นำแนวคิดของมาร์กซ์มาพัฒนาต่อไป ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับอุดมการณ์ครอบงำ ดังนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีของอันโตนิโอ กรัมชิ

แนวความคิดของกรัมชินั้นให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนบน(Super-Structure) ซึ่งต่างออกไปจากแนวคิดของมาร์กซิสต์เดิมที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนล่างหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นโครงสร้างหลักในการกำหนดโครงสร้างส่วนบน สำหรับกรัมชิ โครงสร้างส่วนบนเป็นโครงสร้างที่มีความสำคัญต่อสังคมและสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือส่งผลต่อสังคมในส่วนรวมได้เช่นเดียวกับ โครงสร้างส่วนล่าง โครงสร้างส่วนบนนี้ประกอบไปด้วยส่วนที่เรียกว่า “สังคมการเมือง” (Political Society) และ “ประชาสังคม”(Civil Society) ซึ่งเป็นโครงสร้างของระบบความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ กฎหมาย วัฒนธรรม พื้นที่ในโครงสร้างส่วนบนนั้นเป็นพื้นที่ของการสร้างความยินยอม และสามัญสำนึก หรือมีมุมมอง/โลกทัศน์ต่อปรากฏการณ์ตามที่ถูกชนชั้นปกครองพยายามสร้างไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น การผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากทิศทางของโครงสร้างส่วนบนนี้จึงเป็นสิ่งที่ก้าวไปไกลกว่าการมองเพียงแค่ความสัมพันธ์ทางการผลิตและพลังในการผลิตเท่านั้น ซึ่งกรัมชิก็ได้เสนอแนวคิดเรื่อง “การครองความเป็นเจ้า” หรือ “อำนาจนำ” (Hegemony)

นอกเหนือไปจากแนวความคิดเรื่องการครองความเป็นเจ้าหรืออำนาจนำ ที่เป็นแนวคิดสำคัญของกรัมชิ แล้ว ยังมีแนวความคิดอื่นของกรัมชิที่มีความสำคัญ และสัมพันธ์กันกับแนวความคิดเรื่องการครองความเป็นเจ้า / อำนาจนำ ได้แก่ แนวคิดเรื่องการสร้างความยินยอมพร้อมใจ แนวคิดเรื่องสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด แนวคิดเรื่องกลุ่มทางประวัติศาสตร์ และแนวคิดเรื่องปัญญาชน ซึ่งเป็นแนวความคิดที่สำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจกับภาพรวมของแนวความคิดการครองความเป็นเจ้า/อำนาจนำ อันจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายถึงอิทธิพลของวาระกรรมในการครอบงำความคิดของประชาชนได้ ซึ่งกรัมชิก็ได้เสนอแนวคิดพื้นฐานในการวิเคราะห์สังคมการเมืองดังต่อไปนี้

แนวคิดว่าด้วยเรื่อง การใช้กำลังบังคับและการสร้างความยินยอมพร้อมใจ

จากการวิเคราะห์ทฤษฎีของกรัมชิพบว่า ชนชั้นปกครองจะมีวิธีการปกครองทั้งการใช้กำลังปราบปรามซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่หนักไปในเชิงใช้กำลังบังคับ(coercion) เช่น หากมีประชาชนออกมาเดินขบวนต่อต้านประท้วงรัฐบาล ชนชั้นปกครองก็อาจใช้กำลังตำรวจบุกเข้าจับแกนนำผู้ประท้วงมาคุมขังไว้ในฐานะผู้ก่อความไม่สงบแก่บ้านเมือง ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ผลเพียงชั่วคราว เพราะมักจะเกิดการ

ต่อต้านจากผู้ที่ไม่เห็นด้วย กับอีกวิธีหนึ่ง นั่นคือ การสร้างความยินยอมพร้อมใจ (consent) โดยผ่านกลไกของรัฐด้านอุดมการณ์ ซึ่งแทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้ที่ถูกชนชั้นปกครองครอบงำ ทั้งการใช้กำลังบังคับและการสร้างความยินยอมพร้อมใจนั้นเป็นสองสิ่งที่ต้องดำเนินไปควบคู่กัน และเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการสร้างความยินยอมพร้อมใจก็คือ “สื่อมวลชน” นั่นเอง แม้ว่าภาครัฐอาจจะไม่ได้ดำเนินงานสื่อมวลชนโดยตรง และแม้ว่าสื่อมวลชนอาจจะไม่สามารถสร้างความยินยอมพร้อมใจได้โดยเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ตามลำพัง แต่สื่อมวลชนไม่ว่าจะเป็นสื่อวิทยุหรือโทรทัศน์ก็ตาม ต่างก็มีอิทธิพลและบทบาทเกี่ยวข้องกับกระบวนการดังกล่าวที่จะตกย้ำ โดยการผลิตซ้ำและขยายผลของภาคปฏิบัติการทางอุดมการณ์ต่างๆ ร่วมกับองค์กรอื่นในสังคม

ในกรณีนี้เนื้อหาในนวนิยายเรื่อง “คู่อริกรรม” จัดเป็นสารชนิดหนึ่งที่สามารถสื่อไปถึงประชาชนเป็นจำนวนมากในประเทศได้ และสื่อดังกล่าวก็สามารถสร้างความยินยอมพร้อมใจโดยผ่านทาง การนำเสนอข่าวหรือการผลิตซ้ำทางโทรทัศน์ เป็นการตอกย้ำว่าเรื่องดังกล่าวเป็นความจริง

แนวคิดว่าด้วยเรื่อง สงครามการเคลื่อนไหวทางการเมือง (War of movement) และสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of position)

สงครามเคลื่อนไหวทางการเมือง เป็นการทำสงครามในทางยุทธวิธีทางการเมืองหรือการต่อสู้ที่อยู่ในปริภูมิทางการเมืองเป็นจุดประสงค์หลัก เป็นการต่อสู้เพื่อยึดอำนาจรัฐ การที่จะสามารถเอาชนะฝ่ายศัตรู หรือฝ่ายตรงข้ามได้นั้นจะต้องทำการบุกยึดพื้นที่ เพื่อยึดครองปัจจัยสำคัญของฝ่ายตรงข้ามให้ได้ แต่การทำสงครามเคลื่อนไหวทางการเมืองเพียงอย่างเดียวไม่สามารถจะนำไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืนมั่นคงได้ แม้ว่าจะต่อสู้จนได้อำนาจรัฐมาแล้วก็ตาม แต่การรักษาอำนาจเอาไว้ให้ได้ตลอดไปก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย จึงต้องใช้การต่อสู้อีกวิธีหนึ่ง นั่นก็คือ สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจทำให้เกิดขึ้นเหนือชนชั้นอื่นๆ สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดมีจุดมุ่งหมายเพื่อยึดความคิดและวัฒนธรรมของประชาชน กล่าวคือ การที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมให้ได้ นั้น จะต้องเอาชนะความคิดและจิตใจของมวลชนในสังคมให้ได้ เปรียบได้กับการยึดครองพื้นที่ช่องทางการสื่อสาร เพราะผู้ที่สามารถยึดครองช่องทางการสื่อสารเอาไว้ได้จะมีโอกาสปิดกั้นช่องทางการสื่อสารความคิดของฝ่ายตรงข้าม และสามารถสถาปนาวิธีคิดของตนเองให้ผู้รับสารหรือมวลชนเกิดความรู้สึกยินยอมพร้อมใจได้นั่นเอง นับว่าสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเตรียมการที่จะต่อสู้เพื่อยึดอำนาจรัฐและครองอำนาจอย่างสมบูรณ์ยั่งยืนในภายภาคหน้าต่อไป

ผู้กรรม จัดได้ว่าเป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้น โดยผ่านการเลือกสรรแล้วว่าจะนำเสนอเหตุการณ์ใด และจงใจไม่กล่าวถึงเหตุการณ์ใด เพื่อนำเสนอให้ผู้รับสารเชื่อว่าแนวคิดหรืออุดมการณ์ดังกล่าวที่ผู้สร้างประวัติศาสตร์พยายามจะนำเสนอ นั้นเป็นความจริง

แนวคิดว่าด้วยเรื่อง กลุ่มทางประวัติศาสตร์(Historical bloc)

มาร์กซิสม์จะแบ่งคนออกเป็นกลุ่ม โดยใช้เกณฑ์ทางเศรษฐกิจหรือชนชั้นเป็นตัวแบ่ง เพราะความแตกต่างทางชนชั้น หมายถึงการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และการจัดสรรผลประโยชน์ อันเป็นที่มาของความขัดแย้งในสังคม แต่กรัสมิได้แย้งว่าการอธิบายเรื่องชนชั้นในลักษณะนี้ ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง แต่ควรจะต้องวิเคราะห์ช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ เพื่อดูว่าในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์นั้น มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มแบบใดบ้าง และที่สำคัญเป็นไปได้หรือไม่ ว่า กลุ่มแต่ละกลุ่มทางเศรษฐกิจจะมีการ ‘รวมตัวกันเฉพาะกิจ’ ระหว่างกันในบริบททางประวัติศาสตร์ขึ้นมา (กาญจนา แก้วเทพ, 2541) กรัสมิเห็นว่าแต่ละชนชั้นอาจไม่ได้แยกจากกันอย่างเด็ดขาด และสามารถรวมตัวกันเป็นกลุ่มหากมีอารมณ์ความรู้สึกบางอย่างร่วมกัน จนกลายเป็นพลังซึ่งนำไปสู่การปฏิวัติของภาคประชาชน เนื่องจากกลุ่มดังกล่าวรวมกลุ่มผู้คนแต่ละชนชั้นเข้าไว้ด้วยกันผ่านอุดมการณ์หรือเป้าหมายทางสังคมร่วมกัน การรวมกลุ่มทางประวัติศาสตร์สามารถเกิดขึ้นได้ในช่วงวิกฤตทางการเมือง ดังนั้นแนวความคิดกลุ่มประวัติศาสตร์ก็คือ แนวความคิดที่ใช้สำหรับอธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมการเมืองหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง โดยเชื่อว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่เกิดขึ้นโดยฝีมือหรือการสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่มี/ผ่าน ประวัติศาสตร์ร่วมกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั่นเอง เช่น การรวมตัวกันของกลุ่มพันธมิตรเสื้อเหลือง ที่มีทั้งชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง รวมไปถึงนิสิต/นักศึกษาเพื่อต่อต้านรัฐบาลที่อยู่ภายใต้การบริหารประเทศของอดีตนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร เป็นต้น

ในกรณีนี้ ผู้ที่ได้รับอิทธิพลจากการเสพงานผู้กรรมจะมีลักษณะเป็นแบบคล้อยตามและคิดเห็นไปในทางเดียวกัน แม้ว่าจะมีสถานภาพทางชนชั้น เพศและวัยที่แตกต่างกัน แต่ก็มีอารมณ์ความรู้สึกบางอย่างร่วมกัน

แนวคิดว่าด้วยเรื่อง ปัญญาชน(Intellectual)

เป็นแนวคิดที่ทำให้มองเห็นภาพเกี่ยวกับผู้ดำเนินการสร้างการครองอำนาจทำให้เกิดขึ้นจริงในภาคปฏิบัติ กลุ่มปัญญาชนในที่นี้ หมายความว่าถึงนักคิด นักวิชาการ และผู้มีการศึกษาที่เป็นผู้จัดการความขัดแย้งต่างๆของชนชั้นในสังคม ปัญญาชนมีหน้าที่ในการจัดระเบียบความคิด แพร่กระจาย

ความคิด และสร้างสำนึกร่วมทางความคิดและอุดมการณ์ เช่นในภาครัฐจะมีกลุ่มนักวิชาการหรือคุณซี
อทางการเมืองที่จะวางแผนและผลิตความคิดป้อนสู่ภาคประชาชน เป็นต้น ปัญญาชนนั้นเปรียบได้กับ
ผู้จัดการให้เกิดการครองความเป็นเจ้า หรือจัดการให้เกิดอำนาจนำในทางปฏิบัติ เพราะปัญญาชนนั้น
จะเป็นผู้ให้ความรู้ที่ปลุกจิตสำนึกของชนชั้นในประเด็นต่างๆ เป็นผู้นำทางสติปัญญา และยังนำการ
ขับเคลื่อนมวลชนทางความคิดอีกด้วย

ปัญญาชนนั้น นอกจากจะผลิตปัญญาและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์แล้ว ยังต้องเข้าไป
เกี่ยวข้องกับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ด้วย นับได้ว่า
ปัญญาชนเป็นปัจเจกผู้กระทำการ (human agency) ที่ทำงานให้กับสถาบันต่างๆ ของสังคมในลักษณะ
หนึ่งนั่นเอง ดังนั้นปัญญาชนอาจไม่ได้มีอิสระทางความคิดอย่างเต็มที่ เพราะความคิดและการกระทำ
ของปัญญาชนอาจเกิดจากการต่อรองกันระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคลก็เป็นได้ ปัญญาชนบาง
กลุ่มไม่เพียงแต่ผลิตปัญญาและแพร่กระจายความคิดและรสนิยมทางวัฒนธรรมแบบใหม่ๆ ให้กับ
สังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้สร้างสัญลักษณ์และภาพตัวแทนผ่านสื่อมวลชนเพื่อเป้าหมายในการสถาปนา
ความคิดของตนให้กลายเป็นวัฒนธรรมหรือชุดความคิดหลักของสังคม โดยเฉพาะปัญญาชนที่ทำ
หน้าที่เป็นคนทำสื่อ เช่น การเป็นแขกรับเชิญในรายการสนทนาทางโทรทัศน์ การเป็นผู้เชี่ยวชาญตอบ
คำถามและวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ในสื่อสิ่งพิมพ์ การเป็นนักเขียนและการเป็นนักวิจารณ์ภาพยนตร์ใน
นิตยสารต่างๆ เป็นต้น และหากอุตสาหกรรมสื่อมวลชนยิ่งเติบโตมากขึ้นเท่าไร ปัญญาชนกลุ่ม
ดังกล่าวก็จะยังสามารถช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในชีวิตประจำวันของประชาชนได้มากขึ้นเท่านั้น

ในกรณีของคู่กรรม ผลิตผลของนักเขียน หรือผู้สร้างสรรค์วรรณกรรม ก็คือความเชื่อของ
ปัญญาชน และปัญญาชนได้ผลิต ความเชื่อและแพร่กระจายความคิดกับรสนิยมทางวัฒนธรรม ไปสู่
ประชาชนในสังคม ผ่านทางเครื่องมือที่เรียกว่าวรรณกรรม เพื่อเป้าหมายในการสถาปนาความคิดของ
ตนให้กลายเป็นวัฒนธรรมหรือชุดความคิดหลักของสังคม

แนวคิดว่าด้วยเรื่อง การครองความเป็นเจ้า หรือ อำนาจนำ (Hegemony)

เนื่องจากอำนาจเป็นสิ่งที่ไม่เคยหยุดนิ่งหรือเกิดขึ้นแบบครั้งเดียวจบ กรรมจึงได้เสนอ
แนวคิดเรื่อง “การครองความเป็นเจ้า” หรือ “อำนาจนำ” เพื่อแสดงให้เห็นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง
ของอำนาจ รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้ต่อรองของชนชั้นที่ถูกครอบงำ กับ โครงสร้างอำนาจที่มาก
ยิ่งขึ้น กล่าวคือ ระบบทุนนิยมไม่ได้เพียงควบคุมมวลชนผ่านกลไกการปราบปรามหรือใช้ความ
รุนแรงทางเศรษฐกิจการเมืองเท่านั้น แต่ยังใช้กลไกทางอุดมการณ์ หรือกระบวนการครองความเป็น
เจ้าซึ่งแทรกซึมเข้าไปในวิถีชีวิตประจำวันของมวลชนด้วย การครองความเป็นเจ้า หมายรวมถึงการ

สร้างจิตสำนึกให้ชนชั้นผู้ถูกรอปรองมีความรู้สึกว่าผลประโยชน์ของตนนั้นได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากชนชั้นปกครอง โดยที่ชนชั้นผู้ถูกรอปรองไม่รู้สึกรู้หา หรือไม่สามารถตระหนักได้ว่าตนกำลังถูกเอาเปรียบหรือขูดรีดแต่อย่างไร กลไกการครองความเป็นเจ้าหรืออำนาจนำนี้ อาจเป็นสิ่งที่ได้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอด หรือส่งผ่านความคิดจากด้านของกลุ่มผู้ดำเนินการสร้างการครองความเป็นเจ้าไปยังผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นครการเมือง ปัญญาชน นโยบายของพรรคการเมือง/รัฐบาล สื่อมวลชนทุกประเภท สถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา การสร้างภาพ/การจัดการภาพลักษณ์ของฝ่ายผู้สร้างภาวะการครองความเป็นเจ้า เป็นต้น และชนชั้นใดก็ตามที่สามารถสร้างพันธมิตรกับคนกลุ่มอื่นก่อน แล้วจึงค่อยๆ ยึดกุมชุดความคิดหลักของมวลชนส่วนใหญ่ได้ ชนชั้นนั้นก็ จะกลายเป็นชนชั้นนำที่ครองความเป็นเจ้าได้ในที่สุด ทั้งนี้ กลยุทธ์ของการครองความเป็นเจ้าแบ่ง ออกเป็น 2 ด้านด้วยกัน คือ

- การครองความเป็นเจ้าทางการเมือง (political hegemony) คือ การสถาปนาระบบ การเมืองหนึ่ง ให้กลายเป็นระบบการเมืองหลักของสังคม ภายใต้การครองอำนาจทาง การเมืองเช่นนี้ จะทำให้ระบบการเมืองอื่นหมดความชอบธรรมไป เช่น สังคมไทยมีระบบ การเมืองหลักเป็นแบบประชาธิปไตยที่ยึดถือเสียงส่วนใหญ่ ซึ่งถ้าหากมีใครพยายามทำลาย หลักของประชาธิปไตย ก็จะถูกลงโทษในแง่ลบว่าเป็นผู้ก่อความไม่สงบและบ่อนทำลาย ความชอบธรรมทางการเมือง อาจจะเป็น “ผู้ก่อการร้าย” หรือ “ขบวนการบ่อนทำลาย ชาติ” เป็นต้น

- การครองความเป็นเจ้าทางวัฒนธรรม (cultural hegemony) คือ การสถาปนา วัฒนธรรมหรือระบบความคิดหลักของสังคมขึ้นมา เพื่อสร้างให้เกิดความเห็นพ้องต้องกัน ขึ้น ซึ่งการผลิตและเผยแพร่วัฒนธรรมหรือหลักความคิดดังกล่าวนี้ สื่อมวลชนจะเป็นกลไก สำคัญในการทำหน้าที่ผลักดันและสร้างจิตสำนึกให้แทรกซึมเข้าไปในวิถีชีวิตประจำวัน ของมวลชนนั่นเอง

กาญจนา แก้วเทพ (2541) ได้สรุปให้เห็นว่า กระบวนการทำงานเพื่อครอบครองความเป็น เจ้าทางด้านการเมืองและอุดมการณ์นี้ จะมีบทบาทหน้าที่สำคัญสามด้านด้วยกัน คือ

- 1) หน้าที่ในการสร้างกลุ่มทางประวัติศาสตร์ (historical bloc) หมายความว่าในการ ครองความเป็นเจ้านั้นจะต้องสร้างพันธมิตรข้ามกลุ่มต่างๆทางสังคม เพื่อช่วยระดม ความร่วมมือสมานฉันท์จากคนหรือชนชั้นกลุ่มอื่นๆ

- 2) หน้าที่เป็นเครื่องมือในการทำสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (war of position) เนื่องจากการครองความเป็นเจ้านั้น จะต้องอาศัยการยึดอำนาจรอบด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม จริยธรรม วัฒนธรรม และการสื่อสาร เช่น รัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงครามก็ได้ช่วงชิงพื้นที่การสื่อสารเพื่อสื่อความคิดของผู้นำไปยังประชาชนโดยใช้สื่อต่างๆเป็นเครื่องมือ ไม่ว่าจะเป็นบทเพลงของสุนทรภรณ์ ละครเวทีของหลวงวิจิตรวาทการ วิทยุของกรมโฆษณาการ ตำราเรียน สื่อสิ่งพิมพ์ และภาพยนตร์ที่รัฐผลิตขึ้นมาเอง เป็นต้น
- 3) หน้าทีในการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (consent) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในการครองความเป็นเจ้าที่จะสร้างความชอบธรรมทางอุดมการณ์ผ่านการควบคุมจิตสำนึก และความเห็นพ้องต้องกันของมวลชน

กรัมซีเชื่อว่าเส้นทางการครอบงำหรือควบคุมไม่ได้มีเพียงระดับเดียว แม้อุดมการณ์หลักจะสามารถกำกับความคิดของประชาชนได้ แต่เนื่องจากมนุษย์ในฐานะปัจเจกผู้กระทำการก็มีอิสระที่จะตัดสินใจสร้างตัวเลือกให้กับชีวิตตน ดังนั้นกระบวนการครองความเป็นเจ้าจึงไม่มีที่สิ้นสุด และไม่เชื่อว่าชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งกับชุดความคิดหนึ่งความคิดใดจะสามารถผูกขาดสถานะความเป็นเจ้าหรือผู้นำได้ตลอดเวลา เพราะหากที่ใดมีการถือครองอำนาจหรือครองความเป็นเจ้า ที่นั่นก็มักจะต้องมีการท้าทายหรือต่อต้านสถานการณ์ครองความเป็นเจ้าเสมอด้วยเช่นกัน นอกจากนี้กรัมซียังมีความคิดว่าสามัญสำนึก อันเป็นวิธีคิดแบบหนึ่งของคนเราที่มีต่อตัวเองและสังคมรอบๆตัวว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นปกติธรรมดาสำหรับทุกๆคนในสังคม วิธีคิดแบบสามัญสำนึกดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่การที่เรายอมรับความคิดใดๆโดยปริยายนั้นเป็นผลมาจากกระบวนการครองความเป็นเจ้าหรือเป็นความสำเร็จของคนบางกลุ่มในสังคมที่สามารถช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดได้นั่นเอง ดังนั้นจึงต้องอาศัยการยึดพื้นที่ของสามัญสำนึกเช่นนี้เท่านั้น ที่จะทำให้ชนชั้นครอบงำสามารถยึดกุมชัยชนะในสงครามการชิงความเป็นเจ้าได้ในที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากสามัญสำนึกเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนเรา “คิดไปเอง” ว่าความคิดและการกระทำต่างๆต้องเป็นไปเช่นนั้น และปัจเจกบุคคลเองก็ยินยอมพร้อมใจที่จะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกรอบอุดมการณ์หลักที่ได้รับการผลิต/ผลิตซ้ำเอาไว้ (กาญจนา แก้วเทพ ,2541)

สำหรับงานคู่กรรมนั้น แต่เดิมได้ถูกผลิตออกมาเป็นวรรณกรรม โดยผู้เขียนได้ถ่ายทอดและผลิตความเชื่อของตนออกมาเป็นนวนิยายผ่านทางภาษา และการใช้ภาษาอย่างแนบเนียนมีศิลปะจับใจผู้อ่านก็มักจะทำให้เกิดความรู้สึกคล้อยตาม ไปด้วยกับความเชื่อของผู้เขียนได้อย่างง่ายดาย เพราะภาษาก็มีส่วนช่วยกำหนดความคิดของเราได้ ดังเช่นที่ อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจฉัย (2551) ได้กล่าวถึงภาษาเอาไว้ว่า

1. ภาษาเปลี่ยนสัญลักษณ์ให้กลายเป็น “ความเป็นจริง” อันที่จริงภาษากับตัวเลขเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่เราใช้แทนหรือใช้เรียกความเป็นจริงบางอย่างเท่านั้น แต่เมื่อชินกับมันนานเข้า เรามักลืมนึกว่ามันเป็นเพียงสัญลักษณ์ แต่กลับยึดถือว่ามันเป็น “ความเป็นจริง”

2. ภาษาเปลี่ยนการตีความให้กลายเป็นข้อเท็จจริง (คำจำนวนมากไม่ได้หมายถึงอะไรบางอย่างที่ตายตัวแต่ผูกความหมายของมันกับมาตรวัดบางอย่าง เรามักหลงไปว่าคำที่เราใช้เป็นสื่อในการคิดนั้นเป็น “ข้อเท็จจริง” (เช่น คนอีสาน โง่ “โง่” เป็นแค่การตีความ และขึ้นอยู่กับว่าเราเทียบกับอะไร/ใคร)

3. ภาษากลบเกลื่อนความเป็นจริงที่ไม่ต้องการหรือไม่พึงปรารถนา

นอกจากนวนิยายเรื่องคู่กรรมจะเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดออกมาโดยสื่อไปยังผู้อ่าน ผ่านทางการใช้ภาษาอย่างมีศิลปะจับใจผู้อ่านแล้ว ยังได้มีการนำนวนิยายมาดัดแปลงและถ่ายทอดออกมาเป็นสื่อประเภทอื่นๆ ที่สามารถเข้าถึงประชาชนในวงกว้างมากขึ้น โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ และภาพยนตร์ ที่ยังมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้เสพมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ดังเช่นที่ เทอร์ตัน (Turton, 2551:128) กล่าวถึงสื่อที่สามารถกำหนดนิยามต่างๆ โดยผ่านทาง

1. การนำเสนอซ้ำซาก ซึ่งช่วยตอกย้ำว่านี่คือความจริง เมื่อสื่อบอกเราซ้ำแล้วซ้ำเล่า เราก็มักจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ไม่ได้ปรุงแต่ง
2. การเรียงเรียงลำดับเหตุการณ์ การให้เหตุผลประกอบเรื่องราวและการคัดเลือกข้อมูลด้วย
3. การให้หรือเน้นความสำคัญของเรื่องต่างๆ ที่ทำให้ผู้รับรู้สึกว่าจะมีบางที่ที่เราควรใส่ใจ และให้ความสำคัญ (อาจผ่านทางขนาดและตำแหน่งการพาดหัวข่าว หรือมุมกล้อง)
4. ท่าทีและน้ำเสียงที่ใช้ในการพูดถึงเรื่องนั้นก็มีส่วนในการกำหนดท่าทีและทัศนคติของเรา
5. เทคนิคที่ใช้กำหนดหรือควบคุมประเด็นและทิศทางความสนใจ ความรู้สึก และทัศนคติ (เช่น การใช้มุมกล้อง/ดนตรีประกอบ)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ภาษา วรรณกรรม และสื่อเป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ และความรู้สึกของคนในสังคมเป็นอย่างมาก

2.2 แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยเรื่องมายาคติของโรลงด์ บาร์ตต์

บาร์ตต์มีพื้นฐานมาจากแนวความคิด 3 ด้านในศตวรรษที่ 19 คือ

- วัตถุนิยมวิภาษ (Dialectical materialism) ของมาร์กซ์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า สังคมเปลี่ยนแปลงด้วยแรงผลักดันจากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนชั้น ซึ่งคลี่คลายไปสู่ความขัดแย้งอันใหม่เป็นเช่นนี้ไปเรื่อยๆ

- จิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) ของฟรอยด์ ซึ่งเปิดเผยให้เห็นว่า มนุษย์ ถูกบงการด้วยพลังแห่งจิตใต้สำนึก อันมีแบบแผนเป็นเอกเทศจากจิตสำนึกและเหตุผล

- ภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง (Structural linguistics) ซึ่งริเริ่มโดยเฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) และมีอิทธิพลต่อความคิดของบาร์ตส์มากที่สุด ได้อธิบายว่าคำในภาษามีได้มีค่าสื่อความหมายในตัวเอง โดด ๆ หากแต่เพราะมันสัมพันธ์กับคำอื่นที่มีอยู่ในภาษาเดียวกัน เรียกว่า “สัญลักษณ์” (Sign) ได้แก่บรรดาสรรพสิ่งต่างๆที่ห่อหุ้มเราอยู่ในสังคม และความหมายของสัญลักษณ์นั้นก็ขึ้นกับรหัส/กฎเกณฑ์ของสังคมนั้นๆ หรือก็คือระบบวัฒนธรรมนั่นเอง เนื่องจากสัญลักษณ์เป็นเรื่องของการถูกกำหนดให้เป็น จึงมิได้ขึ้นกับกฎเกณฑ์ใดเป็นการเฉพาะ แต่ขึ้นกับขนบธรรมเนียม จารีตปฏิบัติของแต่ละสังคม เป็นเรื่องของการตกลงกันในแต่ละสังคม ความหมายจึงเป็นคนละเรื่องกับสาเหตุ-ผลลัพธ์ แต่ความหมายเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชื่อมโยงของสิ่งนั้นๆ ในระบบๆหนึ่งมากกว่า ยิ่งภาษาเป็นเรื่องของความหมาย และความหมายก็แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม แต่ละภาษาแต่ละยุคสมัย จึงไม่มีความหมายใดที่แน่นอน ถูกต้อง ตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงเสมอ

การกระทำของคนในสังคมในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์และระบบของสัญลักษณ์ก็ไม่แตกต่างไปจากระบบของภาษา เมื่อเป็นระบบของสัญลักษณ์ ตัวพฤติกรรม การกระทำ ปรากฏการณ์ หรือเหตุการณ์จะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีกฎเกณฑ์(rule /convention/code) ชุดหนึ่งกำกับ/กำหนดให้มีความหมายขึ้นมาทันทีที่มีสังคมเกิดขึ้น การใช้วัตถุสิ่งของต่างๆในสังคมในตัวเองก็ถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์ไป ตัวอย่าง เช่น การใช้/ใส่เสื้อกันฝนมิใช่เพื่อป้องกันฝนอย่างเดียว แต่การใช้/ใส่เสื้อกันฝนในขณะเดียวกันก็บ่งบอกถึงสภาพอากาศในขณะนั้นด้วย เพียงแต่เรากันเคย เคยชินจนมองข้ามความหมายในระดับนี้หรือที่บาร์ตส์เรียกว่า “ความหมายในระดับที่สอง” ไป กล่าวคือมองข้ามหรือมองไม่เห็นความหมายในระดับที่วัตถุสิ่งของต่างๆมีฐานะเป็นสัญลักษณ์ หรือถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์ มีบทบาทหน้าที่ในเชิงสัญลักษณ์ไป มองเห็นแต่ฐานะการเป็นวัตถุ สิ่งของเพื่อการใช้สอยแคบๆของสิ่งเหล่านี้เท่านั้น บาร์ตส์เรียกกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิด อำพราง บิดเบือนฐานะการเป็นสัญลักษณ์ของสรรพสิ่งในสังคมให้กลายเป็นเรื่องของ “ธรรมชาติ” เป็นสิ่งปกติธรรมดา หรือเป็นสิ่งที่มิบทบาทในเชิงประโยชน์ใช้สอยแคบๆในสังคมว่า “กระบวนการสร้างมายาคติ” และเรียกสิ่งที่เป็นผลลัพธ์/ผลผลิตของกระบวนการนี้หรือความคิดความเชื่อที่คนส่วนใหญ่ในสังคมหลงลืมมองข้าม ไม่ให้ความสำคัญ หรือไม่ให้ความสนใจ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องปกติ ธรรมดา เป็นธรรมชาติ เป็นเรื่องของความรู้ ความจริง หรือไม่ก็เป็นเรื่องที่เราคุ้นเคย เคยชิน จนยอมรับโดยไม่ตั้ง

คำถาม และเป็นความคิดความเชื่อที่สอดคล้องกับระบบอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคมในขณะนั้นว่า “มายาคติในสังคม”(mythology)¹

บาร์ตส์มองมายาคติในสังคมปัจจุบันว่าเป็นการพูด/การใช้ภาษาที่ถูกกำหนดโดยเจตนา มากกว่าความจริง หรือความหมายตามตัวอักษร เป็นทั้งการบอกเล่าและการต่อยุ่ไปพร้อมๆกัน แต่ก็ไม่ปรากฏให้เห็นตรงๆ และมายาคติก็ไม่ใช่วัตถุ สิ่งของ ความคิด แต่เป็นระบบระเบียบและรูปแบบวิธีการสร้างความหมายแบบหนึ่งที่ยึดกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เฉพาะชุดหนึ่ง มีขีด จำกัดของการใช้ และมีกระบวนการทำให้เกิดการยอมรับในสังคมในวงกว้าง มายาคติเป็นอะไรก็ได้ที่สามารถสื่อความหมาย ไม่จำเป็นต้องเป็นภาษาพูดอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น ภาพเขียน ภาพถ่าย ภาพยนตร์ กีฬา การแสดง ฯลฯ ต่างก็เป็นมายาคติได้ด้วยกันทั้งสิ้น นั่นคือ มายาคติเป็นเรื่องของการสร้าง/กำหนดให้เกิดขึ้น ความหมายของมายาคติจึงเป็นเรื่องของรหัส/กฎเกณฑ์ มากกว่าเรื่องของเนื้อหาสาระของสิ่งนั้น บาร์ตส์เห็นว่ามายาคติเหล่านี้คือตัวกำหนดกำกับการรับรู้ของคนในสังคม ฉะนั้นสำหรับบาร์ตส์แล้ว ความจริงรวมตลอดถึงความหมายจึงมิใช่ธรรมชาติแต่เป็นผลผลิตของสังคม เป็นเพียงสิ่งที่ดำรงอยู่ในระดับการรับรู้ของเราเท่านั้น²

ดังนั้น งานเขียน/ตัวบทไม่ใช่การสื่อสารธรรมดาและไร้เดียงสาอย่างที่มักเข้าใจกัน แต่งานเขียนคือระบบของสัญญาณแบบหนึ่งที่มีความหมายหลากหลายอันเป็นผลมาจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างสัญญาณแบบต่างๆ ส่วนผู้เขียนก็ทำหน้าที่เป็นเพียงร่างทรงของระบบของงานเขียนประเภทนั้นเท่านั้น คือสร้าง/ผลิตงานภายใต้กฎเกณฑ์ของงานประเภทนั้นๆ งานเขียนมิใช่สถานที่เสร็จสิ้นสมบูรณ์ เป็นเอกภาพ อันเป็นผลมาจากอำนาจวิพากษ์ของผู้ประพันธ์ แต่งานเขียนทุกชิ้นต้องผ่านกระบวนการผลิต/สร้าง เพียงแต่มายาคติของสิ่งที่เรียกว่า “งานเขียน” บิดเบือนให้มองไม่เห็นกระบวนการผลิต/สร้างนี้ เห็นแต่ผลงานที่สำเร็จเป็นรูปเล่ม งานเขียนทุกชนิดสำหรับบาร์ตส์จึงเป็นเพียงภาคปฏิบัติของอุดมการณ์แบบหนึ่ง เป็นการสร้างความหมายบางอย่างขึ้นมามากกว่าเป็นการพูดถึง/เล่าถึงสิ่งที่ดำรงอยู่แล้ว³ มายาคติทำให้เรามองข้ามอดีตและประวัติศาสตร์ เพื่อจะให้เห็นเฉพาะภาพและความหมายในแบบที่มายาคติต้องการจะสื่อ ซึ่งรูปแบบมายาคติไม่ได้เก็บกด ปิดกั้น หรือกดทับความหมาย เพียงแต่ทำให้ความหมายเดิมอ่อนจางลงแล้วเพิ่มเติมความหมายชุดใหม่ที่มายาคติต้องการสื่อเข้าไปแทน⁴

ในวรรณกรรมเรื่องคู่กรรมนั้น ผู้เขียนซึ่งมีแนวคิดแบบทหารนิยมได้นำเสนอแต่ภาพลักษณ์ในแง่บวกของทหาร ทำให้ผู้อ่านมองเห็นเฉพาะภาพและความหมายในแบบที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อ

¹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, สัญวิทยา. โครงสร้างนิยม. หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา, 2545), หน้า 95

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 34

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143

กล่าวคือ ทหารทุกชาตินั้นล้วนเข้มแข็ง อดทน เสียสละ กล้าหาญ พลีชีพเพื่อชาติ และเป็นอาชีพอัน
ทรงเกียรติ โดยมายาคติทำให้เรามองข้ามอดีตและประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่ได้ปิดกั้นหรือกดทับ
ความหมายเดิมที่ว่าทหารนั้นมีความเป็นเผด็จการและชอบออกคำสั่ง หรือเป็นพวกอำนาจนิยม แต่
ความหมายดังกล่าวถูกทำให้อ่อนจางลงแล้วเพิ่มเติมภาพลักษณ์แง่บวกเข้าไปแทน

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความนำเสนอของนักทฤษฎี ประสานนาม ในการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่
6 วันที่ 28-30 มีนาคม พ.ศ. 2550 ในหัวข้อเรื่องวรรณกรรมจีนพลัดถิ่นกับการผลิตซ้ำอุดมการณ์การ
ผนวกรวมในบริบทสังคมไทย บทความนี้มุ่งศึกษานวนิยายเรื่อง *อยู่กับกิ่ง* ของหยก บูรพาในแง่ของ
การผลิตซ้ำอุดมการณ์การผนวกรวมโดยใช้แนวคิดเรื่องการครอบงำทางวัฒนธรรมของอันโทนีโอ
กรัมซี และแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ของหลุยส์ อัลธุสแซร์ ผลของการศึกษาพบว่า ชนชั้นปกครอง
ไม่ได้ปกครอง แต่เป็นผู้นำสังคมโดยอาศัยความชอบธรรมด้านภูมิปัญญาและจริยธรรม หรือกล่าว
อย่างง่าย ๆ ก็คือ ทุกวันนี้ชนชั้นปกครองไม่ได้ใช้กำลังบังคับควบคุมประชาชน แต่ใช้ “เหตุผลอธิบาย”
และ “ความมีศีลธรรม” เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรม ปฏิบัติการนำสังคมทำงานผ่านกลไกด้าน
อุดมการณ์ทั้งหลายของสังคม เช่น สถาบันครอบครัว โรงเรียน ศาสนา และสถาบันสื่อมวลชน อยู่กับ
กิ่งเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับคนจีนที่อพยพมาอยู่ในเมืองไทย ซึ่งได้เสนอภาพโดยรวมของ
ชาวจีนที่สอดคล้องกับวาทกรรม “พึงพระบรมโพธิสมภาร” อันเป็นสิ่งที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อผนวกรวมคน
จีนให้เปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดเป็นคนไทยนอกจากนั้นรัฐยังกำหนดให้วรรณกรรมเรื่องอยู่กับกิ่ง
เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาวิชาภาษาไทย ทั้งยังถูกนำมาผลิตซ้ำ โดยสร้างเป็น ภาพยนตร์ หนังสือ
การ์ตูน และละครโทรทัศน์เพื่อตอกย้ำความเชื่อในเรื่องการเป็น “ชนกลุ่มน้อยตัวอย่าง” ที่รัฐใช้เพื่อสืบ
ทอดอุดมการณ์การผนวกรวมชาติพันธุ์อื่นๆ ให้สำนึกในความเป็นไทย อยู่กับกิ่ง จึงเป็นวรรณกรรม
เรื่องเด่นที่รับใช้ในนโยบายการผนวกรวมของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพและแสดงออกมาอย่างเปิดเผย

ในขณะที่งานวิทยานิพนธ์ของ Verita Sriratana 2006-7 จาก The University of Warwick
เรื่อง *Historical Fiction and Postcolonialism: Analysis of Amitav Ghosh's In an Antique Land and
David Dabydeen's The Counting House* ก็เป็นงานวิจัยที่มุ่งสำรวจความสัมพันธ์ระหว่าง
ประวัติศาสตร์และวรรณคดี โดยนำแนวคิดโพสต์โคโลเนียลและทฤษฎีของคาร์ล มากซ์ และ อันโทนีโอ
กรัมซี มาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นงานเขียนที่แสดงให้เห็นถึงการ
ผสมผสานของประวัติศาสตร์และวรรณกรรมชัดเจนที่สุด งานวิจัยดังกล่าวมีสมมติฐานว่านวนิยายอิง
ประวัติศาสตร์เป็นบทวิพากษ์กลไกการสร้างและการทำงานของประวัติศาสตร์และนวนิยายที่เลือกมา

เป็นกรณีศึกษา คือ In an Antique Land(1992) ของ Amitav Ghosh และ The Counting House(1996) ของ David Dabydeen จากการวิจัยพบว่านวนิยายอิงประวัติศาสตร์เป็นวรรณกรรมที่เผยให้เห็นกลไกของกระบวนการสร้างหรือเขียนประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของอำนาจ กล่าวคือ ผู้เขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์จะต้องบรรยายเหตุการณ์ในอดีต โดยการคัดสรรและนำเหตุการณ์ต่างๆที่เลือกสรรแล้ว มาเรียงร้อยเป็นเรื่องราวโดยผ่านการคิดวางแผนกลั่นกรองอย่างดี ซึ่งนวนิยายอิงประวัติศาสตร์นั้นเป็นส่วนผสมระหว่างข้อเท็จจริงที่ค้นพบได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ กับนิยายหรือเรื่องราวซึ่งเป็นส่วนที่มาจากจินตนาการของผู้เขียนเอง หมายความว่า การนำข้อเท็จจริงที่ค้นพบมาผูกเป็นเรื่อง โดยแต่งเติมจินตนาการเข้าไปเพื่อเรียงร้อยเรื่องราวให้น่าสนใจออกมาเป็นโครงเรื่อง และมีตัวละครนั้น เป็นการผนวกรวมกันของ fact และ fiction ดังนั้นประวัติศาสตร์และนวนิยายอิงประวัติศาสตร์จะเป็นความจริงแท้ร้อยเปอร์เซ็นต์หรือไม่ เราย่อมไม่มีวันทราบ แต่คนส่วนใหญ่มักจะเชื่อว่าเป็นความจริงเพราะผู้ที่จับปากกาเขียนคือ ผู้ที่มีอำนาจสามารถทำให้ผู้อ่านเชื่อได้

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเรื่องคู่กรรมก็ได้มีผู้ทำการศึกษาค้นคว้าเอาไว้เช่นเดียวกัน คือ งานวิจัยของอภิญา ศรีรัตนสมบูรณ์ พ.ศ. 2534. เรื่องการวิเคราะห์ละครโทรทัศน์ชุด “คู่กรรม” ในการถ่ายทอดความเชื่อและค่านิยมในสังคมไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของสื่อมวลชน ทฤษฎีเน้นที่ตัวสาร แนวคิดสัญญาวิทยา และแนวคิดเรื่องดัชนีทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางทางในการศึกษา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกเอาละครโทรทัศน์เรื่องคู่กรรมที่ออกอากาศทางช่อง 7 สีเมื่อ พ.ศ. 2533 .ของบริษัทยาวิดิโอมาเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากคู่กรรมเวอร์ชันนี้ได้รับความนิยมมากที่สุดในประวัติศาสตร์ จากการวิจัยพบว่า ผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดเนื้อหาของละครโทรทัศน์เรื่องดังกล่าว ได้แก่ ทมยันตีซึ่งเป็นเจ้าของบทประพันธ์เดิม ศัลยา สุขะนิวัตต์ หรือผู้ที่แปลงนวนิยายเป็นบทละครโทรทัศน์ รวมไปถึงผู้กำกับการแสดง ไพรัช สังวริบุตร นอกจากนี้ละครโทรทัศน์คู่กรรมยังมีได้เป็นสื่อที่มุ่งสร้างความบันเทิงแต่อย่างใด แต่ยังสามารถถ่ายทอดแนวคิดซึ่งสะท้อนความเชื่อและค่านิยมในสังคมไทยอีกด้วย เนื่องจากนวนิยายเรื่องคู่กรรมได้ถูกสร้างเป็นละครและภาพยนตร์จำนวนหลายครั้ง แสดงให้เห็นว่าค่านิยมและความเชื่อที่ปรากฏให้เห็นในบทประพันธ์เดิมจะต้องเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมไทยมาช้านานแล้ว ผู้วิจัยยังได้ทำการวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบที่ทำให้ละครโทรทัศน์เรื่องนี้ประสบความสำเร็จ โดยใช้ข้อมูลจากบทวิจารณ์ การอภิปราย และการสัมภาษณ์ ซึ่งได้ข้อสรุปว่า ทั้งบทประพันธ์ เนื้อเรื่องและสำนวนภาษาของทมยันตีนั้นทำให้ผู้อ่านประทับใจและเกิดความนิยมชมชอบมากอยู่แล้ว ดังนั้นการเลือกนำนวนิยายที่โด่งดังมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ยังมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จสูง ประกอบกับการสร้างและถ่ายทำอย่างพิถีพิถัน คำนี้ถึงรายละเอียดเพื่อความสมจริงตามประวัติศาสตร์ และการคัดเลือกนักแสดงที่กำลังเป็นที่นิยมชมชอบของประชาชนมารับบทบาทสำคัญก็นับเป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่ทำให้คู่กรรม พ.ศ. 2533. ประทับใจในความทรงจำของคนไทยจนถึงทุกวันนี้

สำหรับงานวิจัยอีกชิ้นที่กล่าวถึงคู่กรรมคือ งานวิจัยในปีพ.ศ.2538 ของภัทรพร หงส์ทอง เรื่องการศึกษาแนวคิดสตรีนิยมในนวนิยายของทมยันตีระหว่างพุทธศักราช 2506-2534 โดยนำแนวคิดสตรีนิยมมาวิเคราะห์นวนิยายของทมยันตี 24 เรื่อง ซึ่งหนึ่งในนวนิยายนั้นคือ เรื่องคู่กรรม ซึ่งพบว่าแนวคิดเรื่องสะท้อนสถานภาพและปัญหาเกี่ยวกับสตรีในมิติเรื่องครอบครัว-สังคม โดยนำเสนอภาพตัวแทนของสตรีแกร่งผู้ชีวิตด้วยความเข้มแข็งอดทน และสะท้อนปัญหาเกี่ยวกับสตรีในมิติเรื่องการเมือง กล่าวคือ การเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อสตรีเช่นเดียวกับบุรุษ และการเมืองหรือเรื่องสงครามก็เป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อชีวิตของสตรีด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่างานวิจัยส่วนใหญ่มักจะเน้นวิเคราะห์ว่าวรรณกรรมถูกใช้เป็นเครื่องมือในการครอบงำอุดมการณ์ทางความคิด ซึ่งวรรณกรรมที่ถูกนำมาใช้ครอบงำความคิดนั้นเป็นวรรณกรรมเรื่องอื่นๆที่ไม่ใช่เรื่องคู่กรรม ซึ่งมีสาเหตุมาจากคู่กรรมถูกจัดประเภทของวรรณกรรมว่าเป็นนวนิยายรักพาฝัน ในแง่โรมาเนสส์ โศกสะท้อนอารมณ์ที่นำเสนอเรื่องของการความรักโรแมนติคท่ามกลางสงครามยุทธ บัญสุนิท กล่าวถึงในสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 36 ฉบับที่ 48(จึงไม่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ในมุมมองประเด็นของการครอบงำอุดมการณ์ทางความคิดแต่อย่างใด ในขณะที่งานวิจัยของอภิญา ศรีรัตนสมบุญ ก็มีวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบที่ทำให้ละครโทรทัศน์ชุดคู่กรรม พ 2533 .ศ. ประสบความสำเร็จ ในขณะที่งานวิจัยของภัทรพร หงส์ทอง ก็วิเคราะห์วรรณกรรมดังกล่าวในประเด็นของวรรณกรรมสตรีที่ผู้เขียนต้องการสร้างสำนึกให้ผู้อ่านตระหนักว่าความเป็นหญิงนั้นก็มีความสำคัญเท่าๆกับความเป็นชาย แต่ก็ยังไม่ได้ทำการวิเคราะห์ในมุมมองที่ว่านวนิยายเรื่องคู่กรรมเป็นวรรณกรรมที่สามารถเข้าถึงประชาชนไทยส่วนใหญ่และสามารถทำให้ผู้รับสารคล้อยตามแนวคิดความเชื่อของผู้เขียนได้มากน้อยแค่ไหนและอย่างไรบ้าง ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาวิเคราะห์ดีความวรรณกรรมเรื่องนี้ในบริบทที่ว่าคู่กรรมเป็นนวนิยายที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนในสังคมและสามารถครอบงำความเชื่อของคนไทยได้อย่างไร โดยใช้ทฤษฎีของสำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองที่เน้นความสำคัญของโครงสร้างชั้นบนลักษณะต่างๆมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งคาดว่าน่าจะช่วยเสริมสร้างให้เกิดความเข้าใจถึงอิทธิพลของวรรณกรรม และยังช่วยเปิดมุมมองใหม่ๆแก่ผู้อ่านนวนิยายเรื่องคู่กรรมให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นด้วย

บทที่ 3

บริบทประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น

ก่อนที่จะอธิบายเกี่ยวกับการนำเสนอภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นในแง่บวกผ่านทางงานคู่กรรม จำเป็นจะต้องนำเสนอประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นก่อนช่วงสงครามโลกครั้งที่สองเพื่อให้เห็นภาพที่เกี่ยวข้องกันกับการขยายอำนาจยึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นโยบายของญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศไทยในสงครามมหาเอเชียบูรพา ผลกระทบต่อประเทศไทย และลักษณะเด่นของทหารญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สองเพื่อเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การทำความเข้าใจในบทต่อไป ดังนี้

3.1 ความเชื่อในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของชาวญี่ปุ่น

ชาวญี่ปุ่นได้รับการบอกเล่าตามความเชื่อโบราณมาเป็นระยะเวลายาวนานว่าพระมหากษัตริย์ของตนกำเนิดมาจากพระอาทิตย์ เป็นเทพที่มาอยู่ในกายมนุษย์(arahito gami) และพระเจ้าได้เป็นผู้สร้างแผ่นดินญี่ปุ่นขึ้น บันทึกประวัติศาสตร์สองเล่มแรกของญี่ปุ่นคือ โคจิกิ(Kojiki) ค.ศ. 712 และนิฮอน โชกิ(Nihon Shoki) ค.ศ. 720 กล่าวเอาไว้ว่า เทพอิซานากิ(Izanaki) และเทวีอิซานามิ(Izanami)ซึ่งเป็นเทพสององค์ที่ประทับอยู่ ณ สะพานแห่งสวรรค์ได้ให้กำเนิดทะเลและหมู่เกาะญี่ปุ่นขึ้นบนพื้นพิภพ มีบุตรคือ “อมาเตราสุ”(Amaterasu)หรือเทพแห่งดวงอาทิตย์ ซึ่งได้ส่งเทพองค์หนึ่งซึ่งเป็นเชื้อสายของตนลงมายังพื้นพิภพ ที่เกาะคิวชูทางตอนใต้ของหมู่เกาะญี่ปุ่น โดยได้พระราชทานเครื่องหมายแก่ผู้ปกครอง 3 องค์ ได้แก่ เพชร ดาบ และกระจก ต่อมาเทพองค์นี้ปกครองเกาะทั้งหมดได้จนกระทั่งมาถึงชั่วอายุคนที่สามต่อมา คือ จิมมู เทน โน(Jimmu Tenno)ซึ่งถือกันว่าเป็นจักรพรรดิองค์แรกในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น(ไม่ใช่เทพ) พระองค์ได้เสด็จขึ้นปกครองประเทศในปี ค.ศ.660 ก่อนคริสตกาล หลังจากนำกำลังทัพขึ้นเหนือปราบปรามบ้านเมืองแถบทะเลทรายภายในจนราบคาบจึงขึ้นเป็นปฐมจักรพรรดิ พร้อมทั้งได้รับพระราชทานดาบ เพชรและกระจกอันเป็นเครื่องหมายแก่ผู้ปกครองอันเป็นสัญลักษณ์ของความชอบธรรมในการปกครองแผ่นดินของจักรพรรดิด้วย จากความเชื่อโบราณนี้เองจักรพรรดิองค์ต่อๆมาก็ปกครองญี่ปุ่นด้วยความชอบธรรมและสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์อย่างไม่เคยขาดสาย ปัจจุบันนี้กระจกได้ถูกเก็บไว้ที่วัดชินโตแห่งอิเซ ดาบเก็บไว้ที่วัดชินโตแห่งอาซุทาไกสึเมืองนาโงย่า และเพชรเก็บไว้ในพระบรมมหาราชวัง¹

¹ ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, ญี่ปุ่น: การแสวงหาฐานะเท่าเทียม(กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2526), หน้า 65-66.

3.1.1 จักรพรรดิญี่ปุ่น

ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น จักรพรรดิทรงมีพระราชอำนาจและออกว่าราชการด้วยพระองค์เองเพียงแค่ช่วงสมัยนารา(ค.ศ.810-824)และสมัยเฮอัน(ค.ศ.894-1185) แต่ระยะเวลาตลอดสมัยกลางราว 700 ปี จักรพรรดิทรงถูกบังคับให้มอบอำนาจของพระองค์เองแก่ “โชกุน” หัวหน้าตระกูลนักรบที่กุมอำนาจสูงสุดทางทหารไว้ กล่าวคือ ชาวญี่ปุ่นต้องเผชิญกับระบบการปกครองหลายลำดับชั้นและการแข่งขันในเชิงทหารที่สืบทอดมายาวนานนับพันปี ญี่ปุ่นมีระบบขุนนางที่ทรงอำนาจและต่างมีกองกำลังส่วนตัวเอาไว้ทำสงครามต่อกัน ต่อมากองทัพเหล่านี้ก็กลายเป็นนักรบ หรือ “ซามูไร” และผู้มีอำนาจสูงสุดในขณะนั้นที่เรียกกันว่า “โชกุน” ก็เสนอให้ความคุ้มครองทางทหารแก่จักรพรรดิที่เป็นผู้ได้รับการเคารพบูชาเนื่องจากสืบเชื้อสายมาจากดวงอาทิตย์ เพื่อแลกเปลี่ยนกับอำนาจการปกครองทั้งหมด ได้มีการกล่าวถึงสภาพและฐานะของพระจักรพรรดิญี่ปุ่นเอาไว้ในงานเขียนของ มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่า

“พระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่นนั้นทรงเป็นเทพดาในความเชื่อถือของคนญี่ปุ่นสมัยก่อน เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นเทวดา เมืองญี่ปุ่นก็มีเทวดาปกครอง มีฐานะยิ่งใหญ่กว่าประเทศอื่นใดในโลก เมืองญี่ปุ่นจึงจะขาดพระเจ้าจักรพรรดิเสียมิได้ แต่ทั้งที่ทรงเป็นเทวดาแต่อย่างนั้น พระจักรพรรดิก็มีได้มีตำแหน่งที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยทรงมีมาตลอดตำแหน่งนั้นก็คือตำแหน่ง “พระเจ้าแผ่นดิน” เพราะมิได้ทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั่วประเทศ คงเป็นแต่เทวดาเฉยๆและเทวดานั้น เขาเข้าจริงก็มีได้มีอำนาจวาสนาอะไรนัก มนุษย์ธรรมดาอาจเอาชื่อเทวดาไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนได้มาก ประวัติอันฮืดยาวของญี่ปุ่นนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์อ้างชื่อเทวดา คือ พระเจ้าจักรพรรดิทั้งสิ้น”²

3.1.2 สถาบันขุนนาง นักรบ โชกุน

ผู้ได้รับตำแหน่ง โชกุนนี้ไม่มีผู้ใดเลยที่จะกล้าล้มล้างสถาบัน หลังจากสามารถโค่นล้มโชกุนคนเก่าได้แล้ว ผู้นำคนใหม่ก็จะเข้าเฝ้าองค์จักรพรรดิที่พระราชวังในเกียวโตเพื่อขอพระราชทานตำแหน่ง โชกุน ซามูไรจึงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและกลายเป็นรูปแบบของพฤติกรรมอันทรงเกียรติสำหรับชายหนุ่ม ซึ่งถือกันว่าการสละชีพเพื่อบูชาผู้นำเป็นเกียรติยศอย่างสูง และถ้าหากไม่สามารถปฏิบัติภารกิจทางทหารได้เป็นผลสำเร็จ ก็ต้องรับผิดชอบด้วยการทำ “ฮาราคิรี”^{*}

² คึกฤทธิ์ ปราโมช, ฐานญี่ปุ่น(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2505), หน้า 87-88

* การฆ่าตัวตาย โดยการคว้านเอาไส้พุงของคนออกมากองต่อหน้าพยาน ถือเป็นพิธีการระดับสูงที่เจ็บปวดอย่างถึงที่สุด ซึ่งนักรบต้องกระทำโดยไม่สะอึกสะเทือน

ต่อมามีชาวยุโรปจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามาในญี่ปุ่น นอกจากมาค้าขายแล้วยังนำเอาศาสนาคริสต์มาเผยแพร่ด้วย ส่งผลกระทบต่อประเทศเป็นอันมาก มีชาวญี่ปุ่นมากมายที่เปลี่ยนศาสนา “ในปี ค.ศ.1637 พวกเขาริตรีตโลกี่เมืองนางาซากิเป็นจำนวนถึง 37,000 คน ได้เข้าไปตั้งมั่นอยู่ในป้อมแห่งหนึ่งแล้วแข็งขันไม่ยอมเชื่อฟังคำสั่งรัฐบาลเมืองเอโดะ เป็นเหตุให้ต้องส่งทหารไปปราบปรามผู้รบกันอยู่ถึงสามเดือน พวกเขาริตรีตถูกฆ่าตายจนเกือบหมดทั้งสามหมื่นเจ็ดพันคน”³ ด้วยความรังเกียจศาสนาพระเยซู และด้วยความเกรงกลัวอิทธิพลของฝรั่ง ในปีค.ศ.1639 โชกุนโทกุกาวะจึงสั่งปิดประเทศโดยสิ้นเชิง เพื่อรักษาเสถียรภาพของโครงสร้างทางสังคมและการเมืองให้ปลอดภัยจากโลกกว้างภายนอก โชกุนโทกุกาวะได้ประกาศให้เมืองญี่ปุ่นเป็นเมืองปิดตาย สั่งห้ามเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ห้ามชาวต่างชาติทุกคนเข้าประเทศญี่ปุ่น และห้ามคนญี่ปุ่นติดต่อกับต่างชาติด้วยคนญี่ปุ่นเดินเรือออกนอกประเทศไม่ได้เลย และชาวญี่ปุ่นที่ออกนอกประเทศไปแล้วก่อนมีคำสั่งปิดประเทศก็ห้ามกลับเข้ามา การค้าขายระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศอื่นก็หยุดชะงักลง โดยกระทันหัน คงเหลือแต่เมืองท่านางาซากิไว้ให้พ่อค้าจีนและฮอลันดามาติดต่อบ้างแต่ก็อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลอย่างเคร่งครัด “ถ้าจะพูดโดยเปรียบเทียบก็เหมือนกับว่าระบอบโทกุกาวะได้เอาญี่ปุ่นในสมัยเมื่อสามร้อยปีมาแล้วแช่เย็นเก็บไว้มิให้เปลี่ยนแปลง”⁴ การที่ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวเป็นเวลานานถึง 250 ปี ทำให้ญี่ปุ่นไม่ได้รับเทคโนโลยีใหม่ๆ อันเป็นผลมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป จนกระทั่ง “เดือนกรกฎาคม ค.ศ.1853 เมื่อนายพลจัตวาแมทธิว ซี.เพอร์รี่ นำเรือรบอเมริกันมาขู่บังคับให้ญี่ปุ่นเปิดประตูประเทศเพื่อค้าขายกับสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่นภายใต้การปกครองประเทศด้วยระบอบโชกุนยังเป็นประเทศด้อยพัฒนาและไม่มีกำลังเพียงพอที่จะป้องกันประเทศ”⁵ ชาวญี่ปุ่นตกตะลึงกับกองเรือรบและแสนยานุภาพทางกองทัพของอเมริกา จนต้องยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าทางเทคโนโลยี นอกจากญี่ปุ่นจะต้องยอมเซ็นสนธิสัญญาสัมพันธไมตรีแล้ว ญี่ปุ่นจำยอมต้องเปิดประเทศค้าขายติดต่อกับโลกตะวันตกคบค้ากับต่างชาติ การกระทำของสหรัฐนับว่าลบหลู่เกียรติยศความภาคภูมิใจของชาวญี่ปุ่นและนำมาซึ่งความไม่พอใจอย่างรุนแรง เพียงแต่ญี่ปุ่นเห็นว่าสงครามมีแต่จะยิ่งทำให้ญี่ปุ่นอ่อนแอลงไปกว่าเดิม รวมทั้งยังมองไม่เห็นโอกาสที่จะแก้แค้น โชกุนโทกุกาวะจึงตัดสินใจรอดูสถานการณ์ก่อน “การยอมแพ้ของโชกุนต่อชาวตะวันตกก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่พวกซามูไรกลุ่มหนึ่ง การต่อต้านของพวกซามูไรลูกหลานใหญ่โตจนเกือบกลายเป็นสงครามกลางเมือง โชกุนจึงหลีกเลี่ยงการทำสงครามกลางเมืองด้วยการมอบอำนาจการปกครองกลับคืนให้องค์จักรพรรดิญี่ปุ่นในปี ค.ศ.1868”⁶ หรือการปฏิรูปเมจินั่นเอง

³ ลีเกตุทรี ปราโมช, ลากญี่ปุ่น, หน้า 119

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 120

⁵ เมฆตะวัน คุณะดิลก ,เพิร์ล ฮาเบอร์, หน้า 15

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16

3.1.3 กองทัพญี่ปุ่นและกระบวนการปลูกฝังจิตสำนึกทางกองทัพ

“สนธิสัญญาที่ถูกเอารัดเอาเปรียบที่เกิดจากนายพลจัตวาเพอร์รี่นำเรือปืนมาข่มขู่ตั้งแต่ ค.ศ. 1853 นำความขมขื่นที่ฝังแน่นให้กับบรรดาผู้นำญี่ปุ่นในยุคฟื้นฟูเมจิ สัญญาที่ทำกับตะวันตกได้กำหนดคสิทธินอกอาณาเขต ทำให้ชาวตะวันตกกลับมีอำนาจเหนือญี่ปุ่นในดินแดนของประเทศญี่ปุ่นเอง อีกทั้งยังต้องเก็บภาษีคนตะวันตกในอัตราจำกัดอีกด้วย ญี่ปุ่นพยายามขอแก้ไขความเสียหายเปรียบดั่งกล่าวเรื่อยมาหลายครั้ง ซึ่งกว่าสำเร็จได้ต้องใช้เวลายาวนาน ญี่ปุ่นเห็นว่าการที่จะป้องกันประเทศของตนให้พ้นจากการรุกรานของพวกจักรวรรดินิยมตะวันตกได้ ญี่ปุ่นต้องเข้าครอบครองดินแดนที่ตั้งอยู่รอบๆริมฝั่งทะเลของประเทศ”⁷ ตั้งแต่สมัยเมจิ (ค.ศ.1868 - ค.ศ.1912)เป็นต้นมา ญี่ปุ่นก็พยายามเสริมสร้างศักยภาพทางทหารให้แข็งแกร่งเพื่อรักษาเอกราชและสร้างความมั่นคงภายในประเทศ⁸ โดยกลุ่มทหารที่เริ่มมีอิทธิพลในประเทศเป็นผู้ปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนเกิดความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ มีการยกระดับลัทธิบูชาดวงอาทิตย์ของชินโตให้กลายเป็นศาสนาประจำชาติและใช้พระมหากษัตริย์เป็นสัญลักษณ์เพื่อรวมประเทศเกาะแห่งนี้ให้เป็นหนึ่งเดียว สถาบันจักรพรรดิถูกใช้อย่างมากในกระบวนการปกครองสร้างสำนึกแห่งชาติ สร้างระบบชาติรัฐตลอดจนลัทธิจักรวรรดินิยม มีเสียงปลุกใจที่บอกว่า “บูชาพระจักรพรรดิ ขับไล่พวกป่าเถื่อนออกไป”⁹ ดังกึกก้องไปทั่วญี่ปุ่น นอกจากนี้เร่งพัฒนาด้านการทหาร โดยเปลี่ยนระบบของกองทัพที่ควบคุมโดยขุนนางศักดินาท้องถิ่นมาเป็นแบบเกณฑ์ทหารเข้าสู่กองทัพแล้ว ญี่ปุ่นยังให้ความสนใจในด้านวิทยาศาสตร์และเศรษฐกิจไปพร้อมๆกัน รัฐบาลได้ส่งนักเรียนไปศึกษาต่อยังต่างประเทศและเมื่อกลับมาทำให้ควบคุมอุตสาหกรรมของประเทศเพื่อสร้างโรงงานผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ โดยที่รัฐบาลเข้มงวดควบคุมขึ้นกับการเผยแพร่เข้ามาของวัฒนธรรมจากอเมริกาและยุโรป แต่นิยมชมชอบกับระบบกองทัพของเยอรมนี จนกระทั่งปี ค.ศ.1876 ญี่ปุ่นก็พร้อมที่จะทดสอบพลังของตน โดยส่งกองเรือรบไปประลองกำลังกับเกาหลี และบังคับให้เซ็นสัญญาการค้าเช่นเดียวกับที่เคยถูกบังคับให้ปฏิบัติจากอเมริกา จากนั้นก็หันมาปะทะกับจีน เรียกว่าสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ซึ่งญี่ปุ่นก็เป็นฝ่ายได้ชัยชนะอย่างสมบูรณ์ แต่แล้วรัสเซีย ฝรั่งเศสและเยอรมนีก็เข้ามาแทรกแซงและบังคับให้ญี่ปุ่นต้องยอมแพ้ในตอนหลัง การที่ประเทศซึ่งอยู่ห่างไกลในยุโรปนั้นมีอำนาจบังคับควบคุมญี่ปุ่นได้ ยังเป็นการเสริมแรงกระตุ้นให้ญี่ปุ่นมุ่งสร้างกองทัพให้ยิ่งใหญ่เกรียงไกรเหนือกว่ามหาอำนาจตะวันตก และในปี ค.ศ. 1905 ญี่ปุ่นก็สามารถรบชนะรัสเซียได้ในสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น หลังจากถูกประเทศตะวันตกปล่อยให้ อับอายถึง 50 ปี

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16

⁹ จาง, ไอริส. หลังเลือดที่นานกิง(กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 55

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ขึ้น ความต้องการผลิตภัณฑ์เหล็กกล้าและอาวุธก็พุ่งสูงตามไปด้วย ส่งผลให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเจริญรุ่งเรือง แต่เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลง อาวุธยุทโธปกรณ์ก็ไม่เป็นที่ต้องการอีกต่อไป โรงงานผลิตอาวุธต้องปิดตัวลง ตามมาด้วยวิกฤตเศรษฐกิจปี 1929 ในสหรัฐอเมริกา ชาวอเมริกันจึงสั่งซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยน้อยลง ทำให้เกิดภาวะชะงักงันของตลาดส่งออกผ้าไหมญี่ปุ่น ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรจาก 30 ล้านคนในสมัยเมจิ เป็นเกือบ 65 ล้านคนในปี ค.ศ.1930 นับเป็นปัญหาใหญ่ของญี่ปุ่น¹⁰ ทางออกหนึ่งของปัญหาที่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นก็คือ ขยายอาณาจักรออกไป

ในช่วงทศวรรษ 1930 ญี่ปุ่นเริ่มแผนการเข้ายึดครองแมนจูเรีย ซึ่งญี่ปุ่นใช้เวลาในการเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้กับจีนนานหลายสิบปี กล่าวคือ ฝึกฝนการรบและหล่อหลอมให้คนหนุ่มๆ รู้สึกว่าต้องรับใช้กองทัพโดยทำการปลูกฝังตั้งแต่เยาว์วัย

“ในทศวรรษที่ 1930 นั้น ความเป็นทหารแทรกซึมอยู่ในทุกเลือดเนื้อของเด็กชายชาวญี่ปุ่น ร้านขายของเด็กเล่นกลายเป็นห้องสุขคลังบูชาเทพเจ้าแห่งสงคราม เพราะขายคลังแสงสรรพอาวุธที่มาในรูปแบบของเล่น ไม่ว่าจะเป็นรถถัง หมวกเหล็ก ชุดเครื่องบิน ยานยาว ปืนต่อสู้ อากาศยาน แตรทหาร หรือกระทั่งปืนใหญ่...เด็กๆ เล่นการสู้รบประจัญบานบนถนน มีเพื่อนไม้ไฟที่สมมุติให้เป็นปืนยาว เด็กๆ บางคนถึงกับผูกท่อนไม้ไว้กับแผ่นหลังแล้วก็สร้างภาพว่าตัวเองเป็น ‘มนุษย์ระเบิด’ ซึ่งถือกันว่าจะได้เป็นวีรบุรุษหากฆ่าตัวตายด้วยวิธีนั้น”¹¹

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการประกาศว่า “โรงเรียนไม่ได้มีไว้เพื่อการศึกษา แต่เพื่อประโยชน์ของประเทศ”¹² ดังนั้นครูบางส่วนในโรงเรียนมาจากกรมทหาร และครูในระดับชั้นประถมได้ผ่านการอบรมเช่นเดียวกับทหารในกองทัพ ทั้งครูและนักเรียนจะใช้ชีวิตร่วมกันในโรงทหารที่มีกฎระเบียบเข้มงวด เช่น ครูตามโรงเรียนจะสามารถตบหน้าเด็ก ฟาดด้วยกำปั้น หรือท่อนไม้ โดยจะใช้หลักจิตวิทยาปลูกฝังให้นักเรียนรู้ถึงหน้าที่ที่มีต่อประเทศในการเข้าปกครองเอเชีย รวมทั้งเพาะเชื้อความเกลียดชังชาวจีนไว้ในใจของนักเรียน ครูเหล่านี้มีวิธีการสอนโดยให้เด็กผู้ชายเล็กๆ ถือปืนที่ทำจากไม้ ส่วนนักเรียนชายรุ่นโตจะถูกสอนด้วยปืนจริงๆ นักเรียนถูกบังคับให้แบกของหนักๆ ต้องยืนเท้าเปล่าอยู่ในหิมะหรือวิ่งรอบสนามจนกว่าจะหมดแรงล้มลง และตำราภูมิศาสตร์เล่มหนึ่งถึงกับมีภาพประเทศญี่ปุ่นที่ขยายดินแดนออกไป ท้นที่ที่มีนักเรียนตัดสินใจเลือกเป็นทหาร พวกเขา

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 65

จะต้องทนแบกรับกับกฎระเบียบที่เข้มงวดหนักหน่วงอย่างที่สุด นักเรียนนายร้อยต้องผ่านการฝึกจากโรงเรียนที่อิซิกายา ซึ่งบรรยายเอาไว้ว่า

“โรงนอนที่อิซิกายาแออัดยัดเยียด ห้องเรียนไม่มีเครื่องทำความอุ่น อาหารไม่พอเลี้ยงนักเรียน สถานที่แห่งนั้นราวเป็นเรือนจำเสียมากกว่า ความเข้มข้นของการฝึกฝนในโรงเรียนทหารญี่ปุ่นเกินหน้าสถาบันผลิตนายทหารใดๆของฝ่ายตะวันตก เช่น ที่ประเทศอังกฤษ นายทหารได้สัญญาบัตรเมื่อเรียนในชั้นครบ 1,372 ชั่วโมง บวกภาคศึกษาด้วยตนเองอีก 245 ชั่วโมง แต่ที่ญี่ปุ่นมาตรฐานการเรียนในชั้น คือ 3,382 ชั่วโมง กับการศึกษาด้วยตนเองอีก 2,765 ชั่วโมง นักเรียนนายร้อยต้องอดทนอยู่กับกฎระเบียบที่ประหนึ่งบทลงโทษ เช่น การออกกำลังกายประจำวัน การเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ตรีกรวิทยา วาดเขียน และวิชาเรียงความ ทุกวิชาในหลักสูตรนั้นเป็นไปเพื่อความสมบูรณ์แบบและชัยชนะ แต่เหนืออื่นใด นักเรียนนายร้อยญี่ปุ่นจะต้องยึดคติ ‘ไม่ยอมแพ้’ ไว้ให้มั่น นักเรียนเหล่านี้หวาดผวากับความล้มเหลวเสียจนต้องมีการเก็บผลสอบไว้เป็นความลับ เพื่อลดความเสี่ยงของการฆ่าตัวตาย

ตัวโรงเรียนเองก็ประหนึ่งเกาะอันโดดเดี่ยวปิดกั้นจากโลกภายนอกโดยสิ้นเชิง นักเรียนนายร้อยไม่มีสิทธิมีชีวิตส่วนตัว เอกสารที่ได้อ่านจะต้องผ่านการตรวจตราอย่างรอบคอบก่อน ไม่มีช่วงว่างที่จะได้อาศัยอย่างสบายๆ วิชาประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ถูกบิดเบือนเพื่อให้เข้าใจว่าคนญี่ปุ่นคือชาติพันธุ์ที่เหนือกว่า นักเรียนที่ยังอ่อนต่อโลกเหล่านี้ถูกปิดกั้นจากโลกภายนอก จากความความบันเทิงความน่าสนใจและสิ่งจูงใจอื่นๆ”¹³

3.2 การขยายอำนาจยึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของญี่ปุ่น

ในช่วงทศวรรษ 1930 จิตสำนึกเรื่องชาตินิยมในสังคมญี่ปุ่นที่ถูกปลูกฝังอย่างหนักแน่นและเพาะบ่มมาเป็นเวลาหลายปีนั้น ได้พัฒนาไปสู่ลัทธิทหารนิยม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยผลักดันให้ประเทศและกองทัพญี่ปุ่นขยายอำนาจออกนอกประเทศ และตั้งตนเป็นผู้นำประเทศอื่นๆ ในเอเชียเพื่อปกป้องและปลดปล่อยเอเชียจากอำนาจของอิทธิพลของชาติตะวันตก โดยการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของเอเชีย นับตั้งแต่ ค.ศ.1936 (พ.ศ.2479) รัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้การนำของทหารก็มีแนวคิดที่จะขยายอิทธิพลขึ้นไปยังภูมิภาคด้านเหนือ (โฮกุชินรง-Hokushinron) ได้แก่ เกาหลี จีน และแมนจูเรีย รวมทั้งขยายอิทธิพลลงสู่ทางใต้ (นันชินรง-Nanshinron) ได้แก่ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และหมู่เกาะต่างๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิก เพราะเป็นจุดสำคัญต่ออุตสาหกรรม การค้าของโลก และสำคัญ

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67

ต่อการป้องกันประเทศญี่ปุ่นเอง จึงกำหนดว่าเป็นดินแดนที่ญี่ปุ่นจะต้องขยายอิทธิพลเข้าไป เพื่อคงไว้ซึ่งเอกราชและอธิปไตยแห่งจักรวรรดิ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก.)

ในปี ค.ศ.1937(พ.ศ.2480) ญี่ปุ่นจึงทำสงครามเต็มรูปแบบกับจีนจนยึดครองจีน ได้สำเร็จ และได้ประกาศ “ระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก”(New Order in East Asia)ในปีต่อมา อันเป็นแผนปฏิบัติการของกองทัพญี่ปุ่นในการประสานงานทางการทหาร การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมระหว่างจีน แมนจูเรีย กับญี่ปุ่น เพื่อปลดปล่อยดินแดนในเอเชียตะวันออกให้หลุดพ้นจากอำนาจและอิทธิพลของชาติตะวันตก แต่จีนไม่ยอมเจรจากับญี่ปุ่นในข้อเสนองเกี่ยวกับการจัดระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก กองทัพญี่ปุ่นจึงใช้นโยบายรุกรานและโจมตีจีนอย่างหนักอีกครั้ง ใน ค.ศ.1939 (พ.ศ. 2482) สงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีนจึงยังคงยืดเยื้อไป ต่อมาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ค.ศ. 1940 (พ.ศ.2483)ญี่ปุ่นได้ทำสนธิสัญญาไตรภาคี(Tripartite Pact)กับเยอรมนีและอิตาลี ซึ่งมีสาระสำคัญว่าหากประเทศใดประเทศหนึ่งทำสงครามกับประเทศอื่น อีกสองประเทศจะช่วยเหลือ¹⁴ ทำให้ญี่ปุ่นรู้สึกว่ามีอำนาจมากขึ้น ประกอบกับถูกยกเลิกสนธิสัญญาการค้าญี่ปุ่น-อเมริกา(The Japanese-American Commercial Treaty) ในปีพ.ศ.2482 ซึ่งสหรัฐอเมริกาขู่ว่าจะหยุดส่งออกวัตถุดิบสำคัญในการทำสงครามให้แก่กองทัพญี่ปุ่น เช่น น้ำมัน ยางพารา ดีบุกจากมลายูและอินโดนีเซีย ทำให้ญี่ปุ่นตัดสินใจเผชิญหน้ากับมหาอำนาจตะวันตก รัฐบาลและกองทัพญี่ปุ่นจึงมุ่งความสนใจไปที่แหล่งน้ำมัน และดีบุกของอินโดนีเซียเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องการนำเข้าวัตถุดิบ จึงมีแนวคิดที่จะยึดครองอินโดนีเซีย เพื่อคงไว้ซึ่งเอกราชและอธิปไตยของจักรวรรดิญี่ปุ่นเอง แต่ก็มีคามจำเป็นต้องสร้างฐานกำลังในอินโดจีนและไทยเสียก่อน และหากสถานการณ์เอื้ออำนวยก็จะทำศึกเพื่อควบคุมพม่าต่อไป แนวคิดดังกล่าวทำให้ญี่ปุ่นต้องขยายแผนการจัดระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออกให้กว้างมากยิ่งขึ้น กลายเป็น “วงศัไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา”(Greater East Asia Co- Prosperity Sphere) ซึ่งญี่ปุ่นมีปัจจัยภายในในการทำสงครามมหาเอเชียบูรพา 2 ประการด้วยกัน คือ

1) แนวความคิดที่เน้นความสูงส่งของจักรพรรดิและจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ความสำนึกเรื่องชาตินิยมได้นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นส่วนผลักดันให้กองทัพญี่ปุ่นขยายตัวออกสู่นอกประเทศเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวให้เกิดขึ้นแก่เอเชีย โดยให้ความสำคัญกับความเป็นผู้นำของญี่ปุ่นใน 3 ประการคือ¹⁵

- ประการที่ 1 ญี่ปุ่นเป็นแสงสว่างแห่งเอเชีย(Light of Asia)ที่มีความเข้มแข็ง และสามารถจุดประกายความคิดของการปลดปล่อยประเทศต่างๆในเอเชียให้เป็นอิสระจากการปกครองของตะวันตก

¹⁴ สุรางค์ศรี ดันเสียงสม, ญี่ปุ่น : บนเส้นทางมหาอำนาจทางการทหารสู่มหาอำนาจทางเศรษฐกิจ(ทศวรรษที่ 1860-1990) (กรุงเทพฯ:สแควร์ปริ้นซ์ 93, 2543), หน้า 36.

¹⁵ พวงทิพย์ เกียรติสฤกุล,2547,น.41 อ้างจาก Sato Shigeru,1994,p.43-44

- ประการที่ 2 ญีปุ่นเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองแห่งเอเชีย(Protector of Asia)ที่มีความพร้อมและความสามารถในการปกป้องเอเชียให้รอดพ้นจากการกลับเข้ามายึดครองอาณานิคมอีกครั้งของมหาอำนาจตะวันตก
- ประการที่ 3 ญีปุ่นเป็นผู้นำแห่งเอเชีย(Leader of Asia)เพียงประเทศเดียวที่มีประสบการณ์ ความสามารถ และความจริงใจที่จะสร้างสรรค์เอเชียใหม่ภายใต้ความร่วมมือและความมั่นคงร่วมกัน

2) แนวความคิดที่เน้นความสูงส่งทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่มีทัศนคติว่าชาวพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่อยู่ภายใต้ปกครองของมหาอำนาจตะวันตกเป็นกลุ่มคนที่เกียจคร้านและล้าหลังเพราะขาดการขัดเกลาทางวัฒนธรรม ดังนั้นชาวญี่ปุ่นซึ่งมีวัฒนธรรมที่สูงส่งกว่าจะต้องเป็นผู้เผยแพร่วัฒนธรรมที่มีคุณค่าแก่ชาวพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ด้วยเหตุนี้ การเข้ามายึดครองเอเชียของญี่ปุ่นจึงไม่ใช่เพียงแค่เข้ามายึดครองทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังมีเป้าหมาย เพื่อขับไล่และลบล้างอิทธิพลของชาติมหาอำนาจตะวันตกออกไปจากเอเชีย และสถาปนาประเพณีวัฒนธรรมของชาวเอเชียขึ้นแทนระบบเดิม โดยมีญี่ปุ่นเป็นผู้นำทั้งด้านจริยธรรมและวัฒนธรรม ซึ่งแผนดังกล่าวไม่ได้กินอาณาเขตเฉพาะภูมิภาคทางเหนือ เช่น จีน เกาหลี แมนจูว์ เพียงเท่านั้น แต่ยังกินอาณาบริเวณไปจนถึงอินเดีย นิวซีแลนด์ ออสเตรเลีย พม่า มลายู สิงคโปร์ อินโดนีเซีย อินโดจีน ฮองกง ฟิลิปปินส์ และไทยด้วย สำหรับประเทศไทยนั้นแม้จะมีได้อยู่ภายใต้ปกครองของประเทศมหาอำนาจจักรวรรดิ แต่ญี่ปุ่นก็คิดว่าวัฒนธรรมไทยด้อยกว่าชาติของตน และมุ่งหวังที่จะเข้ามาเป็นผู้นำในการเผยแพร่วัฒนธรรมที่เจริญกว่าให้แก่คนไทยโดยเร็ว มีข้อความระบุถึงไทยในเอกสารของญี่ปุ่นว่า

“เมื่อขยายอิทธิพลเข้าไปได้แล้วจะต้องมีการขึ้นอย่างเหมาะสมภายใต้แนวคิดอยู่ด้วยกันไปบุลย์ด้วยกัน”¹⁶

¹⁶ นงลักษณ์ ลีมีศรี, “นโยบายของญี่ปุ่นต่อไทยในสงครามมหาเอเชียบูรพา,” จุลสารไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 17, 3 (กุมภาพันธ์-เมษายน 2544): หน้า 4

เมื่อญี่ปุ่นเข้ามายึดครองไทยจึงได้ดำเนินนโยบายเผยแพร่วัฒนธรรม ได้แก่ การจัดตั้ง หอวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ จัดให้มีการสอนภาษาญี่ปุ่นในเมืองไทย และส่งนักเรียนไทยไปศึกษา ต่อที่ญี่ปุ่น เป็นต้น¹⁷

การสถาปนาวงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาของญี่ปุ่นนั้น ถูกต่อต้านจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา จนทำให้สงครามมหาเอเชียบูรพาเป็นส่วนหนึ่งของ สงครามโลกครั้งที่ 2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงกลายเป็นสมรภูมิและดินแดนภายใต้การยึดครองของ ญี่ปุ่น กองทัพญี่ปุ่นจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านการทหาร การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมในภูมิภาคนี้¹⁸ อย่างไรก็ตาม ได้มีการระบุสาระสำคัญเกี่ยวกับประเทศไทยว่า สำหรับคำสั่ง เพื่อเริ่มปฏิบัติการทางยุทธศาสตร์การเคลื่อนกำลังเข้าสู่ประเทศไทยจะมีคำสั่งแยกต่างหาก เพราะไทย แตกต่างจากประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน นั่นคือ เป็นประเทศเอกราชเพียงประเทศเดียว ประกอบ กับประเทศไทยอยู่ในทำเลที่ตั้งที่ญี่ปุ่นต้องใช้เป็นทางผ่านและเป็นฐานในการขนส่งกำลังทหาร เสบียงอาหาร และอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อบำรุงกองทัพในพม่าและมลายูต่อไป รวมทั้งแผ่นดินไทยอุดม ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและวัตถุดิบที่จำเป็นในการทำสงคราม

“จากเหตุผลที่กล่าวมาทำให้ญี่ปุ่นต้องระมัดระวังในการเจรจาเพื่อยื่นข้อเสนอให้ไทยตกลง เข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่น ซึ่งการเป็นพันธมิตรกับไทยนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญอย่างหนึ่ง ของการขยายอำนาจของประเทศญี่ปุ่นในการเข้ายึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั่นเอง และการที่ ญี่ปุ่นต้องการให้ไทยเข้าร่วมวงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา ก็เพราะจะทำให้ญี่ปุ่นเข้ามาควบคุม สิ้นค้าออกของไทยแทนอังกฤษได้ โดยเฉพาะดีบุก ไม้สัก และยางพารา”¹⁹

3.3 นโยบายของกองทัพญี่ปุ่นที่มีต่อไทยในสงครามมหาเอเชียบูรพา

นโยบายของกองทัพญี่ปุ่นต่อประเทศไทยมีเป้าหมายหลักๆ คือ ชักจูงไทยให้เข้าเป็น พันมิตรและต้องการให้ไทยทำสัญญาร่วมมือทางทหารตามแผนการขยายอิทธิพลลงสู่ภูมิภาค ทางด้านใต้โดยญี่ปุ่นจะเข้าแทนที่อิทธิพลมหาอำนาจตะวันตก(อังกฤษ)²⁰

¹⁷ พัชรา ว่องวิษุเวทย์, “มุมมองของญี่ปุ่นต่อไทยในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา กรณีศึกษาหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่น(1941-1945),” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาญี่ปุ่นศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), หน้า 56 อ้างจาก พงทิพย์ เกียรติสกุล, “การศึกษาการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา : มุมมองทางสังคม-วัฒนธรรม,” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 25 (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2545) : 23-51.

¹⁸ พงทิพย์ เกียรติสกุล, “กองทัพญี่ปุ่นกับทางรถไฟสายใต้ของไทยสมัยมหาเอเชียบูรพา ระหว่าง พ.ศ.2484-2488,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 44.

¹⁹ นงลักษณ์ ลิ้มศิริ, บทสำรวจสถานภาพแห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของ นักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 40 อ้างจาก Swan, William L., 1989.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8

แต่เนื่องจากทำเลที่ตั้งของประเทศไทยจะตั้งอยู่ในบริเวณศูนย์กลางของประเทศต่าง ๆ บนผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นทางผ่านของญี่ปุ่นในการเดินทางต่อไปยังพม่ากับมลายู และเหมาะแก่การเป็นฐานกองกำลังให้ญี่ปุ่นแล้ว ประเทศไทยยังมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งเสบียงอาหาร เพราะมีทรัพยากรทางด้านเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะข้าว ซึ่งถือเป็นยุทธปัจจัยสำคัญที่ญี่ปุ่นกำลังประสบปัญหาขาดแคลน *รัฐบาลไทยจึงต้องจัดส่งข้าวให้ญี่ปุ่นอย่างน้อยเดือนละ 30,000 ตันเพื่อเลี้ยงกองทัพญี่ปุ่นในไทย และในแต่ละเดือนยังต้องส่งข้าวไปเลี้ยงกองทัพญี่ปุ่นที่ประจำการอยู่ประเทศต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย กล่าวคือ ไทยจะต้องส่งข้าวไปยังมลายู 10,000 ตัน พม่า 3,000 ตัน และอินโดจีน 2,000 ตัน²¹ จะเห็นได้ว่าไทยมีความสำคัญต่อญี่ปุ่น ทำให้นโยบายของญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศไทยนับตั้งแต่ พ.ศ.2483 (ค.ศ.1940)เป็นต้นมามีแก่นนโยบายที่ได้รับการพิจารณาเป็นอันดับต้นๆเสมอ

เมื่อญี่ปุ่นได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของไทยและอินโดจีนว่าจะเป็แหล่งทรัพยากรและฐานทัพที่สำคัญแก่กองกำลังญี่ปุ่น จึงมีความคิดว่าควรจะผนึกกำลังอย่างแนบแน่นกับไทยและอินโดจีน ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงพยายามสร้างความร่วมมือด้านทหาร เศรษฐกิจ และการเมืองกับไทยอย่างแน่นแฟ้น โดยจะดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเรื่องดินแดนไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส ซึ่งเป็นโอกาสอันดีที่ญี่ปุ่นจะตั้งมั่นในฐานะผู้ขึ้นนำทั้งของไทยและอินโดจีนฝรั่งเศส²² ทำให้ญี่ปุ่นต้องรีบดำเนินการในข้อตกลงกับไทยอย่างรวดเร็วที่สุดในกรณีที่ไทยปฏิเสธข้อเรียกร้องของญี่ปุ่น อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรายละเอียดในข้อตกลง หรืออาจจะใช้กำลังบังคับเพื่อให้ยอมรับข้อเรียกร้อง การเข้ามาเจรจาไกล่เกลี่ยครั้งนี้สำหรับญี่ปุ่นแล้วมีแต่ผลในแง่ดีทั้งสิ้น เพราะจะทำให้ญี่ปุ่นมีอิทธิพลและอำนาจมากขึ้น ดังเช่นที่มีระบุเอาไว้ในบทความเรื่องนโยบายของญี่ปุ่นต่อไทยในสงครามเอเชียแปซิฟิกว่า

“เมื่อญี่ปุ่นเข้ามาเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในเรื่องดินแดนเมื่อปี 1941 ญี่ปุ่นกล่าวว่า ในฐานะผู้ขึ้นนำแห่งเอเชียบูรพา ญี่ปุ่นไม่สามารถที่จะปล่อยให้สถานการณ์เลวร้ายลงไปมากกว่านี้ และอีกตอนหนึ่งได้กล่าวว่า การไกล่เกลี่ยครั้งนี้เปรียบเหมือนกับกระสุนนัดเดียวยิงนกได้สองตัว ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับการสถาปนาวงศ์ไพบูลย์มหาเอเซียบูรพา ประการที่หนึ่งญี่ปุ่นจะมีอำนาจมากขึ้น มีอิทธิพลใน

* ในขณะที่นั้นญี่ปุ่นขาดแคลนข้าวถึง 90 ล้าน โคกุ (1 โคกุ = 180 ลิตร) ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่จะทำให้เกิดวิกฤตในประเทศ

²¹ พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล, กองทัพญี่ปุ่นกับทางรถไฟสายใต้ของไทยสมัยมหาเอเซียบูรพา ระหว่าง พ.ศ.2484-2488, หน้า 55

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 6

หลายด้าน เป็นที่เชื่อถือในสังคมทั่วไป และประการที่สอง ในฐานะผู้ใกล้ชิดเรื่องดินแดน ในครั้งนี้จะทำให้ญี่ปุ่นในฐานะผู้นำแห่งเอเชียบูรพา มั่นคงถาวรจรโลงอยู่สืบไป”²³

จากการที่ญี่ปุ่นได้ชูประเด็นเรื่องการปลดปล่อยเอเชียให้หลุดพ้นจากการยึดครองของมหาอำนาจตะวันตกและประกาศอย่างชัดเจนว่าต้องการสร้างเสถียรภาพแก่เอเชียตะวันออกและสร้างสันติภาพแก่โลก เนื่องจากประเทศไทยยังเป็นประเทศที่สามารถรองรับความเป็นเอกราชเอาไว้ได้ ทำให้ญี่ปุ่นไม่กล้าใช้วิธีการรุนแรงกับไทยอย่างเช่นปฏิบัติกับประเทศอื่นๆ มิเช่นนั้น ญี่ปุ่นจะสูญเสียภาพลักษณ์ ความน่าเชื่อถือ ความถูกต้องและอำนาจ มีนักคิดชาวญี่ปุ่นชื่อ Suganuma ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับประเทศไทยเอาไว้ว่า

“...สยามเป็นประเทศเอกราชมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ไม่สมควรที่เราจะทำตัวเป็นศัตรูด้วย และญี่ปุ่นควรที่จะส่งบุคคลที่มีความสามารถไปช่วยไทยพัฒนาประเทศให้มั่นคงและเข้มแข็งไม่ควรเลียนแบบยุโรปโดยทำลายไทย”²⁴

ดังนั้น การกำหนดนโยบายของญี่ปุ่นต่อประเทศไทยจึงค่อนข้างมีความผ่อนปรน และมีข้อจำกัดไว้ถึงการใช้กำลังเมื่อเกิดความจำเป็นเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ต้องยังคงอยู่ในกรอบของแนวคิดวงศัฟพูลย์มหาเอเชียบูรพา²⁵ ไทยได้ตกลงทำกติกาสัญญาพันธไมตรีกับญี่ปุ่นในวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2484 โดยมีหลวงพิบูลสงครามเป็นผู้ตกลงลงนามร่วมกันกับฝ่ายญี่ปุ่น คือ เตอิจิ ทสึโบกามิ(Teiji Tsubokami) เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ.2484-2487²⁶ และพิธีลงนามดังกล่าวได้จัดขึ้นที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม(คู่มือหาของสนธิสัญญาในภาคผนวก ก.)

การดำเนินนโยบายของญี่ปุ่นต่อประเทศไทยในระหว่างสงครามนั้นแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลา (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข.) กล่าวคือ

²³ นงลักษณ์ ลีมศิริ,บทสำรวจสถานภาพแห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย, หน้า 9

²⁴ นงลักษณ์ ลีมศิริ,นโยบายของญี่ปุ่นต่อไทยในสงครามมหาเอเชียบูรพา, หน้า 3 อ้างจาก อิชิอิ โยเนะโอะ และ โยชิโกะ ทาชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, 2530 , หน้า 87 - 88

²⁵ พัชรา ว่องวิษุวัตย์,มุมมองของญี่ปุ่นต่อไทยในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา กรณีศึกษาหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่น(1941-1945), หน้า 71

²⁶ สุกครัตน์ ธาราศักดิ์, สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น(กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2531), หน้า 36.

1) ช่วงแรก นับตั้งแต่เปิดสงคราม พ.ศ.2484(ค.ศ.1941) จนถึง พ.ศ.2486 (ค.ศ.1943)
เป็นยุคทองแห่งความสัมพันธ์

เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายรุกในการ โจมตีฝ่ายสัมพันธมิตร ในวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ไทยต้องตกลงทำกติกาสัญญาพันธไมตรีกับประเทศญี่ปุ่น(ดูรายละเอียดที่ภาคผนวก ก.) โดยมี หลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในฐานะรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ กับนาย Tsubokami เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ได้ลงนามร่วมกัน พิธีลงนามดังกล่าวจัดขึ้นที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และได้มีการประกาศใช้บังคับในวันนั้นทันที ส่งผลให้ไทยต้องประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ไทยต้องส่งกองทหารออกไปร่วมรบกับกองทหารของญี่ปุ่นทางด้านพม่าและจีน และญี่ปุ่นก็ขอความร่วมมือต่างๆจากไทย เช่น การจัดตั้งฐานกำลังของกองทัพญี่ปุ่นในไทย ขอให้ไทย สนับสนุนด้านกำลังทางการทหาร การช่วยรบ การคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร รวมทั้งยินยอมให้ ญี่ปุ่นใช้รถไฟไทยในการลำเลียงกำลังทหาร และเสบียงอาหารซึ่งเป็นการอำนวยความสะดวกตามที่ ญี่ปุ่นยื่นข้อเสนอมา ญี่ปุ่นเสนอความต้องการต่างๆต่อไทยโดยตรง และไทยก็ได้ปฏิเสธ ยิ่งไปกว่านั้นประเทศไทยยังต้องให้ความร่วมมือในการจัดหาเงินกู้เพื่อการดำเนินการทางการทหารของกองทัพ ญี่ปุ่นที่ประจำการอยู่ในประเทศไทยอีกด้วย และไทยต้องยอมให้ญี่ปุ่นพิมพ์ธนบัตรไทยขึ้นเอง นอกจากนี้ ไทยและญี่ปุ่นยังได้ทำการปรับค่าเงินบาทและเงินเยนเสียใหม่ โดยมีประกาศเมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2485 ว่าไทยและญี่ปุ่นตกลงเห็นชอบร่วมกัน ให้ปรับค่าเงินบาทจาก 1 บาทต่อเงินเยน 1.56 เยน เป็นเงินบาท 1 บาทต่อเงินเยน 1 เยน และจะใช้เงินเยนเป็นเงินสำรองของไทยด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการเงินระหว่างประเทศทั้งสองเป็นไปโดยราบรื่นยิ่งขึ้น ในการที่ญี่ปุ่นได้ลดค่าเงินบาทในครั้งนี้ คณะผู้แทนไทยได้พยายามคัดค้านอย่างเต็มที่ตามที่รัฐบาลได้กำชับไว้ แต่ในที่สุดก็ต้องยินยอมตามความต้องการของญี่ปุ่น²⁷ นอกจากนี้ยังได้ตกลงว่าการชำระเงินในการติดต่อกำขายและหนี้สินอื่นๆระหว่างไทยกับญี่ปุ่นและประเทศอื่นๆในเขตยึดครองของญี่ปุ่น จะใช้เงินเยนแทนเงินปอนด์และเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกาด้วย ซึ่งเป็นการสร้างเขตเงินเยนและเขตเศรษฐกิจของญี่ปุ่นขึ้นในวงศัโพลุย์แห่งเอเชีย ตามนโยบายการจ้วงระเบียบใหม่ในเอเชีย ตะวันออกของญี่ปุ่น²⁸ “นับว่าญี่ปุ่นสามารถจัดอิทธิพลของฝ่ายตะวันตกออกไปจากไทยได้สำเร็จและ ญี่ปุ่น ได้เข้าไปมีอิทธิพลแทนอย่างเต็มที่แต่เพียงฝ่ายเดียว”²⁹

การที่ญี่ปุ่นจำเป็นจะต้องขอความร่วมมือต่างๆจากไทย ส่งผลให้เห็นนโยบายของกองทัพ ญี่ปุ่นที่มีต่อไทยนั้นเป็นการดำเนินนโยบายในลักษณะผ่อนปรนเพื่อก่อให้เกิดความนิยมเพื่อให้รัฐบาล

²⁷ ทวี ธีระวงศ์ศรี, สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น(กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2524), หน้า 146 อ้างจาก Nishino Junjiro, p.128

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146 อ้างจาก Gaiko Hyoron , April 1942, page 135-138.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134

ญี่ปุ่นสามารถโน้มน้าวขอความร่วมมือทั้งทางด้านทหาร การเมือง และเศรษฐกิจจากไทยได้นั่นเอง ญี่ปุ่นได้พยายามสร้างความนิยมต่อกองทัพของตนทั้งในระดับรัฐบาลและระดับประชาชน ในส่วนที่ญี่ปุ่นสร้างความนิยมให้เกิดขึ้นในระดับรัฐบาลเพื่อกระตุ้นให้ไทยร่วมมือกับญี่ปุ่นมากขึ้น ก็คือการเอาใจประเทศไทยโดยมอบดินแดนในรัฐฉาน(เมืองเชียงตุงและเมืองพานของพม่า) กับอีก 4 รัฐในมลายู (รัฐทางใต้ที่ประกอบด้วย รัฐเคอะ ปะลิส กะลันตัน ตรังกาฐ) ที่เคยเป็นของไทยมาก่อนแต่ต้องยกให้อังกฤษเพื่อแลกกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคืนให้แก่ไทย ดินแดนดังกล่าวนี้มีความสำคัญและไทยเองก็อยากได้กลับมากครอบครองเช่นเดิม เมื่อญี่ปุ่นสนับสนุนให้ไทยได้รับดินแดนทางด้านมลายูและพม่าที่สูญเสียให้แก่อังกฤษกลับคืนมานั้น ทำให้ไทยรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อญี่ปุ่น³⁰ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในสนธิสัญญาการมอบดินแดนนั้น ไทยได้รับเฉพาะดินแดนเท่านั้น³¹ แต่สิทธิและผลประโยชน์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถือว่ามีความจำเป็นทางด้านยุทธศาสตร์และการปกครองดูแลประชากรในดินแดนเหล่านั้น ญี่ปุ่นยังคงสงวนเอาไว้เป็นของตน โดยให้ไทยลงนามในหนังสือลับเพื่อรับรองว่าจะปฏิบัติตามข้อตกลงตามนั้นทุกประการ³²

สำหรับในส่วนของประชาชน กองทัพญี่ปุ่นก็พยายามสร้างความนิยมให้เกิดขึ้น โดยการสร้างความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นนโยบายที่สำคัญของญี่ปุ่นในการสร้างวงไพบูลย์มหาเอเซียบูรพา เพราะประเทศต่างๆส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกมาเป็นเวลายาวนาน บรรดาผู้นำปัญญาชนในประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็ได้รับการศึกษามาจากตะวันตกทั้งสิ้น ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ญี่ปุ่นจะต้องกำจัดวัฒนธรรมของตะวันตกออกไปและนำเอาวัฒนธรรมญี่ปุ่นเข้ามาแทนที่ เช่น ญี่ปุ่นได้พยายามอาศัยการนับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกันเป็นสื่อมาโดยตลอด มีการให้ทุนนักเรียนไทยไปศึกษาต่อที่ประเทศญี่ปุ่น ญี่ปุ่นได้โฆษณาชวนเชื่อให้ชาวไทยเห็นถึงความยิ่งใหญ่ เข้มแข็ง และความก้าวหน้าในแสนยานุภาพของกองทัพญี่ปุ่นตั้งแต่ปี พ.ศ.2485 เป็นต้นไป ได้แก่ การกระจายเสียงผลการสู้รบมีชัยของกองทัพญี่ปุ่นและกล่าวโจมตีฝ่ายสัมพันธมิตร ทำการเผยแพร่คำขวัญที่ญี่ปุ่นใช้ เช่น “วงศ์ไพบูลย์มหาเอเซียบูรพา” “เอเซียสำหรับชาวเอเซีย” “การปลดชาวเอเซียให้พ้นจากแอกของชาวเองโกล” “ญี่ปุ่นเป็นมหามิตรของไทย” เป็นต้น การฉายภาพยนตร์ข่าวการรบของกองทัพญี่ปุ่นที่มีเสียงประกอบเป็นภาษาไทย* การออกหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาไทยเพื่อ

³⁰ นงลักษณ์ ลีเมธี, บทสำรวจสถานภาพแห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย, หน้า 37 อ้างจาก Inoue Kiyoshi, 1988

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11

³² พวงทิพย์ เกียรติสกุล, กองทัพญี่ปุ่นกับทางรถไฟสายใต้ของไทยสมัยมหาเอเซียบูรพา ระหว่าง พ.ศ.2484-2488, หน้า 70

* ฉายที่โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุงและโรงภาพยนตร์โอเดียนในกรุงเทพฯ โดยเปิดฉายให้ข้าราชการและบุคคลในรัฐบาลบางส่วนชมฟรี แต่ประชาชนทั่วไปต้องเสียค่าเข้าชม

โฆษณาแสนยานุภาพของกองทัพ* การจัดทำแผนที่แสดงอาณาเขตของดินแดนที่ร่วมวงศ์ไพบูลย์มหาเอเซียบูรพาของญี่ปุ่นเพื่อแจกจ่ายไปตามโรงเรียนต่างๆ นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังได้จัดการแสดงภาพถ่ายของกองทัพญี่ปุ่นรบชนะในดินแดนต่างๆ และภาพแสดงความก้าวหน้าของอุตสาหกรรมผลิตอาวุธของญี่ปุ่น** เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการเป็นผู้ขึ้นนำประเทศไทย แม้ญี่ปุ่นจะมีความเห็นเกี่ยวกับไทยตามแนวความคิดที่ว่า “เมื่อขยายอิทธิพลเข้าไปได้แล้วจะต้องมีการขึ้นนำอย่างเหมาะสมภายใต้แนวคิดอยู่ด้วยกันไพบูลย์ด้วยกัน” แต่ในความเป็นจริงนั้นประเทศไทยก็มีใช้พันธมิตรที่มีฐานะเสมอกันกับญี่ปุ่น เพราะญี่ปุ่นมีฐานะเป็นผู้ที่คอยชี้นำไทยในด้านต่างๆ ซึ่งตรงกับสโลแกนของญี่ปุ่นที่ว่า “ญี่ปุ่นคือแสงสว่างแห่งเอเชีย ญี่ปุ่นคือผู้ปกป้องเอเชีย ญี่ปุ่นคือผู้ชี้นำเอเชีย” นั่นเอง นอกจากนี้การทำสัญญาระหว่างไทยกับญี่ปุ่นได้ส่งผลกระทบต่อให้การค้าของไทยกับประเทศอื่นๆ ต้องหยุดชะงักลงไป เนื่องจากไทยจะค้าขายได้เฉพาะกับประเทศญี่ปุ่นและประเทศในครอบครองของญี่ปุ่นเท่านั้น

2) ช่วงที่ 2 นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2486(ค.ศ.1943) จนถึงสิ้นสุดสงคราม พ.ศ.2488(ค.ศ.1945) ยุคความสัมพันธ์ภายใต้ความหวาดระแวง

เนื่องจากสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป จากที่ญี่ปุ่นชนะมาโดยตลอด กลายสภาพเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ต้องถอยจากเกาะกัวดัลคาเนล เสียเกาะจัสและเกาะกิดชูกะในแปซิฟิก จอมพลเรือยามาโมโตะเสียชีวิตในสนามรบ และทางประเทศอิตาลีได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างฉับพลัน รัฐบาลใหม่ได้ประกาศยอมแพ้โดยไม่มีเงื่อนไข เหตุการณ์เหล่านี้ส่งผลให้กองกำลังของสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเปลี่ยนเป็นฝ่ายได้เปรียบ³³ ญี่ปุ่นกลายเป็นฝ่ายถูกลดโทษและถูกโจมตีกลับจากฝ่ายสัมพันธมิตร จากการที่ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายแพ้ในการรบที่เกาะมิดเวย์ กองทัพเรือถูกโจมตีเสียหายมาก ทำให้ญี่ปุ่นต้องเป็นฝ่ายตั้งรับ ถอยร่น ความพยายามของกองกำลังญี่ปุ่นก็เฉื่อยชาลง ทำให้กองบัญชาการทหารสูงสุดของญี่ปุ่นจำเป็นต้องคิดทบทวนถึงแนวทางในการดำเนินนโยบายกับไทยเสียใหม่ และเปลี่ยนแผนการรบจากการรุกมาเป็นการวางแนวป้องกันเพื่อเตรียมรับการรุกของฝ่ายตรงข้าม รวมทั้ง

* หนังสือพิมพ์บางส่วนแจกให้ข้าราชการในบางกระทรวง และส่งจำหน่ายให้แก่ประชาชนตามร้านหนังสือทั่วไปด้วย เช่น หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นปัจจุบัน หนังสือพิมพ์ไทย หนังสือพิมพ์ภาพตะวันออก และหนังสือพิมพ์พรอนต์ เป็นต้น

** การจัดแสดงภาพได้มีขึ้นเป็นประจำในกรุงเทพฯ ทั้งในบริษัท ห้างร้านของญี่ปุ่นและของคนจีน ส่วนในต่างจังหวัดจะมีจัดแสดงขึ้นชั่วคราวที่โรงเรียน ศโมสร ศาลากลางจังหวัด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ประชาชนต่างให้ความสนใจกันมาก

³³ อาเคโตะ นากามูระ, ผู้บัญชาการชาวพุทธ ความทรงจำของนายพลนากามูระเกี่ยวกับเมืองไทยสมัยสงครามมหาเอเซียบูรพา (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 107-108.

เพิ่มกำลังทหารในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้มากขึ้นเพราะเป็นจุดยุทธศาสตร์และมีทรัพยากรที่สำคัญต่อกองทัพ ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ยังเกิดความขัดแย้งระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในเหตุการณ์บ้านโป่ง ที่มีระบุเอาไว้ว่า

“ทหารญี่ปุ่นที่อยู่ประจำในไทยนั้น มักจะไม่เชื่อฟังคำสั่งของทางการทหาร โดยประพฤติดนไม่เหมาะสม และคูหมิ่นชนบทรรมนิยมประเพณีของไทย ดังเช่น เปลือยกายอาบน้ำในที่สาธารณะ ทำร้ายประชาชนชาวไทย และไม่ให้ความเคารพต่อพระสงฆ์”³⁴

โดยเฉพาะประเพณีการตบหน้าของทหารญี่ปุ่นที่ทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศอยู่ในสภาพอ่อนแอ ประกอบกับไทยไม่พอใจที่ญี่ปุ่นจัดตั้งกระทรวงมหาเอเชียบูรพา* ซึ่งเป็นเสมือนกับการลดศักดิ์ศรีของชาติไทยให้คู่เท่าเทียมกับดินแดนในความยึดครองของญี่ปุ่น ทำให้ไทยมีฐานะไม่ต่างจากเมืองขึ้นของญี่ปุ่นประเทศหนึ่ง ต่อมาญี่ปุ่นเริ่มหวาดระแวงว่าไทยจะเปลี่ยนแนวนโยบายต่างประเทศเพราะเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ รวมทั้งเกิดความไม่ไว้วางใจว่าผู้นำไทยบางส่วนจะแอบติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร ส่งผลให้ญี่ปุ่นปรับการดำเนินนโยบายไปสู่การข่มขู่ แทรกแซง และคุกคามไทยมากขึ้น³⁵ เพื่อเป็นการปรามไม่ให้ประเทศไทยแปรพักตร์ ซึ่งขัดแย้งกับข้อตกลงที่กองทัพญี่ปุ่นจะต้องให้ความเคารพในอำนาจอธิปไตยของไทย เช่น เหตุการณ์ทหารญี่ปุ่นยึดเมืองระนอง** เป็นตัวอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นมิได้เคารพอำนาจอธิปไตยของไทย ในอีกด้านหนึ่ง ญี่ปุ่นได้เตรียมที่จะขยายกำลังและปรับรูปแบบ ระบบการจัดการกำลังที่ประจำการอยู่ในไทย จากหน่วยซึ่งเป็นกองกำลังขนาดเล็กที่เป็นฐานรับส่งลำเลียงกำลังทหารและยุทธปัจจัยเพื่อส่งต่อไปยังแนวรบ และรับทหารที่บาดเจ็บเข้ามารักษาพยาบาล แต่ไม่มีอำนาจหน้าที่ในการรบแต่อย่างใด ก็ถูกปรับเป็นกอง

³⁴ ทวี ริระวงศ์เสรี, สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, หน้า 168.

* กระทรวงมหาเอเชียบูรพาจัดตั้งขึ้นปี ค.ศ. 1942 มีหน้าที่ติดต่อกับประเทศต่างๆ ในเอเชีย รวมทั้งไทย แบ่งออกเป็น 4 กรม คือ กรมกลาง กรมกิจการแมนจูกว่า กรมกิจการจีน และกรมกิจการด้านทิศใต้ ต่อมาในปี ค.ศ. 1943 รัฐบาลญี่ปุ่นมีแนวคิดที่จะส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศต่างๆ ในวงศัโพบูลย์มหาเอเชียบูรพาให้มากยิ่งขึ้นเพื่อความสำเร็จในการทำสงคราม จึงจัดให้มีการประชุมระหว่างผู้นำของประเทศเหล่านี้กับญี่ปุ่นที่โตเกียว อย่างไรก็ตามจอมพล ป.พิบูลสงครามปฏิเสธที่จะไปร่วมประชุม โดยให้เหตุผลว่ามีปัญหาด้านสุขภาพ

³⁵ พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล, กองทัพญี่ปุ่นกับทางรถไฟสายใต้ของไทยสมัยมหาเอเชียบูรพา ระหว่าง พ.ศ.2484-2488, หน้า 68.

** เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในวันที่ 30-31 กรกฎาคม 2487 หัวหน้าหน่วยทหารญี่ปุ่นประจำวัดค้อเรียพอยท์เข้าใจว่าเมื่อไทยเปลี่ยนผู้นำจากจอมพล ป.พิบูลสงคราม มาเป็นนายควง อภัยวงศ์แล้วจะต่อต้านญี่ปุ่น จึงได้สั่งทหารหนึ่งกองร้อยติดอาวุธเข้ายึดสถานีตำรวจไปรษณีย์ และค่ายทหาร โดยใช้ปืนกราดเข้าไปในสถานีตำรวจและค่ายทหาร ทำให้มีผู้เสียชีวิต

กำลังที่ใหญ่ขึ้นเรียกว่ากองทัพที่ 15 ได้ตั้งกองบัญชาการขึ้นที่กรุงเทพฯ³⁶ ต่อมาในปลายปีเดียวกันนั้นเอง(พ.ศ.2487) กองทัพใหญ่ภาคพื้นทิศใต้ของญี่ปุ่นก็เพิ่มความแข็งแกร่งให้กับกองทัพญี่ปุ่นในไทย โดยจัดส่งกองพลที่ 4 จากสุมาตราเข้ามาสมทบ จัดตั้งเป็นกองทัพที่ 39 กลายเป็นกองกำลังสำหรับทำการสู้รบ ต่อมาเดือนมิถุนายน พ.ศ.2488 ก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นกองทัพภาคที่ 18 โดยมีแผนการว่าจะใช้ไทยเป็นแนวรบตั้งรับกองทัพอังกฤษซึ่งได้รับหน้าที่ให้ทำการขับไล่ญี่ปุ่นในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นี้ กองทัพญี่ปุ่นในไทยจึงได้เสริมสร้างป้อมค่ายเพิ่มขึ้น และขมุนุมกำลังพลอยู่ที่จังหวัดนครนายก* ปราจีนบุรี และกาญจนบุรี นอกจากนี้ยังได้จัดสร้างเรือไม้ขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อใช้ในการลำเลียงขนส่งและสะสมเสบียงอาหาร ตลอดจนปัจจัยต่างๆ ให้พอเพียงสำหรับการอยู่ได้ด้วยตัวเอง ทั้งนี้ เพราะกองทัพญี่ปุ่นในต่างประเทศ ต่างก็ได้ถูกตัดขาดจากประเทศญี่ปุ่นแล้ว³⁷

ในปี พ.ศ.2488 เหตุการณ์ในยุโรปเริ่มคลี่คลาย โดยที่เยอรมันเป็นฝ่ายแพ้ และฝ่ายสัมพันธมิตรเคลื่อนกำลังมารวมกันอยู่ทางด้านแปซิฟิก การสู้รบในบริเวณดังกล่าวจึงรุนแรงมากขึ้น ญี่ปุ่นเตรียมประเทศไทยเอาไว้เป็นปราการด่านสุดท้าย โดยระดมกำลังที่ถอยร่นมาจากพม่า มลายู และอินโดจีนมารวมอยู่ในไทย** และมีการสร้างป้อมค่ายทหารที่กรุงเทพฯขึ้น แม้ว่ากองทัพญี่ปุ่นจะมีคำสั่งให้ทหารญี่ปุ่นปฏิบัติต่อไทยในฐานะพันธมิตร แต่ก็มีการข่มขู่ว่าจะทำการปลดอาวุธหากกองทัพไทยไม่ให้ความร่วมมือ ในที่สุดญี่ปุ่นก็ได้กลายเป็นฝ่ายแพ้สงครามเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2488

นโยบายของญี่ปุ่นต่อไทยในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพามีพื้นฐานมาจากสองทฤษฎีประกอบกัน ซึ่งทั้งสองทฤษฎีนี้มีแนวทางปฏิบัติที่ขัดแย้งกันเอง นั่นคือแนวคิดทฤษฎีขยายตัวลงได้ เป็นแนวคิดการใช้อำนาจที่เหนือกว่าเข้าไปปกครอง กับทฤษฎีเอเชียนิยม ซึ่งมีแนวคิดที่จะสร้างความสมานฉันท์ในฐานะที่เป็นประเทศเอเชียด้วยกัน เมื่อนำสองแนวคิดนี้มาผสมกัน จึงกลายเป็นการสร้าง ความสมานฉันท์เป็นปีกแผ่นในเอเชียโดยมีประเทศญี่ปุ่นเป็นผู้ชี้นำแทนมหาอำนาจตะวันตก แนวความคิดนี้ไม่ได้แตกต่างไปจากมุมมองของญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่อย่างใด คือ มีนโยบายที่จะใช้กำลังอาวุธ และพร้อมเข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทยในฐานะผู้ชี้นำที่เหนือกว่า แต่จะมีความแตกต่างจากประเทศอื่นๆ อยู่บ้างในด้านมาตรการปฏิบัติ กล่าวคือ กองทัพญี่ปุ่นมีวิธีการดำเนินนโยบายเพื่อให้ไทยยอมร่วมมือทางการเมือง การทหาร และเศรษฐกิจ 2 แนวทางด้วยกัน คือ ใช้วิธีการเจรจาทางการทูต และใช้กำลังทางการทหารด้วยมาตรการดังกล่าวทำให้

³⁶ นงลักษณ์ ลีมหรรณู, บทสำรวจสถานภาพแห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย, หน้า 12.

* ในช่วงนี้ญี่ปุ่นได้ใช้นครนายกเป็นฐานที่ตั้งรับ โดยสร้างเป็นฐานที่มั่นสำหรับเป็นคลังอาวุธและแหล่งเก็บน้ำมันเชื้อเพลิง

³⁷ ทวี ธีระวงศ์เสรี, สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, หน้า 183-184.

** มีกำลังพลเพิ่มมากขึ้นรวม 1 แสน 5 หมื่นคน เรียกว่ากองทัพภาคที่ 18

ดูเหมือนกับว่าญี่ปุ่นมีท่าทีผ่อนปรนรอมชอม ไม่รุนแรงกับไทยเหมือนที่ปฏิบัติกับประเทศอื่นๆ เช่น ญี่ปุ่นได้แจ้งให้ไทยทราบล่วงหน้าว่าจะส่งกำลังเข้ามาในประเทศไทย มีการคัดเลือกหน่วยทหารและวางกำลังที่เหมาะสมสำหรับไทย พร้อมทั้งจำกัดจำนวนการใช้กำลังทหารในไทยให้ใช้เฉพาะเท่าที่จำเป็น นอกจากนี้ยังไม่มี การข่มขู่และสังหารหมู่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการได้ลงความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ว่า “มาตรการที่ญี่ปุ่นใช้กับไทยนั้นมีการใช้กำลังและละเมิดเอกราชของไทย เพราะในที่สุดกองทัพญี่ปุ่นได้เลือกการใช้กำลังทางการทหารเคลื่อนทัพเข้ามาสู่ประเทศไทย ในวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ.1941 เพียงไม่กี่ชั่วโมงหลังจาก เอกอัครราชทูตญี่ปุ่น นายทชิโบกามิ ได้ยื่นคำขาดต่อรัฐบาลไทย กล่าวได้ว่านี่แหละเป็นการบุกกรุกไทย”³⁸

3.4 ผลกระทบของญี่ปุ่นต่อประเทศไทย

แม้ว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ความสัมพันธ์แบบพันธมิตรร่วมสงครามระหว่างไทยกับญี่ปุ่นจะมีระยะเวลาเพียงแค่ 4 ปี แต่ก็ยังเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนเป็นพิเศษ เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว ไทยเป็นประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพียงประเทศเดียวที่เป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ไทยกับญี่ปุ่นจึงมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการทหาร จากการที่ไทยยังคงเป็นประเทศที่รักษาเอกราชเอาไว้ได้ ทำให้ญี่ปุ่นปฏิบัติกับไทยค่อนข้างผ่อนปรนมากกว่าประเทศอื่นๆ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นก็ไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน แต่ “ญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์เชิงเอาเปรียบไทย ในลักษณะเดียวกับที่ญี่ปุ่นเคยถูกเอาเปรียบจากชาติตะวันตกมาแล้ว และไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ฉันท์มิตรกับไทยเพราะมุ่งแต่จะดำเนินการเพื่อเป็นผู้ปกครองเอเชียตะวันออกเฉียง”³⁹ และ “ญี่ปุ่นไม่ได้เข้ามาในฐานะมิตรที่แท้จริง แต่เป็นผู้รุกรานที่เข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของไทย เช่นเดียวกับที่ญี่ปุ่นได้ปฏิบัติกับประเทศอื่นๆ”⁴⁰ ดังเช่นที่ E. Bruce Reynolds ให้คำจำกัดความสัมพันธภาพของไทยกับญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ว่า “พันธมิตรกำกวม” (Ambivalent Allies)⁴¹ การที่ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองส่งผลกระทบต่อประเทศไทยเกือบทุกด้าน ทั้งทางด้านการทหาร เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ดังต่อไปนี้

³⁸ พรัชญา ว่องวิษณุเวทย์, “มุมมองของญี่ปุ่นต่อไทยในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา กรณีศึกษาหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่น(1941-1945),” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาญี่ปุ่นศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), หน้า 102 อ้างจาก Reynolds E. Bruce, 1990, p.67

³⁹ นงลักษณ์ ลีสมิทธิ, บทสำรวจสถานภาพแห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย, หน้า 54 อ้างจาก INOUE, Kiyoshi, 1988, p.52-57

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49 อ้างจาก Reynolds, E. Bruce, 1988

3.4.1 ผลกระทบต่อไทยทางด้านการทหาร

ในเดือนธันวาคม 1941 ญี่ปุ่นได้ส่งกองกำลังเข้าบุกรุกประเทศไทยทั้งทางบกและทางน้ำโดยไม่हारือถึงความสมัครใจของไทย ญี่ปุ่นเคลื่อนทัพสู่ไทยทางบกเข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและพิบูลสงคราม ส่วนทางทะเลก็ยกพลขึ้นฝั่งตามเมืองชายทะเลภาคใต้และโจมตีสถานที่สำคัญหลายจุดด้วยกำลังทหาร 50,000 คน ทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างทหารญี่ปุ่นกับประชาชนชาวไทย และมีผู้ได้รับบาดเจ็บในพื้นที่ภาคใต้ 137 คน เสียชีวิต 199 คน⁴² แม้จะมีการพยายามเจรจากัน “แต่ก็นับได้ว่าญี่ปุ่นได้ใช้อำนาจทางทหารเข้ารุกรานและยึดอำนาจอธิปไตยของไทย ซึ่งเอกสารของฝ่ายญี่ปุ่นยอมรับว่าการดำเนินการดังกล่าวเป็นการละเมิดเอกราชของไทย”⁴³ การกระทำดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าญี่ปุ่นไม่ได้มีแนวความคิดที่จะเคลื่อนทัพผ่านประเทศไทยไปยึดพม่ากับมลายูเท่านั้น แต่ญี่ปุ่นยังมีแผนการที่จะเข้ามาควบคุมประเทศไทยอีกด้วย

ในวันที่ 9 ธันวาคม 1941 ได้จัดให้มีการประชุมระหว่างสองประเทศขึ้นซึ่งควรจะเป็นการเจรจาระหว่างกัน ปรากฏว่าในที่ประชุม ฝ่ายญี่ปุ่นไม่ได้พยายามจะเจรจา แต่กลับยื่นข้อเสนอ ให้รัฐบาลไทยให้ความสะดวกในการจัดตั้งฐานกำลังประจำการของญี่ปุ่น รวมไปถึงต้องจัดหาค่ายพักทหารและสร้างเครื่องอำนวยความสะดวกทางการทหาร การคมนาคม และการสื่อสารต่างๆฟรี ญี่ปุ่นได้ยึดกิจการรถไฟของไทยเพื่อเอาไว้ขนส่งให้กองกำลังทหารที่เคลื่อนทัพผ่านไปโจมตีพม่ากับมลายู ในภายหลังญี่ปุ่นยังได้ปรับกำลังประจำการในประเทศไทยจากหน่วยจิ ซึ่งเป็นเพียงกองกำลังขนาดเล็กที่ไม่มีอำนาจหน้าที่ในการรบให้กลายเป็นกองกำลังที่ใหญ่ขึ้น นับว่าญี่ปุ่นได้ละเมิดคำสัญญาที่จะไม่ตั้งกองบัญชาการรบในประเทศไทยอีกด้วย⁴⁴ “ซึ่งนับว่าเป็นการลดทอนเอกราชของชาติไทย และทำให้ไทยเสียศักดิ์ศรี”⁴⁵ นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังห้ามไม่ให้ไทยติดต่อกับประเทศอื่นนอกจากเยอรมันและอิตาลีเท่านั้น

3.4.2 ผลกระทบต่อไทยทางด้านเศรษฐกิจ

หลังจากที่กองทัพญี่ปุ่นได้เข้ามาจัดตั้งฐานทัพในประเทศไทยเรียบร้อยแล้วก็ได้ขอให้รัฐบาลไทยให้การช่วยเหลือด้านการเงินทันทีตามความในข้อ 2. ของกติกาสัญญาพันธมิตรระหว่างไทยกับญี่ปุ่น กล่าวคือ ไทยต้องจัดให้กองทัพญี่ปุ่นกู้ยืมเงินเพื่อญี่ปุ่นจะได้มีเงินสำหรับ

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 32

⁴³ พวงทิพย์ เกียรติสทกุล, กองทัพญี่ปุ่นกับทางรถไฟสายใต้ของไทยสมัยมหาเอเชียบูรพา ระหว่าง พ.ศ.2484-2488, หน้า 61 อ้างจาก “บันทึกคำบอกเล่าของ โทกุเงะวะ โยชิอิโร อดีตราชเลขาว่าการสมเด็จพระจักรพรรดิ” ตีพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปี การสิ้นสุดของสงครามมหาเอเชียบูรพาใน Asahishimbun, 11 August 1995, p.26

⁴⁴ นงลักษณ์ ลีสมิทธิ, บทสารวจสถานภาพแห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย, หน้า 12

⁴⁵ อาเค โตะ นากามูระ, ผู้บัญชาการชาวพุทธ ความทรงจำของนายพลนากามูระเกี่ยวกับเมืองไทยสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา, หน้า 28

ใช้จ่ายในประเทศไทย โดยที่ธนาคารโยโกฮามาสปีซีแบงก์ สาขากรุงเทพฯ เบิกเงินเกินบัญชีจากธนาคารแห่งประเทศไทย เสียดอกเบี้ยร้อยละต่อปี และชำระเงินต้นคืนเป็นทองคำค้ำประกันหนึ่งกรัมบริสุทธิ์ต่อ 3.06 บาท ต่อมาในช่วงกลางปี พ.ศ.2485 – พ.ศ. 2486 เลิกวิธีให้กู้ยืมเงิน และใช้วิธีให้เครดิตซึ่งกันและกันแทน ธนาคารโยโกฮามาสปีซีแบงก์ สาขากรุงเทพฯ ให้ธนาคารแห่งญี่ปุ่น ที่ญี่ปุ่นเปิดเครดิตบัญชีธนาคารแห่งประเทศไทยไว้เป็นบัญชีเงินเย็นพิเศษ ส่วนธนาคารแห่งประเทศไทยก็เปิดเครดิตบัญชีธนาคารโยโกฮามาสปีซีแบงก์ที่กรุงเทพฯ ไว้เป็นบัญชีเงินบาท สำหรับบัญชีเงินเย็นพิเศษของธนาคารแห่งประเทศไทยนั้น ในระยะแรกๆรัฐบาลญี่ปุ่นยอมให้ซื้อทองคำได้ประมาณร้อยละ 50 แต่ต่อมาก็ยอมให้ซื้อได้ร้อยละประมาณ 21 และคิดราคาแพงขึ้น คือ 1 กรัม บริสุทธิ์ต่อ 4.80 บาท สำหรับหกเดือนแรกของปี พ.ศ.2487 ก็ยังคงใช้วิธีให้เครดิตซึ่งกันและกันอยู่ และในระยะเวลาดังกล่าวนี้ ญี่ปุ่นได้กำหนดว่าจะต้องการเงินอีก 275 ล้านบาท โดยญี่ปุ่นจะยอมให้ซื้อทองคำได้ประมาณเพียงร้อยละ 18 คือลดลงมาอีกร้อยละ 3 และเพิ่มราคาทองคำเป็น 1 กรัมบริสุทธิ์ต่อ 5.78 บาท รวมแล้วญี่ปุ่นได้รับเงินจากไทยไปจนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ.2487 เป็นเงิน 941,701,083 บาท คิดเฉลี่ยปีละ 196,700,000 บาท

รัฐบาลไทยได้ตกลงกับฝ่ายญี่ปุ่นว่าจะจัดให้กองทัพญี่ปุ่นมีเงินบาทเพื่อใช้จ่ายทางการทหารในประเทศไทย จำนวนเงินที่จัดหาให้นี้จะได้ตกลงกันเป็นงวดๆไป โดยกำหนดวงวดการใช้จ่ายทุกๆหกเดือน โดยรัฐบาลญี่ปุ่นจะเปิดเครดิตบัญชีธนาคารแห่งประเทศไทยไว้ในธนาคารแห่งญี่ปุ่นที่ญี่ปุ่น ส่วนรัฐบาลไทยก็จะเปิดเครดิตบัญชีธนาคารโยโกฮามาสปีซีแบงก์ไว้ในธนาคารแห่งประเทศไทยที่กรุงเทพฯเป็นเงินเท่ากัน เมื่อธนาคารโยโกฮามาสปีซีแบงก์ถอนเงินไปใช้จ่ายและเงินสดของธนาคารแห่งประเทศไทยลดน้อยลง ธนาคารแห่งประเทศไทยก็จะโอนเงินเย็นไปให้แก่ฝ่ายออกธนบัตรธนาคาร แล้วจำหน่ายธนบัตรแลกเปลี่ยนกับเงินเย็นเหล่านั้น ซึ่งจำนวนเงินที่ธนาคารแห่งประเทศไทยได้เครดิตให้ธนาคารโยโกฮามาสปีซีแบงก์ เพื่อนำไปเป็นค่าใช้จ่ายในทางการทหารญี่ปุ่น นับตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.2484 ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2488 มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 1,230,701,083 บาท⁴⁶

นอกจากนี้ “การยื่นข้อเสนอไม่ให้ไทยติดต่อกับประเทศอื่น นอกจากเยอรมันและอิตาลีนั้น ไม่ใช่การเจรจาระหว่างประเทศ แต่เป็นการบีบบังคับแบบมัดมือชกให้ไทยตัดขาดจากประเทศต่างๆ”⁴⁷ ข้อเสนอดังกล่าว ก่อให้เกิดปัญหาปริมาณสินค้าส่งออกและนำเข้าของไทยลดน้อยลง เพราะต้องจำกัดการค้าเฉพาะกับญี่ปุ่นและพันธมิตรของญี่ปุ่นเท่านั้น และไทยยังมีปัญหาขาดเสถียรภาพทางการเงินเพราะเงินทุนสำรองของไทยที่เป็นเงินปอนด์สเตอร์ลิง ซึ่งฝากไว้ที่ธนาคาร

⁴⁶ ทวี ธีระวงศ์เสรี,สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, หน้า 142-143

⁴⁷ นงลักษณ์ ลีมศิริ,บทสำรวจสถานการณ์แห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทยเรื่องเดียวกัน ,หน้า 55

กลางของอังกฤษถูกรัฐบาลอังกฤษประกาศยึดไม่อนุญาตให้มีการโอนเงิน ไทยจึงต้องแก้ปัญหาเศรษฐกิจดังกล่าวด้วยตัวเอง โดยรัฐบาลพยายามส่งเสริมการผลิตภายในประเทศ

จากการที่ญี่ปุ่นสามารถบังคับให้ไทยทำตามความต้องการต่างๆ ได้ เช่น การให้ญี่ปุ่นกู้ยืมเงิน การขอให้ไทยกำหนดค่าเงินบาทเท่ากับเงินเยน(ในอัตรา 1 บาทต่อ 1 เยน) เพื่อให้ญี่ปุ่นจะได้ซื้อวัตถุดิบจากไทยได้ในอัตราที่ถูกลง การกำหนดให้ชำระเงินระหว่างประเทศด้วยเงินเยน รวมไปถึงการตั้งธนาคารกลางโดยมีที่ปรึกษาและหัวหน้าหน่วยงานต่างๆ เป็นชาวญี่ปุ่น ข้อเสนอเหล่านี้เทียบได้กับพันธะที่ประเทศผู้ชนะสงครามใช้กับประเทศผู้เป็นฝ่ายแพ้ และได้ส่งผลในเชิงลบต่อเศรษฐกิจไทยเป็นอันมาก คือ ทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ ตลาดมืด ราคาสินค้าเพิ่มสูงขึ้นหลายเท่าตัว และค่าเงินบาทของไทยตกลงมากกว่าเดิมถึง 36% จากการที่ประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเป็นแหล่งผลิตสินค้าของญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจึงเข้ามาลงทุนด้วย ทั้งลงทุนเองโดยตรงและร่วมทุนกับรัฐบาลไทย มีการทำสัญญากับบริษัทท้องถิ่นให้ผลิตสินค้าด้วยวัตถุดิบและทรัพยากรของไทยให้กับกองทัพญี่ปุ่น ซึ่งทำให้ประชากรไทยส่วนใหญ่ขาดแคลนสินค้าบริโภค แม้ว่าญี่ปุ่นจะเข้ามาใช้จ่ายเงิน ทำการค้าและทำอุตสาหกรรมในประเทศไทยมากมาย แต่ก็ไม่ได้ทำให้เศรษฐกิจของไทยดีขึ้น กลับยิ่งทำให้ไทยประสบปัญหาความยากทางด้านเศรษฐกิจ

3.4.3 ผลกระทบต่อไทยทางด้านการเมือง

เนื่องจากผู้นำทางการเมืองไทยแตกออกเป็นสองฝ่าย คือ หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งเป็นฝ่ายที่นิยมญี่ปุ่น มีความเชื่อว่าญี่ปุ่นจะเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ กับฝ่ายของนายปรีดี พนมยงค์ ที่ไม่เห็นด้วยในการที่จะยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทางเข้าสู่ไทย เพราะคาดการณ์ว่าฝ่ายอักษะจะต้องเป็นผู้แพ้สงครามอย่างแน่นอน ดังนั้น ไทยจึงควรต่อสู้ขัดขวางและรักษาความเป็นกลางเอาไว้ เพื่อผลดีต่อประเทศไทยในภายหลังกว่า ความขัดแย้งระหว่างผู้นำทั้งสองฝ่ายนี้เป็นไปอย่างรุนแรง จึงส่งผลให้หลวงพิบูลสงครามทำการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีเสียใหม่ โดยปรับให้ผู้ที่คัดค้านการร่วมมือกับญี่ปุ่นต้องพ้นจากตำแหน่งไป เช่น นายวิลาส โอสถานนท์ อธิบดีกรมโฆษณาการ ซึ่งเป็นผู้ที่ต่อต้านญี่ปุ่นอย่างรุนแรงก็ต้องพ้นจากตำแหน่งไปด้วยการบีบบังคับของพันเอก Tamura⁴⁸ และมีการแต่งตั้งให้นายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ซึ่งไม่สามารถยุ่งเกี่ยวกับการเมืองได้อีก⁴⁹ เป็นต้น ทำให้ผู้ที่ต่อต้านความคิดของหลวงพิบูลสงครามได้รวมตัวกันเพื่อสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ ให้ดำเนินการต่อต้านญี่ปุ่นด้วยวิธีการอื่นๆต่อไป โดยการจัดตั้งคณะเสรีไทยภายในประเทศขึ้นเพื่อทำการต่อต้านขับไล่กองทัพญี่ปุ่นและอำนวยความสะดวกให้แก่เจ้าหน้าที่ของฝ่ายสัมพันธมิตรที่ลี้ภัย

⁴⁸ ทวี ธีระวงศ์เสรี, สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, หน้า 131

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 174

เข้ามาปฏิบัติการ โดยปฏิบัติการร่วมมือกันกับคณะเสรีไทยภายนอกประเทศทั้งในอังกฤษและในสหรัฐอเมริกา จากเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้น กล่าวได้ว่า

“การเข้ามาของญี่ปุ่นมีผลกระทบต่อสถานภาพทางการเมืองของไทย ทำให้เกียรติภูมิแห่งความเป็นประเทศเอกราชของไทยต้องตกต่ำลงกลายเป็นรัฐบริวารของญี่ปุ่น นอกจากนั้น ลัทธิรัฐทหารของญี่ปุ่นสามารถขยายเข้ามาในกลุ่มทหารนิยมของไทยได้ และทำให้ฝ่ายนิยมประชาธิปไตยต้องพ้นไปจากอำนาจทางการเมืองในที่สุด”⁵⁰

3.4.4 ผลกระทบต่อไทยทางด้านสภาพบ้านเมืองและขวัญกำลังใจ

การทำสัญญาทางไมตรีกับญี่ปุ่นทำให้ไทยต้องตกเป็นเป้าหมายของการโจมตีจากฝ่ายพันธมิตร วันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2488 มีการทิ้งระเบิดจากเครื่องบินของฝ่ายพันธมิตร* เพื่อระเบิดทำลายเส้นทางสำคัญในการลำเลียงทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ของกองทัพญี่ปุ่นไปพบว่าการโจมตีดังกล่าวทำให้มีผู้เสียชีวิตที่เป็นคนไทย เส้นทางคมนาคมและบ้านเรือนถูกเผาทำลายได้รับความเสียหายไป 10 กว่าหลัง แม้ว่าจะเป็นความเสียหายที่ไม่มากนักแต่ก็ส่งผลกระทบต่อจิตใจของชาวไทยที่ประสบความเดือดร้อน เดินทางไม่สะดวก ขาดแคลนน้ำมันและค่าครองชีพสูงขึ้นเรื่อยๆ โดยที่คนไทยไม่สามารถหลีกเลี่ยงการถูกโจมตีทางอากาศของฝ่ายตรงข้ามได้ ซึ่งเป็นผลมาจากข้อตกลงสัมพันธมิตรไทย-ญี่ปุ่นที่ทำให้คนไทยจำใจต้องเข้าร่วมสงครามโดยแรงบีบบังคับจากประเทศญี่ปุ่น มากกว่าจะเข้าร่วมสงครามด้วยความสมัครใจ⁵¹ ความเดือดร้อนต่างๆที่คนไทยประสบอันเป็นผลมาจากการตกลงเป็นพันธมิตรร่วมกับญี่ปุ่นส่งผลให้เกิดกระแสต่อต้านรัฐบาลของนายถวัลย์ศกุนตลา

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์และการประทุปฏิบัติอีกหลายประการของทหารญี่ปุ่นและรัฐบาลญี่ปุ่นที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจและความรู้สึกของคนไทย รวมไปถึงก่อให้เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับมนุษยธรรมของทหารญี่ปุ่น เช่น เหตุการณ์บ้านโป่งที่กระทบต่อขนบประเพณีของคนไทย เหตุการณ์ระนอง และความโหดร้ายของการก่อสร้างทางรถไฟสายมรณะ เป็นต้น

⁵⁰ นงลักษณ์ ลีสมศิริ, บทสำรวจสถานภาพแห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย, หน้า 109 อ้างจาก คำรึห์ เรืองสุธรรม, ขบวนการแรงงานไทยในการต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2, 2001

* อังกฤษได้ส่งเครื่องบิน 3 ลำจากพม่ามาทิ้งระเบิดที่กรุงเทพฯ และเมื่อสงครามทวีความรุนแรงตั้งแต่ พ.ศ. 2487 เครื่องบินขนาดใหญ่สี่เครื่องยนต์แบบ “ป้อมบิน” ได้บินจากอินเดียมาทิ้งระเบิดที่จุดยุทธศาสตร์ เช่น สะพานและที่พักทหารญี่ปุ่น

⁵¹ อาเคโตะ นากามูระ, ผู้บัญชาการชาวพุทธ ความทรงจำของนายพลนากามูระเกี่ยวกับเมืองไทยสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา, หน้า 117

เหตุการณ์บ้านโป่ง

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง อำเภอบ้านโป่ง จ.กาญจนบุรี จัดว่าเป็นอำเภอที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อำเภอหนึ่ง เพราะเป็นที่ตั้งของจุดเริ่มต้นหลักกิโลเมตรที่ศูนย์ของการก่อสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า(ทางรถไฟสายมรณะ) คือ “ชุมทางหนองปลาดุก” ชุมทางลำเลียงวัสดุและเฉลยศึกสำหรับก่อสร้างทางรถไฟ ในเช้าวันที่ 5 กรกฎาคม 2485 การก่อสร้างรถไฟสายประวัติศาสตร์ ไทย-พม่า ก็ได้เริ่มต้นขึ้นที่สถานีหนองปลาดุก ทหารเฉลยศึกผิวขาวจำนวนกว่า 3,175 คน ได้ออกเดินทางจากมลายูผ่านทางรถไฟสายใต้มาลงที่สถานีหนองปลาดุก ทหารญี่ปุ่นได้ก่อสร้างโรงเรือนที่พักทหารญี่ปุ่น และค่ายพักเฉลยศึกบริเวณวัดคอนตูม การสร้างสถานีหนองปลาดุก ได้มีการถางต้นไม้ของชาวบ้านในบริเวณนั้นเป็นบริเวณกว้าง จนนายอำเภอบ้านโป่งในสมัยนั้นต้องมาเจรจาไกล่เกลี่ยให้ฝ่ายญี่ปุ่นชดใช้ค่าเสียหาย ไร่ละ 50 บาท และมักเกิดปัญหาอย่างเดียวกันกับทุกที่ที่ทหารญี่ปุ่นเข้าไปก่อสร้างค่ายเฉลยศึก ที่สถานีหนองปลาดุกมีกรรมกรไทย ซึ่งเป็นชาวบ้านในละแวกนั้นมาทำงานและได้รับค่าจ้างเป็นรายวัน “เหตุการณ์บ้านโป่ง” ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2485 ที่ อ. บ้านโป่ง เกิดเป็นสัญญาณบ่งชี้ความรู้สึกไม่ดีของคนไทยต่อทหารญี่ปุ่น เหตุเกิดจากการที่สามเณรลูกวัดท่านหนึ่งได้เดินทางไปมนัสการเจ้าอาวาสวัดคอนตูม ระหว่างทางได้เจอเฉลยศึกคนหนึ่ง เข้ามาขอรู้อยู่กับสามเณร สามเณรก็ยื่นหูหรีให้ ทหารญี่ปุ่นเห็นพอดี ไม่พอใจ ก็เดินเข้ามาตบหน้าสามเณรล้มคว่ำไปกับกับพื้น กรรมกรไทยในค่ายที่เห็นเหตุการณ์ดังกล่าวไม่พอใจกับการกระทำของทหารญี่ปุ่น ถือว่าเป็นการลบหลู่พระพุทธศาสนา เลยพากันไปบุกเข้าไปโจมตีที่พักของทหารญี่ปุ่น และกองก่อสร้างทางรถไฟในตอนกลางคืน เพื่อประท้วงนายทหารญี่ปุ่น ในคืนวันนั้นเองสถานการณ์ได้ลุกลามบานปลายเมื่อทหารญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งเกิดความรู้สึกโกรธแค้นยกพวกบุกล้อมโรงพักสถานีตำรวจบ้านโป่ง ถืออาวุธปืนขึ้น ไปบนศาลาและเปิดฉากต่อสู้ยิงกัน จนกลายเป็นการปะทะกันรุนแรงระหว่างทหารญี่ปุ่นกับชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย ทหารญี่ปุ่นกราดยิง จนคนไทยที่อยู่บนศาลาแตกกระเจิง กรรมกรไทยไม่มีอาวุธ นอกจากจอบ เสียม ที่นำมาใช้ต่อสู้กับทหารญี่ปุ่น พอดีกับนายทหารญี่ปุ่นและนายอำเภอบ้านโป่งเดินทางมายังวัดคอนตูม และเข้าระงับเหตุการณ์ในครั้งนี้ปรากฏว่า แพทย์ทหารญี่ปุ่นยศชั้นนายพันผู้หนึ่ง ได้เสียชีวิต และทหารญี่ปุ่นอีกหลายคนได้รับบาดเจ็บ⁵² เหตุการณ์ที่กล่าวมาทั้งหมดดังกล่าวทำให้กรรมกรไทยหนีจากค่ายหมด ต้องอาศัยกรรมกรไทยจากจังหวัดอื่นเข้ามาทำงานแทน ฝ่ายญี่ปุ่นกล่าวว่ามิใช่ทหารและพลทหารเสียชีวิตในเหตุการณ์ครั้งนี้ 5 คนด้วยกัน และเรียกร้องให้รัฐบาลไทยรับผิดชอบ ดังนี้

⁵²ทวี วีระวงศ์เสรี, สัมภาษณ์ทางกาการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, หน้า 168

- 1) หัวหน้าต้องถูกลงโทษหนักที่สุด คือ ประหารชีวิต และคนอื่นๆต้องถูกลงโทษสถานหนัก*
- 2) ต้องมีการขอภัยต่อทหารญี่ปุ่นและประกันว่าเรื่องแบบนี้จะไม่เกิดขึ้นอีก
- 3) ต้องจ่ายค่าชดเชยต่อครอบครัวผู้เสียชีวิต 8 หมื่นบาท

นับว่าเป็นปัญหาความขัดแย้งที่รัฐบาลต้องใช้เวลานานร่วมปีในการแก้ไข และเป็นเรื่องราวแรงที่กระทบถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นและการก่อสร้างรถไฟเชื่อมไทยกับพม่า ถึงขนาดจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้ตั้งคณะกรรมการสอบสวนขึ้นมาคณะหนึ่ง สุดท้ายผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทั้งหมดถูกนำขึ้นศาลทหารที่กรุงเทพฯ ในปีต่อมา วันที่ 10 มิถุนายน 2486 จำเลยที่เป็นกรรมกรถูกตัดสินให้จำคุกตลอดชีวิต ฐานเสพสุรามินเมา และชักชวนกรรมกรคนอื่นๆ ให้จับอาวุธสู้กับทหารญี่ปุ่นเป็นเหตุให้ทหารญี่ปุ่นถึงแก่ความตายและบาดเจ็บ เหตุการณ์นี้ยุติลงโดยที่ฝ่ายไทยได้ลงโทษโยกย้ายข้าหลวงประจำจังหวัดและนายอำเภอของท้องที่ดังกล่าว รวมทั้งต้องมอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์และให้เงินชดเชย 80,000 บาท แก่ครอบครัวทหารญี่ปุ่นที่เสียชีวิต แต่ฝ่ายญี่ปุ่นได้รับจากเงินจำนวนดังกล่าวคืนแก่ฝ่ายไทย ส่วนการสร้างทางรถไฟเสร็จสิ้นเชื่อมต่อระหว่างไทยกับพม่าในปีถัดไปเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2486 อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์บ้านโป่ง ก็ทำให้ความสัมพันธ์ของไทยกับญี่ปุ่นยิ่งตึงเครียดเพิ่มมากขึ้น

เหตุการณ์ระนอง

เมื่อญี่ปุ่นตกเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำในสงคราม ประกอบกับเกิดกระแสต่อต้านรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีจึงปฏิเสธที่จะไปร่วมประชุมวงศไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาที่จัดขึ้นที่ประเทศญี่ปุ่น ทำให้เกิดความรู้สึกเคลือบแคลงใจต่อกันระหว่างไทยกับญี่ปุ่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พยายามย้ายเมืองหลวงจากกรุงเทพฯ ไปที่เพชรบูรณ์และได้ออกพระราชกำหนด แต่ก็ไม่ได้รับความเห็นชอบจากสภา ทำให้คณะรัฐบาลพิบูลสงครามต้องหมดอำนาจลง* แต่ในเมื่อฝ่ายญี่ปุ่นยังไม่ทราบชัดเจนว่าใครจะมารับตำแหน่งเป็นหัวหน้ารัฐบาลคนใหม่ ก็เกิดมีข่าวลือว่าจะมีเหตุการณ์ยุ่งยากเกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ข่าวลือนี้ถูกส่งไปยังกองกำลังชิราตากิ สังกัดกองทัพที่ 29 ซึ่งอยู่

* ทางฝ่ายไทยได้มีคำขอร้องกลับไปว่า การลงโทษประหารชีวิตกับผู้ที่เป็นหัวหน้านั้น ไม่สามารถกระทำได้ เพราะหัวหน้าเป็นพระสงฆ์ และไทยไม่มีกฎหมายมาตราใดที่จะเอาผิดพระสงฆ์ในแบบนี้ได้ แม้ว่าพระสงฆ์จะทำอาชญากรรมก็ตาม เพราะพระสงฆ์จะถูกควบคุมโดยพระวินัยเท่านั้น

* นายปรีดี พนมยงค์ซึ่งมีฐานะเป็นหัวหน้าคณะเสรีไทยภายในประเทศได้พยายามดำเนินการทางการเมืองเพื่อล้มรัฐบาลของหลวงพิบูลสงคราม ในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งได้ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ก็ได้ลงมติไม่อนุมัติพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ พ.ศ. 2487 และร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล พ.ศ. 2487 เป็นผลให้หลวงพิบูลสงครามต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไป นายปรีดี พนมยงค์จึงสนับสนุนให้นายควง อภัยวงศ์ รัฐมนตรีว่าการคมนาคมเป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งคณะรัฐบาลซึ่งประกอบด้วยคณะรัฐมนตรีที่สนับสนุนคณะเสรีไทยขึ้นแทน

ที่ระนอง ในเวลาประมาณ 01.00 น. ทหารรักษาการณ์ซึ่งไม่ได้อ่านรายงานโดยละเอียดก็เข้าใจผิดว่ามี การสู้รบเกิดขึ้นแล้วในกรุงเทพฯ เมื่อรีบร้อนไปแจ้งแก่หัวหน้ากองกำลังเรื่องราวก็เลยลุกลามใหญ่โต พันโทโอโนะ หัวหน้าหน่วยทหารญี่ปุ่นประจำวิคตอเรียพอยท์ ได้สั่งการให้ทหารหนึ่งกองร้อยติด อาวุธปืนยาว ปืนสั้นและระเบิด เข้าปลดอาวุธตำรวจไทย และยึดสถานีตำรวจ ค่ายทหารรวมถึงที่ทำการไปรษณีย์ โดยใช้ปืนกราดยิงเข้าไปในสถานีตำรวจและค่ายทหาร จนทำให้มีทหารเสียชีวิต 12 นาย บาดเจ็บ 4 นาย ตำรวจเสียชีวิต 3 นาย และราษฎรเสียชีวิต 4 คน⁵³ อีกทั้งยังได้ควบคุมตัวข้าราชการที่ เหลือเอาไว้ในสถานีตำรวจ ในขณะที่ไม่มีทหารญี่ปุ่นได้รับบาดเจ็บหรืออันตรายแต่อย่างใด เมื่อทูต ทหารบกญี่ปุ่นประจำประเทศไทยทราบเหตุการณ์ก็มิได้มีการลงโทษเกิดขึ้น แต่อ้างว่าเป็นการสั่งงาน ที่ผิดพลาด

การสร้างเส้นทางรถไฟสายไทย-พม่า

ในปี พ.ศ.2485 กองทัพญี่ปุ่นพบกับอุปสรรคในการขนส่งกำลังทางทะเล ไปบำรุงกองทัพที่ ร่างกุ้ง เพราะมีเครื่องบินและเรือดำน้ำของฝ่ายตรงข้ามมาปรากฏตัวมากขึ้น ผู้บัญชาการทหารสูงสุดที่ โตเกียวจึงได้มีนโยบายที่จะสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่าขึ้น ให้เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์สำคัญที่ใช้ใน การขนส่งเสบียง และกำลังทหารจากประเทศไทยเข้าไปพม่าทางบก ทดแทนการขนส่งทางทะเล เพื่อ แก้ข้อเสียเปรียบในการสู้รบกับฝ่ายตรงข้าม ทางรถไฟสายนี้ใช้เวลาก่อสร้างตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน โครงการก่อสร้างโดยย่อมีดังนี้⁵⁴

- 1) สร้างทางรถไฟจากหนองปลาตูกเลาะแนวแม่น้ำแควน้อยไปถึงเมือง Thanbyuzayat ในพม่าสามระยะทาง ประมาณ 400 กิโลเมตร
- 2) ความสามารถในการขนส่งของเส้นทางนี้ ขนส่งได้ประมาณวันละ 3,000 ตัน
- 3) ระยะเวลาในการก่อสร้างเสร็จภายในหนึ่งปี สิ้นสุดการก่อสร้างภายในสิ้นปี พ.ศ. 2486
- 4) กำลังทหารในการก่อสร้างใช้กองบัญชาการรถไฟ 1 หน่วย กรมรถไฟ 2 กรม และแผนกเก็บวัสดุ 1 หน่วย เป็นกำลังหลัก
- 5) กำลังแรงงานที่ใช้มาจากกรรมกร ซึ่งเป็นชาวบ้านและพวกเชลยศึก

กองทัพญี่ปุ่นได้เริ่มการก่อสร้างโดยได้จ้างกรรมกรชาวไทยและชาวพม่า และเกณฑ์ แรงงานเชลยศึกจำนวน 61,000 คน ซึ่งประกอบด้วยเชลยศึกชาวอังกฤษ 30,000 คน ชาวออสเตรเลีย

⁵³ พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล, กองทัพญี่ปุ่นกับทางรถไฟสายใต้ของไทยสมัยมหาเอเชียนูรพา ระหว่าง พ.ศ.2484-2488, หน้า 74

⁵⁴ อาเคโตะ นากามูระ, ผู้บัญชาการชาวพุทธ ความทรงจำของนายพลนากามูระเกี่ยวกับเมืองไทยสมัยสงครามมหาเอเชียนูรพา, หน้า 36

13,000 คน ชาวฮอลันดา 13,000 คน และชาวสหรัฐอเมริกา 700 คน รวมจำนวนคนงานทั้งสิ้น 160,000 คน การก่อสร้างได้ดำเนินไปอย่างยากลำบาก และการบังคับใช้แรงงานอย่างหนักภายใต้สภาพที่ขาดแคลนอาหารและยารักษาโรคที่เพียงพอ ได้ทำให้กรรมกรเชลยศึกเหล่านี้ต้องล้มตายเป็นจำนวนมาก คือ คนงานพื้นเมืองประมาณ 30,000 คน เชลยศึก 12,000 คน และทหารญี่ปุ่น 1,000 คน⁵⁵

ในเวลาต่อมา กองบัญชาการทหารสูงสุดที่โตเกียวให้เร่งการก่อสร้างให้เสร็จเร็วขึ้นกว่ากำหนดเดิมอีก 4 เดือน จากที่กำหนดไว้แต่แรกว่า 1 ปี กลายเป็น 8 เดือน คือ จะต้องแล้วเสร็จภายในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2486 ซึ่งเป็นช่วงปลายฤดูฝน* และลดประสิทธิภาพในการขนส่งจากที่กำหนดไว้แต่เดิมวันละ 3,000 ตัน เป็นวันละ 1,000 ตัน รวมทั้งโอนหน่วยงานก่อสร้างทางรถไฟบางหน่วยจากภาคใต้ของจีนและมลายูมาช่วยในการก่อสร้าง⁵⁶ เนื่องจากเส้นทางรถไฟนี้มีความจำเป็นมากต่อการสู้รบกับฝ่ายตรงข้ามในพม่าซึ่งสถานการณ์ของกองทัพญี่ปุ่นในพม่ากำลังตึงเครียด จึงต้องถือเป็นงานสำคัญที่ต้องเร่งทำให้เสร็จก่อนภารกิจอื่น รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์และกำลังทหารต่างก็ถูกนำมาใช้เพื่อการก่อสร้างนี้เป็นลำดับแรก ในการก่อสร้างทางรถไฟสายดังกล่าว พล.ท.หลวงเสรีเริงฤทธิ์ (จรูญ รัตนกุลเสรีเริงฤทธิ์) อธิบดีกรมรถไฟของประเทศไทยได้ลงความเห็นว่

“เส้นทางสายนั้นเหมาะสมที่สุดในแง่ของยุทธศาสตร์ แต่ในแง่ของการก่อสร้างนั้นยากลำบากมากที่สุด คนอังกฤษเคยไปสำรวจเส้นทางสายนั้น แต่ก็ได้ทิ้งโครงการไปแล้ว เพราะทำไม่ได้ ถ้าจะสร้างเส้นทางสายนี้ อย่างน้อยก็ต้องใช้เวลา 5 ปี แต่ว่าทหารญี่ปุ่นกำหนดให้แล้วเสร็จภายใน 1 ปีนั้น เป็นเรื่องที่แปลกประหลาดและน่าตกใจมาก”

ในช่วงเดือนเมษายนปีเดียวกันนั้น ก็มีโรคอหิวาต์ระบาดไปทั่วชายแดน ไทย-พม่า จนถึงค่ายคุมขังเชลยศึกอังกฤษ-ดัทช์ ซึ่งเชลยศึกดังกล่าวเป็นแรงงานสำคัญในการก่อสร้าง ส่งผลให้มีเชลยศึกเสียชีวิตด้วยโรคอหิวาต์ถึง 5 พันกว่าคน ทหารญี่ปุ่นจึงต้องพยายามหาทางป้องกันและตรวจตราโรคอหิวาต์อย่างเคร่งครัด ซึ่งหัวหน้ากองร้อยหนึ่งในกรมรถไฟของญี่ปุ่นได้ก่อกบฏชิงเชลยศึกชาวตะวันตกที่พบว่าป่วยเป็นโรคอหิวาต์เสียชีวิตทันทีโดยพลการและกระทำโดยไม่มีคำรับรองจากแพทย์ทหาร

อย่างไรก็ตาม การก่อสร้างต้องประสบกับอุปสรรคน้ำท่วม และการเสียชีวิตของนายทหารผู้ควบคุมการก่อสร้างจากอุบัติเหตุเครื่องบินตก จนทำให้ต้องล่าช้าออกไปอีก แต่ในที่สุด เส้นทาง

⁵⁵ ทวี ริระวงศ์เสรี, สัมภาษณ์ทางรายการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, หน้า 166

* กองบัญชาการทหารสูงสุดที่โตเกียวมีคำสั่งให้หน่วยก่อสร้างทางรถไฟย้ายสังกัดมาขึ้นต่อกองบัญชาการกองทัพใหญ่ภาคพื้นทิศใต้แทน โดยมี พล.ต.ชูเชติ ทาคาฮาชิ เป็นผู้บัญชาการกองรถไฟนี้ ซึ่งสังกัดต่อกองบัญชาการทิศใต้โดยตรง

⁵⁶ ทวี ริระวงศ์เสรี, สัมภาษณ์ทางรายการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, หน้า 166-167

รถไฟซึ่งได้ขยายระยะความยาวออกไปจากเดิมเป็น 415 กิโลเมตร ก็ได้ก่อสร้างเสร็จสิ้นเรียบร้อยลง เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2486 และเปิดใช้การได้ในวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2486⁵⁷

จากการที่ต้องก่อสร้างให้เสร็จทันกำหนดอย่างเร่งรีบเพราะความจำเป็นทางยุทธศาสตร์ โดยเกณฑ์แรงงานของเชลยศึกชาวตะวันตก และกรรมกรชาวไทย พม่า มลายู การก่อสร้างเส้นทางรถไฟดังกล่าวจึงใช้กำลังคนเกินขีดความสามารถ แต่มีอาหารการกินไม่เพียงพอ ประกอบกับกองทัพญี่ปุ่นมีระบบการควบคุมคนที่เข้มงวดโหดร้าย ความยากลำบากของสถานที่ก่อสร้างซึ่งเป็นป่าดงดิบ และการระบาดของโรคหิวอดทำให้มีผู้เสียชีวิตมากมาย จึงมองว่าเส้นทางรถไฟสายนี้สร้างจากเลือดเนื้อและชีวิตของผู้คนจำนวนมาก จึงได้ชื่อว่าเป็น “เส้นทางรถไฟสายมรณะ” (Death Railway) หรือทางรถไฟสายแม่น้ำแคว ซึ่งได้กลายเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของสงครามโลกครั้งที่สอง สิ่งที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดเกี่ยวกับการก่อสร้างทางรถไฟสายนี้ก็คือ ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในการสร้างทางรถไฟ ความยากลำบากของการเดินทาง การทารุณกรรมเชลยศึกชาวตะวันตกอย่างโหดร้ายของผู้คุมญี่ปุ่น และการลงโทษเชลยศึกอย่างเด็ดขาดรุนแรง เป็นต้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์ความเป็นมา ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน และการฝึกทหารอันเข้มงวดลึ้นกล่อมเกลาสภาพจิตใจและปลูกฝังความเชื่อที่ว่าชาวญี่ปุ่นเป็นเผ่าพันธุ์ที่สูงส่งเหนือกว่าชนชาติอื่น สิ่งเหล่านี้มีส่วนในการกำหนดแนวทางการบริหารประเทศ รวมทั้งส่งผลให้ญี่ปุ่นมีนโยบายในการเข้ายึดครองเอเชียและประเทศไทยด้วย หากดูจากการที่ญี่ปุ่นมีนโยบายและการปลูกฝังความคิดดังกล่าวแบบเข้มงวดให้กับประชาชนและกองทัพ รวมถึงพฤติกรรมของทหารญี่ปุ่นแล้ว จึงสามารถกล่าวได้ว่า ทหารญี่ปุ่นมีลักษณะเด่นที่เห็นได้อย่างชัดเจน

3.5 ลักษณะเด่นของทหารญี่ปุ่น

สำหรับความทารุณโหดร้ายของทหารญี่ปุ่นนั้น Yoshikawa Toshiharu วิเคราะห์และอธิบายไว้ที่น่าสนใจว่า มีปัจจัยพื้นฐานมาจากโครงสร้างทางความคิดแบบใหม่ที่ญี่ปุ่นพยายามเลียนแบบตะวันตกมาตั้งแต่สมัยเมจิ พัฒนาไปสู่แนวคิดชาตินิยมที่เห็นว่าชาติของตนเป็นชาติที่เด่นเหนือกว่าชาติอื่นๆ โอหังเหยียดหยามผู้ที่อ่อนแอกว่า สำนึกแนวใหม่ทำให้เกิดความชอบธรรมที่จะทำสงครามเพื่อปลดปล่อยมิตรประเทศเอเชียจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมของตะวันตก ซึ่งญี่ปุ่นมองว่าสิ่งเหล่านี้คือ “ยาพิษ” สำหรับประเทศเอเชีย ดังนั้น “สงครามมหาเอเชียบูรพา” จึงเป็น “สงครามเพื่อธรรม” ของกองทัพญี่ปุ่นเพื่อชาติเอเชียทั้งหลาย ดังคำอธิบายในส่วนหนึ่งของ Yoshikawa Toshiharu ว่า

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 167

“...การขจัดยาพิษภายนอกให้หมดไปจำเป็นต้องมีความรู้ลึกเป็นศัตรู ทางรถไฟสายไทย-พม่าเป็นทางมุ่งสู่การกำจัดพิษภัยนั้น การเหยียบย่ำสิทธิมนุษยชนของสำนักแห่งจิตใจสมัยใหม่ พฤติกรรมที่ปฏิเสธมนุษยธรรม และความเมตตากรุณาตามแบบอารยธรรมยุโรปที่แสดงออกมาในการสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า เกี่ยวพันกับการขจัดสำนักแห่งจิตใจที่เป็นผลมาจากอารยธรรมใหม่ นอกจากนี้ ลักษณะชาตินิยมที่อหังการในความศักดิ์สิทธิ์และความเหนือกว่านำมาซึ่งการดูถูกเอเชีย การกระทำอันป่าเถื่อนต่อกรรมกรชาวเอเชีย...”⁵⁸

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการใช้อำนาจข่มขู่บีบบังคับตามความต้องการของตนแบบเผด็จการเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของกองทัพญี่ปุ่น⁵⁹

นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมที่โด่งดังอีกเรื่องหนึ่งที่บอกเล่าเหตุการณ์ในสงครามโลกครั้งที่สอง โดยบรรยายภาพความโหดร้ายของทหารญี่ปุ่นเอาไว้อย่างชัดเจน นั่นคือ “หลังเลือดที่นานกิง” หรือ The Rape of Nanking เป็นวรรณกรรมที่ Iris Chang เขียนขึ้นจากการขุดคุ้ยและรวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับการทำลายล้างเมืองนานกิง จากคำให้การที่มีได้มีการนำขึ้นสู่การพิจารณาของศาลโดยบุคคลที่เห็นเหตุการณ์ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้แก่ หมอสอนศาสนา และนักธุรกิจต่างชาติ รวมถึงอาศัยข้อมูลจากบันทึกของจอห์น ราเบ้* ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญ จนกระทั่งได้แง่มุมต่างๆเกี่ยวกับการสังหารหมู่ มาเป็นหนังสือแนวประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบรัฐทหารของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น หนังสือเล่มนี้เป็นบันทึกเหตุการณ์ตั้งแต่กองทัพญี่ปุ่นบุกกรุงเมืองนานกิง ประเทศจีนในเดือนธันวาคมปี ค.ศ.1937 ซึ่งต่อมาก็คือ ส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่สอง เหตุการณ์ในครั้งนี้ทหารกองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่นทำการทารุณกรรมแก่เชลยสงคราม และสังหารพลเรือนอย่างทารุณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การข่มขืนผู้หญิง” ซึ่งเป็นที่กล่าวขวัญกันไปทั่วโลก ทั้งทหารจีนและพลเรือนกว่า 350,000 คนถูกเข่นฆ่าอย่างทารุณ⁶⁰ จำนวนผู้ตายมีมากกว่าจำนวนผู้ที่เสียชีวิตจากระเบิดปรมาณูที่ฮิโรชิมาและนางาซากิรวมกันเสียอีก วรรณกรรมเรื่องนี้ได้บรรยายให้เห็นภาพความโหดเหี้ยมของทหารญี่ปุ่นเอาไว้อย่างละเอียด เข้มข้นว่าทหารญี่ปุ่นเหล่านี้ไร้มนุษยธรรมจนถึงขั้นวิกฤต พวกเขาจึงปลิดชีวิตคนได้อย่างเลือดเย็น ไม่สะทกสะท้านราวกับว่าไม่ใช่มนุษย์ ดังเช่นที่บรรยายเอาไว้ว่า

⁵⁸ นงลักษณ์ ลิ้มศิริ, บทสำรวจสถานภาพแห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย, หน้า 76 อ้างจาก Yoshikawa Toskiharu, 1995

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55 อ้างจาก Yoshikawa Toskiharu, 1999

* นักธุรกิจชาวสังคมนิยมชาวเยอรมัน

⁶⁰ จาง, ไอริส. หลังเลือดที่นานกิง, หน้า 30

“...และเมื่อเมืองทั้งเมืองแพ้อายในวันที่ 13 ธันวาคม 1937 ทหารญี่ปุ่นก็เฉลิมฉลองชัยชนะครั้งนั้นอย่างอำมหิตชนิดไม่อาจเทียบได้กับเหตุการณ์ไหนในประวัติศาสตร์โลก

คนหนุ่มๆหลายหมื่นถูกต้อนมารวมกัน จากนั้นไล่ให้ออกไปอออยู่ที่นอกเมืองแล้วเป่าให้ล้มระเนระนาดด้วยปืนกล หรือใช้เป็นหุ่นทดลองคมดาบ หรือราดจนชุ่มด้วยน้ำมันแล้วจุดไฟเผาทั้งเป็น

นานหลายเดือนที่ถนนสายต่างๆในเมืองท่วมสูงอยู่ด้วยเศษเนื้อมนุษย์ที่เปื้อยเน่าคละคลุ้ง ผู้เชี่ยวชาญจากศาลทหารสากลแห่งภาคตะวันตกออกไกลให้ประมาณการในอีกหลายปีต่อมาว่า ในช่วงปลายปี ค.ศ.1937 ต่อต้นปี 1938 นั้น พลเรือนกว่า 260,000 คนในนานกิงล้มตายลงด้วยน้ำมือทหารญี่ปุ่น...”⁶¹

หนังสือเล่มนี้ยังได้บรรยายถึงวิธีการสังหารเชลยศึกอันป่าเถื่อนของทหารญี่ปุ่นว่า

“...นอกจากการฝังทั้งเป็น ตัดอวัยวะ ควั่นอวัยวะภายใน หรืออย่างสดที่กลายเป็นเรื่องปกติธรรมดา ยังมีการทำทรมานร้ายกาจอื่นๆราวกับเป็นการกระทำจากนรกโลกกันตร์ เช่น ลากเอาลิ้นของเหยื่อออกมาแล้วแขวนทิ้งร่างด้วยชิ้นเนื้อเล็กๆนั้นไว้กับตะขอเหล็ก หรือไม้ก็ฝังเพียงครึ่งร่าง แล้วเฝ้าดูร่างครึ่งบนของเหยื่อถูกสุนัขพันธ์เยอรมันเชพเพิร์ดทั้งเป็นฉีกๆภาพเหล่านี้น่าตระหนกจนแม่ “นาซี” ที่อยู่ในนานกิงก็ยังผวากระทั้งหนึ่งในนาซีให้สมญาสิ่งที่คุณเห็นว่า ‘พฤติกรรมเยี่ยงเดรัจฉาน’!...”⁶²

ผู้เขียนหนังสือเล่มดังกล่าวได้ทำการสัมภาษณ์ผู้รอดชีวิตหลายแหม่ม กล่าวคือ บอกเล่าเรื่องราวจากมุมมองของทหารญี่ปุ่น มุมของทหารจีน และมุมมองของกลุ่มชาวตะวันตกที่ไม่ยอมทิ้งเมือง แต่กลับสร้างเขตปลอดภัยซึ่งได้ช่วยคนจีนเอาไว้ นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้วิเคราะห์ถึงวัฒนธรรมรัฐทหารที่ทำให้ทหารญี่ปุ่นมองเห็นชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งไม่มีค่า อันเป็นผลมาจากวิธีการฝึกทหารในกองทัพอันเข้มงวดและทำตามอำเภอใจที่นายพลปฏิบัติกับพลทหาร การปกครองตามลำดับชั้นที่ยึดถือว่าผู้ได้รับใช้ใกล้ชิดองค์จักรพรรดิจะมีสถานะสูงกว่า ผู้มีอำนาจในกองทัพมักกดดันทำให้ทหารได้บังคับบัญชา รู้สึกต่ำต้อยอับอายอยู่เสมอ เช่น ทหารชั้นผู้น้อยต้องยอมให้ผู้บังคับบัญชาตบหน้าซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนเลือดคบบปากโดยไม่มีสิทธิ์ต่อสู้ใดๆทั้งสิ้น ถูกทุบตีโดยอ้างว่ากระทำเพราะความหวังดี หรือต้องซัก

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-33

กางเกงชั้นในให้ผู้เป็นนาย เป็นต้น เมื่อผู้มีอำนาจน้อยที่สุดเหล่านี้มีโอกาสข่มขู่หรืออยู่ในสถานะที่เหนือกว่าผู้อื่นบ้าง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่บุคคลเหล่านี้จะแสดงความป่าเถื่อนออกมามากที่สุด ความโกรธ เกลียด และกลัว ต่อผู้มีอำนาจเหนือกว่าที่ถูกเก็บกดมาเป็นเวลานาน ก็ได้ระเบิดให้เห็นเป็นความโหดร้ายอย่างถึงที่สุด โดยเฉพาะเมื่อเดินทางออกนอกประเทศไปยังดินแดนอื่นที่ชาวญี่ปุ่นเชื่ออยู่เสมอว่าด้อยกว่าชาติพันธุ์ของตน พลทหารญี่ปุ่นก็ได้โอกาสที่จะระบายใส่เชลยศึกอย่างเต็มที่ในแบบเดียวกับที่ตนต้องยอมทนต่อผู้บังคับบัญชา

ประกอบกับความรู้สึกถูกดูหมิ่นชาวจีนซึ่งเกิดขึ้นจากการโฆษณาชวนเชื่อ ความรู้การศึกษาที่ถูกปลูกฝังสั่งสมมานานหลายทศวรรษ ทำให้ทหารญี่ปุ่นไม่รู้สึกรู้สียงที่ต้องแบ่งปันประชาชนชาวจีน เนื่องจากไม่ได้มองเห็นว่าชาวจีนมีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกับตน และเหตุผลที่ญี่ปุ่นประกาศสงครามนั้นแตกต่างกับประเทศอื่นๆ กล่าวคือ ญี่ปุ่นเห็นว่าโลกที่ตนอยู่ร่วมกับชาติอื่นๆ นี้ปราศจากระเบียบ ทราบไคที่แต่ละประเทศยังมีอำนาจอธิปไตยเด็ดขาดของตน ก็จำเป็นต้องสถาปนาลำดับชั้นสูงต่ำ(Hierarchy) กำหนดฐานะระดับของแต่ละประเทศให้ชัด ไม่ใช่เรื่องแปลกที่ญี่ปุ่นจะถือหลักอาวุโสระหว่างประเทศ⁶³ เนื่องจากว่าสังคมของตนเป็นสังคมถือลำดับชั้นสูงต่ำอย่างเคร่งครัด ญี่ปุ่นจึงจำเป็นต้องแสวงหาฐานะอันเหมาะสมในสังคมนานาชาติ ญี่ปุ่นได้พัฒนาประเทศก้าวหน้ารวดเร็วมาก จึงคิดว่าตนควรจะนำทางประเทศจีนผู้ยังล้าหลังตามสถานบทว่าด้วยลำดับชั้นสูงต่ำของตน คนญี่ปุ่นคิดว่าประเทศของตนน่าจะอยู่บนยอดปิรามิด แต่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกกลับมายึดเอาตำแหน่งนี้ของประเทศตนไป ดังนั้นการเข้ามาจัดระเบียบในวงศัโพบูลย์มหาเอเชียบูรพาจึงเป็นการกระทำที่มีเหตุผลในสายตาของคนญี่ปุ่น และการแพ้สงครามไม่ได้ทำให้ชาวญี่ปุ่นรู้สึกว่าการคิดดังกล่าวนี้เป็นความคิดที่ผิดแต่อย่างใด รวมทั้งไม่คิดว่าประเทศของตนมีเจตนาร้ายกาจต่อประเทศอื่นในเอเชียด้วย

นอกจากนี้ทหารญี่ปุ่นยังเติบโตมาพร้อมกับความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ประสูติมาเพื่อปกครองโลก และชาวญี่ปุ่นคือเผ่าพันธุ์ที่เหนือกว่าเผ่าพันธุ์ใดทั้งหมด กองทัพญี่ปุ่นเชื่อว่าสงครามที่มาพร้อมกับความรุนแรงนี้จะให้ประโยชน์สูงสุดแก่เอเชีย ดังนั้นจึงจำเป็นต้องโหดร้ายบ้างเพื่อช่วยให้ญี่ปุ่นชนะ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายและช่วยให้จีนอยู่ในสภาพที่ดีขึ้น(ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่น)⁶⁴

ลัทธิทหารนิยมและการหล่อหลอมให้ประชาชนศรัทธาในพระมหากษัตริย์นั้นฝังรากลึกอยู่ในสามัญสำนึกของชาวญี่ปุ่น ทำให้ชาวญี่ปุ่นจงรักภักดีต่อสถาบันจักรพรรดิอย่างไม่มีเงื่อนไขและไม่มีขอบเขต สำหรับทหารญี่ปุ่นนั้นเมื่อออกสงครามจะต้องรบพุ่งจนตัวตายจึงจะถือว่ามิเกียรติ “ใน

⁶³ รุท ฟุคัตัน เบนเนดิกต์, *ดอกเบญจมาศกับดาบซามูไร* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 13

⁶⁴ จาง, ไอริส. *หลังเลือดที่นานกิง*, หน้า 345-347

สถานการณ์ที่สิ้นหวัง ทหารญี่ปุ่นควรฆ่าตัวตายด้วยระเบิดมือลูกสุดท้ายหรือไม่ก็ปรี่เข้าหาศัตรูอย่างยอมตายหมู่ทั้งๆที่ปราศจากอาวุธ เหนือสิ่งอื่นใดเขาไม่ควรจะยอมแพ้ต่อศัตรู”⁶⁵ แม้ว่าจจะตกเป็นเชลยศึกแล้วก็ตาม แต่เชลยศึกญี่ปุ่นนั้นเกือบทุกคนได้รับบาดเจ็บจนสิ้นสติและไม่อาจสู้รบต่อไปได้เมื่อถูกจับกุม ทหารญี่ปุ่นที่สู้รบจนวินาทีสุดท้ายอย่างเต็มกำลังความสามารถเหล่านี้ได้โยงเรื่องลัทธิทหารนิยมเข้ากับสถาบันจักรพรรดิและกล่าวว่าตนกำลัง “ปฏิบัติตามพระราชประสงค์” “ปฏิบัติเพื่อให้พระราชหฤทัยคลายกังวล” “ยอมตายตามพระราชอำนาจบังคับบัญชา” นอกจากนี้ได้กล่าวว่า “จักรพรรดิทรงนำประชาชนเข้าสู่สงครามและเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะปฏิบัติตาม”⁶⁶

จากแนวความคิดที่เน้นความสูงส่งของจักรพรรดิ ประกอบกับความสำนึกเรื่องชาตินิยม และทัศนคติว่าชาวพื้นเมืองเอเชียนั้นมีความล้าหลังทางวัฒนธรรม ส่งผลให้ทหารญี่ปุ่นมีความคิดว่าชาติของตนสูงส่งกว่าชาติอื่นๆในเอเชียด้วยกัน และจากการกระทำอันป่าเถื่อนดังที่กล่าวถึงในวรรณกรรมเรื่องหลังเลือดที่นานกิง ทำให้สามารถสรุปลักษณะเด่นของทหารญี่ปุ่น โดยรวมว่าลัทธิทหารทำให้กองทัพพระมหากษัตริย์ญี่ปุ่นเชื่อผู้นำของตนและสนใจทำตามแต่คำสั่งของผู้บังคับบัญชาอย่างเคร่งครัดเพื่อพิทักษ์ชาติ มากกว่าจะสนใจชีวิตของตนเองและชีวิตของผู้อื่น จนอาจละเลยในเรื่องของมนุษยธรรมและไม่เห็นค่าของชีวิตมนุษย์นั่นเอง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับญี่ปุ่นและระบบของกองทัพทหารญี่ปุ่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นโหดร้าย ไร่มนุษยธรรม และไม่ได้มีความหวังดีกับไทยตามที่กล่าวอ้างจริง ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้านี้เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ซึ่งเขียนอธิบายและวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นเอาไว้หลังจากสงครามโลกสิ้นสุดไปแล้ว และเมื่อญี่ปุ่นเป็นฝ่ายแพ้จึงมีใจมหน้าเป็น “ผู้ร้าย” ในสังคมนั่นเอง ในขณะที่ “เสรีไทย” กลายสภาพเป็นพระเอกผู้ช่วยเหลือประเทศไทยให้พ้นจากการมีฐานะเป็นผู้แพ้ในสงคราม เสรีไทยจึงมีบทบาทสำคัญขึ้นมาทันที เนื่องจากประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่สร้างและเขียนขึ้นตามมุมมองของคนเขียน ขึ้นอยู่กับว่าผู้เขียนมองว่าใครคือผู้ร้าย และพระเอก กลไกของกระบวนการสร้างหรือเขียนประวัติศาสตร์นั้นจะเกี่ยวข้องกับประเด็นทางอำนาจ กล่าวคือประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจะต้องบรรยายเหตุการณ์ในอดีต โดยการคัดเลือกสรรว่าจะนำเสนอเหตุการณ์ใด และไม่กล่าวถึงเหตุการณ์ใด โดยผ่านการคิดวางแผนกลั่นกรองอย่างดี แม้ว่าประวัติศาสตร์จะเป็นเพียงจินตนาการแต่ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นข้อเท็จจริง เพราะเป็นความจริงในความเห็นของผู้สร้างประวัติศาสตร์ชุดนั้น ดังนั้นประวัติศาสตร์ไม่ใช่ความจริงแท้ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่คนส่วนใหญุ่มักจะถูกทำให้เชื่อว่าเป็นความจริง หากผู้ใดสามารถพิสูจน์ได้ว่าประวัติศาสตร์ตาม

⁶⁵ รุธ ฟูลตัน เบเนดิกต์, ดอกเบญจมาศกับดาบซามูไร, หน้า 23

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19

มุมมองของตนหรือเรื่องที่ตนสร้างขึ้นเป็นความจริง ความเชื่อที่ว่านั้นก็จะเป็นความจริงอยู่ชั่วขณะ จนกว่าจะมีความจริงชุดใหม่เข้ามาแทน นับว่าเป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อยึดความคิดและวัฒนธรรมของประชาชนเป็นหลัก เพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจนำไปให้เกิดขึ้น ประวัติศาสตร์หรือความรู้จึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาได้เพื่อสถาปนาวิถีคิดของตนเองให้ผู้รับสารหรือมวลชนเกิดความรู้สึกยินยอมพร้อมใจคล้อยตาม ได้นั่นเอง

เมื่อญี่ปุ่นเป็นผู้พ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 โคมินาของญี่ปุ่นจึงกลายเป็นผู้แทรกแซงเศรษฐกิจการเมืองและลิดรอนเอกราชของชาติไทย ให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวาย รวมทั้งบีบบังคับให้ไทยเข้าร่วมสงคราม โดยที่รัฐบาลไทยไม่ได้มีความเต็มใจ และยังเป็นที่โจษจันถึงความไร้มนุษยธรรมในสายตาของชาวโลก แต่หากญี่ปุ่นเป็นผู้ชนะสงคราม ประวัติศาสตร์จะพลิกกลับกลายเป็นอีกมุมมองหนึ่งอย่างแน่นอน รัฐบาลไทยจะกลายเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ตัดสินใจได้ดีในการเข้าร่วมกับญี่ปุ่น และเสรีไทยก็จะไม่มีบทบาทสำคัญอันใด และเมื่อมีวรรณกรรมเรื่อง“หลังเลือดที่นานกิง” เป็นงานเขียนที่กล่าวถึงทหารญี่ปุ่นในแง่ลบอย่างชัดเจน ซึ่งผู้เขียนอ้างว่าเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นมาจากการค้นคว้าหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์จริงๆ งานเขียนเล่มดังกล่าวก็จัดว่าเป็นการแต่งเรื่องความจริงในอดีตชุดหนึ่ง ในบทต่อไปจะขอนำเสนอเรื่องแต่งซึ่งเป็นความจริงในอดีตอีกชุดหนึ่ง เป็นความจริงในมุมมองของผู้เขียนหรือผู้สร้างที่นำเสนอภาพของทหารญี่ปุ่นในแง่บวก และมีนัยยะตรงกันข้ามกับหลังเลือดที่นานกิงโดยสิ้นเชิง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

กระบวนการสร้างมายาคติในคู่กรรม

ในทฤษฎีสาย Neo – Marxism ได้เสนอว่าโครงสร้างส่วนล่างหรือสถาบันทางเศรษฐกิจไม่ได้เป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบนเพียงอย่างเดียว แต่ทั้งสองส่วนต่างก็กำหนดซึ่งกันและกัน โครงสร้างส่วนบนนั้นเป็นโครงสร้างของระบบความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ กฎหมาย วัฒนธรรม พื้นที่ในโครงสร้างส่วนบนนั้นเป็นพื้นที่ของการสร้างความยินยอม และสามัญสำนึก หรือมีมุมมอง/โลกทัศน์ต่อปรากฏการณ์ตามที่ถูกชนชั้นปกครองพยายามสร้างไปในทิศทางเดียวกัน และ “อุดมการณ์” (ideology) ซึ่งอยู่ใน โครงสร้างส่วนบนก็มีบทบาทในการกำหนดความสังคมให้ประชาชนเกิดความเชื่อคล้อยตามโดยผู้มีอำนาจหรือผู้ปกครองจะเข้าครอบงำวิถีคิด ความเชื่อ พฤติกรรมของผู้คนในสังคม ให้ยอมรับแนวความคิดต่างๆ โดยไม่เกิดคำถาม ด้วยวิธีการถ่ายทอด อุดมการณ์ของตนผ่านทางสื่อต่างๆนั่นเอง โดยมีลักษณะเป็นการครอบงำทางอ้อม

ในบทที่แล้ว ได้นำเสนอประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการแต่งเรื่องความจริงในอดีต และเป็นความจริงในมุมมองของผู้สร้างประวัติศาสตร์ที่นำเสนอว่าญี่ปุ่นเป็นผู้ร้ายในประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่สอง เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นผู้พ่ายแพ้สงครามนั่นเอง โดยการให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ในช่วงนั้น กล่าวคือ แม้ว่าไทยกับญี่ปุ่นจะจับมือเป็นพันธมิตรร่วมกัน แต่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นจากความเต็มใจ คนไทยไม่ได้มีความรู้สึกที่ดีต่อญี่ปุ่นนัก เนื่องจากไทยเป็นประเทศเอกราช ที่ไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก เมื่อญี่ปุ่นเข้าไปตั้งฐานกำลังประจำการอยู่ในไทย ก็ทำให้ประชาชนไทยรู้สึกว่าประเทศของตนถูกญี่ปุ่นยึดครอง ประกอบกับสนธิสัญญาพันธมิตรที่ไทยต้องลงนามร่วมกับญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 1941ทำให้รัฐบาลไทยต้องให้ความร่วมมือแก่ญี่ปุ่นระหว่างสงคราม เพื่อที่จะรักษาเอกราชของชาติเอาไว้ให้ได้ สนธิสัญญานี้ก็ทำให้องค์ทัพญี่ปุ่นมีอิทธิพลครอบงำต่อกองทัพทหารไทยอย่างมาก การกระทำของทหารญี่ปุ่น เช่น เหตุการณ์บ้านโป่ง ก็ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชนบประเพณีของคนไทย รวมทั้งการขาดแคลนอาหารและความตกต่ำของสภาพเศรษฐกิจไทย อันเป็นผลมาจากนโยบายของญี่ปุ่นเอง ส่งผลให้ประชาชนไทยมีความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่น ประชาชนบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยกับท่าทีของรัฐบาลไทย จึงต่อต้านทั้งกองทัพญี่ปุ่นและการกระทำของรัฐบาลไทย ด้วยเหตุนี้จึงเกิดขบวนการเสรีไทยขึ้น เป็นเพราะคนไทยไม่ได้มีความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกับญี่ปุ่นนั่นเอง จากบันทึกของนายพล Nakamura Aketo * ได้มีการกล่าวถึงความรู้สึกของคนไทยที่มีต่อญี่ปุ่น โดยระบุเอาไว้ว่า

* ผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ถูกส่งมาประจำการที่ประเทศไทย เพื่อมีหน้าที่จัดการให้ความสัมพันธ์ของไทย-ญี่ปุ่นแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

“ความสัมพันธ์ในระยะหนึ่งปีหลังทำสัญญาพันธมิตรนั้น ‘ไม่หวาน’ เท่าใดนัก เห็นได้จาก การเกิดเหตุการณ์บ้าน โป่งขึ้น และการตั้งกระทรวงมหาเอเชียบูรพา รวมทั้ง การส่งตัวผู้บัญชาการกองทัพบกประจำที่ประเทศไทย สิ่งเหล่านี้ทำให้ความรู้สึกของคนไทยที่มีต่อญี่ปุ่น ไม่ราบรื่นดังที่ญี่ปุ่นคาดไว้ บรรยากาศของเมืองไทยในช่วงที่ ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองเต็มไปด้วยความเคลือบแคลงหวาดระแวงเป็นอันมาก”¹

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ก็มีนักวิชาการได้ลงความเห็นเอาไว้ว่า “ในช่วงเวลา 4 ปีของ สงครามนั้น ไทยไม่ได้ร่วมมือกับญี่ปุ่นด้วยความสมัครใจแต่เกิดจากการถูกญี่ปุ่นบังคับ ประเทศไทยมีฐานะเป็นเบี้ยล่างและไม่มีอำนาจต่อรองใดๆทั้งสิ้น ประเทศไทยต้องตกอยู่ในภาวะที่ลำบากยิ่ง เทียบ ได้กับการตกเป็นเมืองขึ้นของญี่ปุ่นในด้านต่างๆนั่นเอง แม้ว่าเอกราชและอธิปไตยของประเทศไทย ยังคงมีอยู่แต่ก็ถูกบั่นทอนลงไปอย่างมากทีเดียว”²

แต่ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะได้กระทำการอันเป็นการอำยิอธิปไตยของชาติไทย และส่งผลกระทบต่อ ด้านลบต่อเศรษฐกิจไทยอย่างมาก แต่ในปัจจุบันนี้ ความรู้สึกเกลียดชังญี่ปุ่นอันเป็นผลมาจาก สงครามโลกครั้งที่ 2 ในกลุ่มประชาชนคนไทยก็ดูเหมือนจะน้อยมากเมื่อเทียบกับความรู้สึกของคน เอเชียทั่วไปที่มีต่อญี่ปุ่น³ “กล่าวคือไทยเป็นประเทศเดียวที่ไม่เกลียดญี่ปุ่น”⁴ นอกจากนี้พบว่าคนไทยมี ความรู้สึกที่ดีกับญี่ปุ่น คนไทยร้อยละ 98 เห็นว่าญี่ปุ่นคือมิตรประเทศ จากการสำรวจความคิดเห็นใน กลุ่มประเทศอาเซียน 5 ประเทศ ("ASEAN Study V") ที่จัดทำในเดือนเมษายน พ.ศ. 2540 โดย กระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น ความเห็นเช่นนี้ ส่งผลให้ประเทศไทยอยู่ในลำดับที่หนึ่งของประเทศ ที่มีทัศนคติที่ดีต่อญี่ปุ่น คนไทยเองก็เปิดใจกว้างรับวัฒนธรรมของญี่ปุ่นมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็น วัฒนธรรมการบริโภค วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เศรษฐกิจ รวมไปถึงความบันเทิงในรูปแบบต่างๆ อีกด้วย

จึงเป็นที่น่าคิดทบทวนว่าเหตุใดคนไทยจึงรู้สึกที่ญี่ปุ่นคือมิตรประเทศ แม้ว่าจะมีปัจจัย ต่างๆเป็นจำนวนมาก แต่ความรู้สึกเชิงบวกในลักษณะนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากคนไทยมีการรับรู้

¹ อาเค โคะ นากามูระ, ผู้บัญชาการชาวพุทธ ความทรงจำของนายพลนากามูระเกี่ยวกับเมืองไทยสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา, หน้า 26-28.

² เนตร เชมะ โยธิน, ชีวิตนายพล(พระชนก: ผดุงศึกษา, 2499), หน้า 241.

³ นงลักษณ์ ลีเมธี, บทสำรวจสถานภาพแห่งความรู้สึกเรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของ นักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย, หน้า 41.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

⁵ สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย, ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยกับประเทศ ญี่ปุ่น[ออนไลน์], 6 มีนาคม 2552. แหล่งที่มา www.th.emb-japan.go.jp/th/relation/index.htm

เกี่ยวกับภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นในแง่ดี ซึ่งเราสามารถรับรู้เรื่องราวที่น่าเสนอภาพลักษณ์ของทหารญี่ปุ่น โดยถ่ายทอดผ่านทางสื่อตนเอง ไม่ว่าจะเป็นสื่อโทรทัศน์ วิทยุ หรือวรรณกรรมก็ตาม สื่อทั้งหลายเหล่านี้ เป็นช่องทางและกระบอกเสียงที่สามารถทำให้ผู้รับสารคล้อยตามได้ไม่ยาก และสื่อหนึ่งที่นำเสนอ ภาพลักษณ์ของทหารและประเทศชาติญี่ปุ่นในด้านดีที่คนไทยสามารถเข้าถึงได้มากและรู้จักกันในวง กว้างก็คือ ผลงานเรื่อง “คูกรรม” ซึ่งแต่เดิมเป็นนวนิยายขายดีที่ประสบความสำเร็จและมีการพิมพ์ซ้ำ หลายครั้ง เป็นที่รู้จักอย่างมากในหมู่นักอ่านนวนิยาย โดยผู้อ่านส่วนใหญ่จะเป็นคนชั้นกลางที่มี การศึกษาหรือปัญญาชน และเป็นผู้หญิง ซึ่งสามารถวัดความสำเร็จของเรื่องนี้ได้จากการถูกนำมาผลิตซ้ำ ในสื่อแขนงอื่นๆ นอกเหนือไปจากนวนิยายหลายต่อหลายครั้ง ได้แก่ ละคร โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และ ละครเวที สื่อต่างๆ ได้กล่าวถึงความสำเร็จของคูกรรมเอาไว้มากมาย เช่น

“การพิมพ์ซ้ำหลายครั้งเป็นเครื่องยืนยันได้ดีถึงความโด่งดังและการได้รับความ นิยมจากผู้อ่านเป็นอย่างมากของคูกรรม ไม่ดีจริงทำไมจึงต้องพิมพ์ขายใหม่ตั้งหลายครั้ง หรือทำไมถึงคงความเป็นอมตะมาจนถึงทุกวันนี้”⁶

“นวนิยายเรื่องนี้ในระยะนั้นคือ นิยายรักที่สุดแสนจะโรแมนติก แถมยังเรียก น้ำตาให้พร่างพรูได้ไม่ขาดสาย อะไระจะโศกเศร้าสะเทือนใจมากไปกว่าโกโบริตายเป็นไม่มี อ่านกันซ้ำแล้วซ้ำอีก น้ำตาก็ยังนองหน้าไปเสียทุกครั้ง”⁷

“คูกรรมเป็นนวนิยายรักซึ่งสะท้อนอารมณ์ของทมยันตีที่ประทับใจใครต่อใคร จนถูกนำมาสร้างเป็นภาพยนตร์และละครโทรทัศน์หลายต่อหลายครั้ง”⁸

“เมื่อไม่นานมานี้ ได้มีละครโทรทัศน์เรื่องคูกรรมซึ่งมีตัวละครฝ่ายชายเป็นทหาร ญี่ปุ่นกับผู้หญิงไทย ตอนจบของเรื่องพระเอกซึ่งเป็นทหารญี่ปุ่นต้องจบชีวิตลงนั้น ผู้ชมมี จดหมายไปยังสถานีโทรทัศน์อย่างไม่ขาดสายว่า ไม่ยอมให้ทหารญี่ปุ่นในเรื่องเสียชีวิต ผู้จัดทำละครต้องยืดเวลาไปอีกหลายสัปดาห์กว่าจะจบเรื่องนี้ได้”⁹

จากที่กล่าวมาพอจะทำให้เข้าใจได้ว่าคูกรรมเป็นเรื่องแต่งเรื่องหนึ่งที่ประสบความสำเร็จ ในแง่ของความนิยม คูกรรม เป็นเรื่องราวของ “โกโบริ”ทหารญี่ปุ่นผู้หนึ่งซึ่งเป็นนายช่างใหญ่แห่งราช นาวีของกองทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มาตกหลุมรักสาวไทยชื่อ “อังศุมาลิน” ขณะที่กองทัพญี่ปุ่น เข้ายึดครองประเทศไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อังศุมาลินนั้นเป็นพวกชาตินิยมและเกลียดชัง

⁶ ป.บุณนาค, “คูกรรม”ถึง “ทมยันตี” จากมุมมองและทัศนะของข้าพเจ้า, ใน ในรอยทางจากหนังสือถึงหนังสือ พลิกฟื้นปมหลังนักเขียน อมตะ เงามาษา, (กรุงเทพฯ: ดันอ้อแถมมี, 2539), หน้า 108

⁷ ยุทธจักร บุญสนิท, “พ่อคอกมะลิกับฮิดะโกะ,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (13-19 พฤษภาคม 2533): 40-41.

⁸ ปากคลองบางกอกน้อย มี “สถานีรถไฟ”(และมี ‘ชยอ้ง’กับ ‘พ่อคอกมะลิ’), ศิลปวัฒนธรรม 11 (มิถุนายน 2533) : 20.

⁹ อีซาอิ โกะ โอคาซากิ, ยุทธศาสตร์ใหม่ของผู้ญี่ปุ่นต่อภาคพื้นเอเชีย, หน้า 15

ญี่ปุ่นเพราะคนรักของเธอเป็นพวกเสรีไทยที่ทำงานใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นอย่างลับๆ แต่โกโบริเป็นทหารญี่ปุ่นที่มีจิตใจดี ให้ความช่วยเหลือกับครอบครัวของอังศุมาลินและผู้อื่น ทหารญี่ปุ่นผู้นี้ได้พยายามพิสูจน์ให้เห็นถึงความรักอันแท้จริงของเขาและเอาชนะใจอังศุมาลินได้ในที่สุด ทั้งสองได้แต่งงานกัน เพราะสถานการณ์ทางการเมืองบีบบังคับ แต่ก่อนที่สงครามโลกจะสิ้นสุดลง โกโบริก็ต้องเสียชีวิตจากการทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตร และทิ้งให้หญิงคนรักต้องเผชิญกับสภาพสังคมไทยหลังจากที่สงครามเสร็จสิ้นแล้วและญี่ปุ่นเป็นฝ่ายแพ้สงครามตามลำพังพร้อมกับลูกในท้องที่กำลังจะถือกำเนิดมา

เรื่องคู่กรรมนี้เป็นนวนิยายรักที่ทมยันตีแต่งขึ้นมาโดยอิงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เป็นจุดสำคัญในการดำเนินเรื่อง ดังนั้นพฤติกรรมบางสิ่งบางอย่างของตัวละครจึงเป็นผลมาจากการที่ผู้เขียนเลือกสรรอย่างตั้งใจที่จะบรรยายหรือนำเสนอแนวคิดและมุมมองของตนให้ผู้อ่านคล้อยตามจากการให้สัมภาษณ์ของทมยันตีว่า “โตขึ้นมาแล้วก็คิดว่าสงครามนี้ถึงแม้จะโหดร้ายบรรเทาฆ่าฟันกันก็จริง แต่ทุกคนที่มารบต่างก็มีความรักความหลังอันอบอุ่นรอคอยอยู่ที่บ้าน ไม่ว่าจะเป็ทหารญี่ปุ่นหรือทหารชาติไหนก็เหมือนกัน”¹⁰ จะพบว่าไม่มีเหตุการณ์ตอนใดเลยที่แสดงถึงความโหดร้าย หนายบายและคำข่าของทหารญี่ปุ่นเหมือนที่ปรากฏอย่างมีหลักฐานชัดเจนในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ชุดอื่น จะมีอยู่บ้างที่กล่าวถึงการลงโทษคนไทยที่เข้ามาขโมยของในค่ายพักทหารญี่ปุ่น จึงต้องถูกลงโทษอย่างสมเหตุสมผลแต่ก็ไม่มีการต่อสู้อัทำร้ายชาวบ้านที่บริสุทธิ์แต่อย่างใด

อาจกล่าวได้ว่าผู้เขียนต้องการให้ผู้อ่านมองญี่ปุ่นซึ่งเป็นผู้แพ้ในสงครามโลกครั้งที่สองและถูกตราหน้าว่าเป็นผู้ร้ายของโลกด้วยความเห็นใจ จุดประสงค์ดังกล่าวได้สะท้อนออกมาในบทสนทนาโต้ตอบของตัวละครตลอดทั้งเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นคำพูดของคุณอรกับอังศุมาลินที่พูดถึงโกโบริว่า

“ลูกใคร หลานใครก็ไม่รู้ อายุเท่านี้ต้องมาเป็นทหาร พลัดบ้านพลัดเมืองมา จะตายจะเป็นญาติพี่น้องพ่อแม่ก็คงไม่รู้เรื่อง”¹¹

หรือ “ถึงจะเป็นต่างชาติต่างภาษาก็เถอะ แม่ดูๆแล้วพ่อคนนี้แก็เป็นคนดีทีเดียว ถึงเวลางานแก็เอาจริงเอาจ้งควบคุมคนได้ หมดเวลางานแก็เหมือนคนหนุ่มๆทั่วไปที่ขิวเล่นที่ขิวคุยไปตามเรื่อง”¹²

¹⁰ ปากคลองบางกอกน้อย มี “สถานีรถไฟ”(และมี ‘ยัยอ้ง’กับ ‘พ่อตอคนมะลิ’) ศิลปวัฒนธรรม 11 (มิถุนายน 2533) : หน้า21.

¹¹ ทมยันตี, คู่กรรม(กรุงเทพฯ: บ้านวรรณกรรม, 2547), หน้า 95.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

และ “พ่อนั้นแกเป็นคนน่ารัก นิสัยใจคดี ถ้าเป็นอะไรลงไป แม่ก็คงเสียใจ...สงสารพ่อแม่แก ทางโน้นคงตั้งตาคอยลูกชายอยู่ทุกลมหายใจเชียวนี้ ลูกเขาน่ารักจริงๆเสียด้วย...”¹³

เนื่องจากโกโบริไม่ได้มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ เป็นแต่เพียงตัวละครที่สร้างขึ้นจากจินตนาการ แต่ผู้เขียนก็ไม่ได้พยายามจะแสดงให้เห็นว่าโกโบริแตกต่างสุดขีดจากทหารญี่ปุ่นคนอื่นๆ โดยทั่วไปมากนัก จึงดูเหมือนกับว่าโกโบริเป็นตัวแทนของทหารญี่ปุ่น โดยภาพรวมทั้งหมด

ผู้เขียนได้มีวิธีถ่ายทอดแนวคิดของตนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นนักมนุษยนิยมของทมยันตีในช่วงเวลาที่เขียน ก่อนที่จะมีปฏิริยาเข้าร่วมกลุ่มกับขบวนการนวพล* โดยสื่อแนวคิดมนุษยนิยมออกมาผ่านทางผลงานเขียนเรื่องคู่กรรม ซึ่งสะท้อนออกมาในการบรรยายความรู้สึกของตัวละครอย่าง ‘แม่ออร์’ ผ่านทางตัวอักษรเอาไว้ชัดเจน เช่น

“คุณออร์ไม่ได้ตอบอะไรอีก เพราะสำหรับเธอ โลกที่ผ่านมาแล้วสอนให้รู้ว่า มนุษย์นั้นไม่มีใครชั่วไปหมดทุกคน และก็ไม่มีใครดีไปหมดทุกคนเช่นกัน มนุษย์มีธาตุแท้ทั้งสองชนิด คละเคล้าปะปนกันอยู่ สุดแล้วแต่ความจำเป็นจะทำให้ต้องแสดงธาตุแท้ส่วนใดออกมาเท่านั้น”¹⁴

จากข้อความดังกล่าวที่ถ่ายทอดผ่านทางตัวละคร “แม่ออร์” ซึ่งให้เห็นว่าแก่นหลักของนวนิยายเรื่องดังกล่าวที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ คือ แสดงให้ผู้อ่านมองเห็นว่าทหารญี่ปุ่นซึ่งมักถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศที่ไม่เป็นมิตร แต่เป็นผู้รุกราน ต้องการครอบครองดินแดนของชาติอื่น แท้ที่จริงแล้วก็เป็นมนุษย์ปุถุชน ที่มีหัวใจและต้องพบกับความสูญเสียเพราะสงครามเป็นต้นเหตุไม่แพ้ทหารและพลเมืองชาติอื่นๆ แต่ถ้าเราได้ศึกษาเรื่องราวประวัติความเป็นมาและพฤติกรรมของทหารญี่ปุ่นโดยละเอียดจะพบว่า ในกรณีของทหารญี่ปุ่นช่วงสงครามโลกครั้งที่สองนั้นแตกต่างออกไป เพราะญี่ปุ่นมีการกล่อมเกลாதองวัฒนธรรมและการปลูกฝังพฤติกรรมความเป็นทหาร โดยเตรียมการมาเป็นระยะเวลายาวนาน สิ่งเหล่านี้สามารถลบล้างความเป็นปัจเจกชนของแต่ละบุคคลได้ หากโกโบริมีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ก็ควรที่จะมีพฤติกรรมและกระบวนการคิดไม่ต่างจากทหารญี่ปุ่นคน

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 225.

* ขบวนการนวพลเป็นขบวนการที่จัดตั้งตามแผนปฏิบัติการของกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในหรือ กอ.รมน. ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2517 เพื่อสร้างกำแพงขวางคอมมิวนิสต์ที่จะเข้ามาคุกคามศาสนาพุทธและสถาบันกษัตริย์ในยุคนั้น ดำเนินการอยู่ในกลุ่มข้าราชการระดับท้องถิ่น และในหมู่นักธุรกิจเป็นส่วนใหญ่ โดยยืนยันเป้าหมายและนโยบายที่จะปราบปรามฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่กำลังเข้ามาทำลายประเทศชาติ ขบวนการนวพลได้รับการสนับสนุนจากกองทัพบกและกรมตำรวจเป็นหลัก นวพลแปลว่า “พลังเก่า” หมายถึงรัชกาลที่ 9 ซึ่ง คร. วัฒนา เขียววิมลซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มได้อธิบายว่านวพลคือพลังใหม่ 3 ประการ ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

¹⁴ ทมยันตี, คู่กรรม, หน้า 99.

อื่นๆ แต่โกโบริของทมยันตีเป็นทหารญี่ปุ่นที่สรรค์สร้างขึ้นให้มีภาพลักษณ์แตกต่างออกไปจากทหารญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สองคนอื่นๆ ในการรับรู้ของคนไทยโดยทั่วไป เพราะผู้เขียนต้องการสื่อแนวคิดของตนให้ผู้อ่านคล้อยตามนั่นเอง

4.1 การนำเสนอภาพลักษณ์ของญี่ปุ่น

เพื่อที่จะสื่อแนวคิดของตนและแก่นหลักของเรื่องให้ผู้อ่านคล้อยตาม ผู้เขียนจึงมีวิธีการนำเสนอภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นในมุมมองที่แตกต่างจากรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับทหารและประเทศญี่ปุ่น โดยมีวิธีดังนี้

4.1.1 ผู้เขียนสร้างประวัติศาสตร์อีกชุดหนึ่งขึ้นมาค้ำกับประวัติศาสตร์เกี่ยวกับญี่ปุ่นที่พบเห็นในตำบวรณกรรมอื่น เป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพื่อสถาปนาวีรคติของตนให้ผู้อ่านเกิดความยินยอมพร้อมใจและเห็นคล้อยตาม โดยผู้เขียนได้เลือกสรรอย่างตั้งใจว่าจะนำเสนออะไรบ้าง และเลือกนำเสนอเฉพาะในมุมมองด้านบวกของประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นลักษณะนิสัย ความคิด อุดมการณ์ของประชาชนชาวญี่ปุ่น และวัฒนธรรมอันงดงาม

- 1) ผู้เขียนได้นำเสนอว่าทหารญี่ปุ่นนั้น มีมนุษยสัมพันธ์และไม่ตรีจิตเป็นอันดีกับชาวไทย เช่น

“กองทหารกองนั้นอยู่แต่ภายในบริเวณ อยู่อย่างสงบ นอกจากนานๆ ครั้งจะแวะไปเยี่ยมเยือนตามบ้านร้านถิ่น ขอซื้อหาผลไม้แต่โดยดี หรือไม่ก็นำยา อาหารกระป๋อง ผ้า ของขาดแคลนต่างๆ ไปแลกเปลี่ยน ซึ่งชาวบ้านเสียอีกยังแกล้งโก่งราคาผลไม้ ข้าว ปลาจนสูงลิ่ว แต่พวกที่นำของมาก็ยังเต็มใจคบค้าสมาคมด้วย บางครั้งวันดีคืนดียังนำเบ็ดตกปลา เข็มเย็บผ้ามาแจกจ่ายให้ฟรีเสียด้วยซ้ำ”¹⁵

และ “ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านสวนทุกแห่งก็เริ่มคุ้นกับการที่มีทหารญี่ปุ่นกลุ่มใหญ่ขอเข้าไปเที่ยวสวน ซื่อนั้นซื่อนี้แต่โดยดี และบางครั้งถูกอัยยาศัยกันหลายๆ ฝ่ายเจ้าของสวนจะแถมผลไม้ให้ติดไม้ติดมือกลับไปคนละหลายๆ เกินราคาเสียอีก อีกฝ่ายหนึ่งจึงตอบแทนด้วยการหาของที่จำเป็นในชีวิต แต่มีราคาสูงลิ่วในขณะนั้น เช่น กาแฟ น้ำตาล เครื่องกระป๋องต่างๆ มาแจกจ่ายแลกเปลี่ยนแล้วแต่จะตกลงกัน”¹⁶

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 458.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

2) ผู้เขียนได้สร้างมายาคติเกี่ยวกับชาวญี่ปุ่นขึ้น โดยนำเสนอเรื่องอุดมการณ์และความรักชาติของชาวญี่ปุ่น รวมทั้งญี่ปุ่นเป็นชาติที่รักเกียรติ รักษาคำพูด รักษาสัญญา และรักความจริง จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวญี่ปุ่น ที่สร้างการรับรู้ให้ผู้อ่านมองเห็นว่าญี่ปุ่นเป็นแบบนั้น เช่น

“...ผมเข้าใจดีว่าเป็นเรื่องของเกียรติยศชื่อเสียงโดยตรง พวกญี่ปุ่นเราก็ถือสุภาษิตว่าตายเสียดีกว่าที่จะอยู่โดยปราศจากเกียรติยศ...”(โกโบริ : หน้า 398)

และโกโบริได้แสดงความเป็นชาตินิยมอันเป็นลักษณะแนวคิดที่ชาวญี่ปุ่นได้รับการอบรมปลูกฝังมาเป็นระยะเวลายาวนาน

“... “หน้าที่ของทหารมีอยู่อย่างเดียว คือไปตายในสนามรบ คนที่อยู่ข้างหลังก็ควรจะภาคภูมิใจ”

“ทหารทุกคนคิดอย่างนี้หรือ?”

“ทหารชาติอื่นผมไม่ทราบ แต่ทหารญี่ปุ่นทุกคนคิดอย่างนี้” น้ำเสียงนั้นมีแววภาคภูมิใจอย่างเด่นชัด จนอังศุมาลินอดนึกขำไม่ได้

“ถ้าทุกคนรู้ว่าจะต้องมาตายไม่ใจเสียบ้างหรือยัง?”

“ทำไมจะต้องใจเสีย ถ้าความตายนั้นจะเกิดประโยชน์แก่ชาติของเรา?...”¹⁷

ลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้เขียนเน้นให้ผู้อ่านรู้สึกอยู่เสมอ ดังเช่น บทโต้ตอบเชือดเฉือนกันระหว่างโกโบริกับอังศุมาลิน โดยเปรียบเทียบความแตกต่างทางวัฒนธรรมการกินของทั้งสองชาติดังต่อไปนี้

“...“อาหารไทยเผ็ดมาก” ชายหนุ่มพูดเสียงซื่อๆ อังศุมาลินยิ้มอย่างมีเลศนัย

“เพราะเหตุนี้แหละ ถึงได้ตรงกับอุปนิสัยคนไทยใจร้อนเด็ดเดี่ยว ไม่มีอะไรง่ายๆ”

“คนญี่ปุ่นไม่กินเผ็ด * เขาถึงชอบทำอะไรเรื่อยๆ แต่เราก็มีสุภาษิตบทหนึ่งว่า

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 236-237.

ความพยายามเป็นของหวาน! พวกเราเป็นชาติรักคำพูดรักความจริง รัก โกรธ
เกลียด เราไม่เคยเก็บไว้ในใจ””¹⁸

3) ผู้เขียนเน้นให้ผู้อ่านมองเห็นภาพและรู้สึกถึงความอ่อนหวานงดงามละเมียด
ละไมของวัฒนธรรมญี่ปุ่น ดังเช่นที่กล่าวถึง โทโบริเออาไว้ว่า

“เขามาจากดินแดนอันไกลโพ้น พร้อมกับพาความเยือกเย็นอ่อนหวานละมุนละไม
ตามลักษณะของเชื้อชาติตามมาด้วย เขาเป็นผู้ชายในแบบฉบับที่จะให้ทั้งความ
คุ้มครองอันอบอุ่น และความเอื้ออาทรต่อผู้เป็นที่รัก โดยพร้อมเพรียง”¹⁹

4.1.2. ผู้เขียนจงใจก้าวข้ามหรือไม่กล่าวเน้นถึงเหตุการณ์หรือลักษณะพฤติกรรมที่
เป็นภาพลบของญี่ปุ่น ทำให้ความหมายบางอย่างที่อยู่ในการรับรู้เดิมอ่อนจางลง แต่กลับชี้ให้เห็นว่า
การกระทำที่โหดร้ายของชาวญี่ปุ่นเป็นความจำเป็นเพราะหน้าที่

ผู้เขียนไม่ได้เน้นย้ำในเรื่องพฤติกรรมความโหดร้ายของทหารญี่ปุ่นเท่ากับเน้นเรื่อง
แนวคิดและอุดมการณ์อันสูงส่งที่ทหารญี่ปุ่นมีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ ผู้เขียนไม่ได้กล่าวถึง
เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริงหลายๆเหตุการณ์ เช่น ทหารญี่ปุ่นมีวิธีการปฏิบัติต่อเชลยของ
ฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างทารุณ ทหารญี่ปุ่นตบหน้าภิกษุและกราดยิงกรรมกรไทยเสียชีวิตในเหตุการณ์
บ้านโป่ง ทหารญี่ปุ่นเข้าปล้นคาวูธของตำรวจไทยและเกิดการต่อสู้อย่างรุนแรงเพราะความเข้าใจผิด
จนมีผู้เสียชีวิตรวมกว่า 10 คนในเหตุการณ์ระนอง หรือการที่ทหารญี่ปุ่นได้จัดคลังสินค้าและทำร้าย
เจ้าหน้าที่ของไทย²⁰ เป็นต้น เหตุการณ์ต่างๆเหล่านี้ที่เกิดขึ้นจริงไม่ได้ถูกนำมาตีแผ่อยู่ในเรื่อง

แม้ว่าผู้เขียนจะกล่าวถึงความโหดร้ายของทหารญี่ปุ่นเอาไว้บ้าง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า
ผู้เขียนไม่ได้ละเลยข้อเท็จจริงและค้นคว้าข้อมูลจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์โดยการ
แสดงออกผ่านทางคำพูดของมิสเตอร์ไมเคิล เชลยฝรั่งที่หลบหนีกองทัพญี่ปุ่นมาอาศัยอยู่ในบ้าน
สวนของอังคณาตินว่า

* ที่กล่าวว่าคนญี่ปุ่น ไม่กินเผ็ดนั้น ไม่ตรงกับความเป็นจริงเท่าใดนัก เพราะอาหารญี่ปุ่นจำพวกซูชิ(ข้าวปั้น) และ ซาซิมิ(ปลาดิบ) มักจะ
ใส่วาซาบิเพื่อช่วยปรุงรสและดับกลิ่นคาวของอาหารทะเลลงในน้ำจิ้มหรือ โชยุ ซึ่งวาซาบินั้นเป็นสมุนไพรดั้งเดิมของญี่ปุ่น มีลักษณะ
เหมือนหัวไชเท้าหรือบอระเพ็ด เป็นสีเขียวอ่อนๆ เมื่อนำมาบดจะมีกลิ่นรุนแรง มีรสเผ็ดร้อนขึ้นจุมูก

¹⁸ ทมยันตี, ภูธรกรรม, หน้า 163.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 369-370.

²⁰ สุพจน์ ค้านตระกูล, ญี่ปุ่นขึ้นเมือง(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 63

“ผมรู้จักทหารญี่ปุ่นดี เพราะทุกครั้งที่เขาหนีแล้วเขาจับมาได้ เขาจะให้พวกเขาเข้ามาแถวคูวิธการที่ประหลาดๆเสมอ ขึ้นแรกเขาจะให้เขลยขุดหลุมไว้ฝังตัวเอง แล้วขึ้นมาขึ้นปากหลุมมัดมือไขว้หลัง พวกนั้นจะกลายเป็นเป้าที่มีชีวิตสำหรับทดลองความแม่นยำของซามูไร...ผมยังจำได้ถึงเสียงโหยหวนของผู้ที่ประสบวาระสุดท้าย บางคนยังไม่ทันสิ้นใจคิดด้วยซ้ำ ศพก็จะถูกถีบลงหลุม กลบฝังทั้งเป็น!”²¹

แต่ผู้เขียนก็ได้แย้งโดยชี้ให้เห็นว่าการกระทำโหดร้ายหลายอย่างของทหารญี่ปุ่นเป็นความจำเป็นเพราะหน้าที่ เห็นได้จากคำพูดของโก โบริที่กล่าวเอาไว้ว่า

“ถ้าเราชนะสงคราม เราจะได้เกียรติศักดิ์ แต่อีกหลายสิ่งพินาศไป ถ้าเราแพ้ เราจะไม่มียะไรเหลืออยู่เลย! เพราะเหตุนี้แหละเมื่อเราเป็นทหาร...จึงต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้เกียรติศักดิ์ดำรงอยู่...”(โก โบริ : หน้า 279)

เป็นที่น่าคิดทบทวนว่าการที่ทหารญี่ปุ่นต้องกระทำทุกอย่างเพื่อให้เกียรติศักดิ์ดำรงอยู่นั้น หมายถึงการทารุณกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ที่เป็นเชลยศึกอันเป็นพฤติกรรมที่ไร้มนุษยธรรมด้วยหรือไม่ จะเห็นได้ว่าผู้เขียนละครสาธยายถึงความโหดเหี้ยมของทหารญี่ปุ่นเอาไว้แต่เพียงว่าทหารต้องทำทุกอย่างเพื่อชาติและเกียรติยศนั่นเอง

4.1.3 มายาคติที่ผู้เขียนสร้างขึ้น เป็นการสร้างความหมายชุดใหม่เข้ามาแทนที่ความหมายชุดเก่า โดยทำให้เรามองข้ามอดีตเพื่อจะได้มองเห็นเฉพาะภาพและความหมายในแบบที่ต้องการจะสื่อ ซึ่งผู้เขียนอธิบายถึงพฤติกรรมและความผิดของทหารญี่ปุ่น โดยพยายามหาเหตุผลมาสนับสนุนเพื่อแก้ต่างความผิดให้กับการกระทำของญี่ปุ่น

“คู่กรรม” นอกจากเป็นนวนิยายรักสะเทือนใจให้ความบันเทิงเรีงรมย์แล้ว เนื้อเรื่องอื่นใดยังเปิดโอกาสให้ผู้แพ้สงครามมีพื้นที่ในประวัติศาสตร์ เป็นเสมือนกระบอกเสียงให้ญี่ปุ่นได้มีโอกาสแก้ต่างความผิดให้ตนเอง

ตัวละคร ‘อังศุมาลิน’ นั้นเกลียดชังสงครามและทหารญี่ปุ่นเป็นอันมาก คงจะไม่ต่างกับความรู้สึกของคนไทยส่วนใหญ่ที่รู้สึกเหมือนกับถูกหลบหลู่ศักดิ์ศรีเพราะต้องสูญเสียอำนาจอธิปไตยให้กับชาวต่างชาติ แต่จะมีตัวละคร ‘เมออร์’ คอยแย้งและชี้แจงมุมมองในด้านตรงข้ามเกี่ยวกับสงครามให้คนอ่านได้มองญี่ปุ่นในอีกด้านหนึ่งเสมอ นั่นคือ

²¹ ทมยันตี, คู่กรรม, หน้า 321

“...ยายยัง สงครามก็ส่วนสงครามชิลูก คนก็ส่วนคน เขามีหน้าที่ของเขาๆก็ทำไป เรามีหน้าที่ ของเราก็ทำไป เรื่อยๆเอาหน้าที่มาปะปน จนทำให้เสียความรู้สึกของคนด้วยกันไปชิลูก เขาพูดดีมาเราก็ดีไปไม่เห็นเสียหายอะไร”²²

และแม่อรได้ปรัมอังสุมาลินไม่ให้แสดงกิริยาไม่สุภาพต่อ โกโบริว่า

“หนูพูดอย่างนั้นก็ไม่ต้องนึก ถูกอะไรที่สงครามทำให้เราเดือดร้อน แต่หนูก็อย่าลืมน่า ไม่ใช่ความผิดของพ่อดอกมะลิแก แกเองพลัดที่นาคาที่อยู่เข้ามาเพราะผลของสงคราม แกไม่รู้เห็นอะไรด้วยนอกจากมาทำตามหน้าที่ หนูจะโทษว่าเป็นความผิดของแกไม่ได้”²³

และผู้เขียนยังได้บรรยายความรู้สึกของอังสุมาลินที่มีต่อ โกโบริในตอนหนึ่งเอาไว้ว่า

“...อังสุมาลินกลับเกิดความลังเลอย่างประหลาด ความรู้สึกจากส่วนลึกเตือนตัวเองว่า บุคคลที่เธอชิงชังนั้นมิได้รู้เห็นสิ่งใดด้วย ความผิดของเธออยู่ที่เขาเป็นเพียงจักรกลตัวหนึ่งแห่งสงครามเท่านั้น และยิ่งกว่านั้น เขาเป็นผู้เอื้อเพื่อแผ่หลายประการ...”²⁴

ในกรณีนี้ผู้เขียนเน้นย้ำหลายครั้งว่า โกโบริซึ่งเป็นทหารญี่ปุ่นคนหนึ่งต้องกระทำตามหน้าที่และเป็นผลพวงของสงคราม หาได้ทำด้วยความเต็มใจไม่ เพราะผู้เขียนใช้คำว่า “เขาเป็นเพียงจักรกลตัวหนึ่งแห่งสงครามเท่านั้น” ซึ่งผู้เขียนมองข้ามบทบาทของกรกล่อมเกลตาทางอุดมการณ์ที่ถูกปลูกฝังมายาวนานในสังคมวิถีชีวิตชาวญี่ปุ่น ให้มีสำนึกในความเป็นลูกพระมหากษัตริย์ที่สืบเชื้อสายมาจากดวงอาทิตย์ และมองว่าเผ่าพันธุ์ของตนสูงส่งควรค่าแก่การเป็นผู้ปกครองชนชาติอื่น รวมทั้งวิธีการฝึกทหารในกองทัพที่มีอำนาจสูงกว่ามักลองโทษและกดดันให้ทหารได้บังคับบัญชาผู้บังคับบัญชาอย่างเคร่งครัดเหล่านี้ทำให้ทหารญี่ปุ่นแสดงความไร้มนุษยธรรมออกมาได้มากกว่าทหารอื่นๆโดยทั่วไป คือ ก้าวร้าว อารมณ์รุนแรง และมุ่งทำร้ายผู้อื่น ซึ่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญจรรย์ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ว่า

“ทมยันตีสร้างเรื่องนี้โดยมีวิธีคิดแบบศิลปินที่มีความโรแมนติก จึงสร้างโกโบริขึ้นมาให้เป็นทหารที่ไม่เหมือนทหารญี่ปุ่น นั่นคือนำเสนอในแง่ของมนุษย์ที่มีหัวใจ

²²เรื่องเดียวกัน, หน้า 96

²³เรื่องเดียวกัน, หน้า 241

²⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 155

ถ้าทหารญี่ปุ่นเป็นแบบนี้จริงๆ คงต้องถูกเอาไปตัดคอ เพราะระหว่างสงครามกับความรัก ถ้าเลือกอะไร โโกโบริได้เลือกผู้หญิงคนนั้น(อังซุมาลิน) ไม่มีทหารญี่ปุ่นที่ถูกส่งมาต่างแดนแล้วเลือกผู้หญิงคนหนึ่งมากกว่าชาติของตนเอง คนญี่ปุ่นไม่มีวันทำแบบนั้น เพราะถูกปลูกฝังเน้นหนักในเรื่องของการทำเพื่อชาติและการรักชาติสูงมาก”²⁵

แต่ทรมยันตีได้มองข้ามกระบวนการกล่อมเกลாதองทัพญี่ปุ่นและมักย้ำให้เห็นแต่เพียงว่าการออกรบเป็นหน้าที่และความจำเป็นของทหารญี่ปุ่นมากกว่าจะเป็นสิ่งที่ทหารญี่ปุ่นกระทำเพราะความเชื่อหรืออุดมการณ์ชาตินิยม ซึ่งผู้เขียนได้แก้ต่างความคิดให้กับทหารญี่ปุ่นในเรื่องพฤติกรรมอันโหดร้ายดังนี้

“...สงครามเป็นเรื่องของการเมือง แต่สำหรับคนแล้ว ไม่ว่าชาติไหน ภาษาไหน เหมือนกันหมด มีความกลัว ความรัก ความซึ้ง ความดี และความเลวเท่าๆกัน โดยเฉพาะพวกทหารที่พลัดถิ่นฐานมา เรามีหน้าที่เป็นข้อบังคับประจำตัว เรามีเกียรติศักดิ์เป็นข้อบังคับประจำใจ นอกจากนั้นแล้วเราก็มีความเป็นคนเหมือนคนอื่นๆ ยามรบเราเคยกลัวตายจนหายกลัว เราคิดถึงบ้าน ว่าห่วยอยากจะให้ใครๆมาช่วยทำให้เราอบอุ่นใจขึ้นบ้าง คนบางคนกลายเป็นคนโหดร้ายก็เพราะเขากลัวมนุษย์ทุกคนว่าจะเป็นภัยต่อเขา และบางคนก็กลายเป็นคนขลาด จนกระทั่งกลายเป็นตุ๊กตาไชลาน คอยแต่จะรับคำสั่งทำเดี๋ยว...” (โกโบริ : หน้า 328)

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทหารที่มีพฤติกรรมโหดร้ายนั้นเป็นผลมาจากถูกทำร้ายหรือถูกกดดันจากสงคราม แต่ที่ผู้เขียนใช้คำว่า “คนบางคนกลายเป็นคนโหดร้ายก็เพราะเขากลัวมนุษย์ทุกคนว่าจะเป็นภัยต่อเขา” ผู้เขียนหมายความว่าคนส่วนน้อย ที่กลายเป็นคนโหดร้าย แต่ในประวัติศาสตร์ที่แท้จริง ทหารญี่ปุ่นส่วนใหญ่มีลักษณะดังกล่าว มากกว่าจะเป็นทหารส่วนน้อย หากโกโบริมีชีวิตและตัวตนในโลกความจริง โโกโบริก็เป็นทหารญี่ปุ่นส่วนน้อยหรือข้อยกเว้นที่มีลักษณะและพฤติกรรมแตกต่างออกไป

เนื่องจากโกโบริไม่ได้มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ เป็นแต่เพียงตัวละครที่สร้างขึ้นจากจินตนาการ ดังนั้นผู้เขียนจึงสร้างโกโบริให้เป็นตัวแทนของทหารญี่ปุ่นโดยภาพรวมทั้งหมด และเมื่อคนไทยได้รับรู้ภาพลักษณ์ของทหารญี่ปุ่นจากรื่องราวอุกกรรมมากกว่าเรื่องอื่นๆ คนไทยจึงตีความแบบเหมารวมว่าโกโบริเป็นตัวแทนของทหารญี่ปุ่นส่วนใหญ่ นั่นเอง

²⁵ สัมภาษณ์ ตรีศิลป์ บุญขจร, ประธานกรรมการประจำภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ, 30 มิถุนายน 2553.

วรรณกรรมเรื่องอื่นๆที่นำเสนอบุคลิกและภาพลักษณ์ของทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง อย่างเช่น “The Bridge over the River Kwai” ของ Pierre Boulle นวนิยายเรื่องดังกล่าวมีชื่อเสียงโด่งดังจนถูกนำมาสร้างเป็นภาพยนตร์โดยใช้ชื่อว่า The Bridge on the River Kwai * เรื่องดังกล่าวใช้ฉากซึ่งมาจากประสบการณ์ในชีวิตจริงของผู้เขียน ในเรื่องเล่าถึงเหตุการณ์ที่ทหารฝ่ายสัมพันธมิตรตกเป็นเชลยของทหารญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สอง ได้ถูกใช้เป็นคนงานสร้างสะพานข้ามแม่น้ำแคว ที่สร้างจากกาญจนบุรีไปยังประเทศพม่าเพื่อเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ของฝ่ายอักษะ ซึ่งสายลับของอังกฤษและอเมริกันได้พยายามหาวิธีขัดขวางแผนการนี้ ในภาพยนตร์ยังสะท้อนให้เห็นความโหดร้ายทารุณ และความยากลำบาก ตลอดจนโรคภัยและภาวะขาดแคลนอาหารของเชลยศึก แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อความบันเทิงและหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ไม่ค่อยได้ แต่ก็นับว่าเป็นภาพยนตร์ที่ประสบความสำเร็จและเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ได้นำเสนอภาพลักษณ์ของทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองออกมาเป็นแง่ลบ

นอกจากนี้วรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่ง คือ “หลังเลือดที่น่านกิง”** ซึ่งเป็นงานเขียนบันทึกทางประวัติศาสตร์และนำเสนอเรื่องราวและภาพลักษณ์ของทหารญี่ปุ่นในแง่ของความโหดเหี้ยม ไร้มนุษยธรรมเอาไว้ได้อย่างเด่นชัด โดยเน้นให้เห็นถึงความน่าสยดสยองของเหยื่อผู้ไร้หนทางต่อสู้ ถ้าวรรณกรรมเล่มนี้เปิดโปงเหตุการณ์ทารุณโหดร้ายในประวัติศาสตร์ซึ่งทหารญี่ปุ่นเป็นฝ่ายรุกรานชาติอื่น และข่มเหงผู้ที่ด้อยกว่าทางชาติพันธุ์ ก็ต้องกล่าวว่า “คู่กรรม” บรรยายภาพของทหารญี่ปุ่นในทางตรงกันข้าม คือ แสดงภาพของทหารญี่ปุ่น ให้เห็นในด้านที่มีความเป็นมนุษย์ออกมาก่อนข้างมาก ซึ่งไม่ว่าเป็นเชื้อชาติใดก็มีความรู้สึกเกลียดชังสงครามไม่ต่างกับชนชาติอื่น เพราะทำให้ต้องพراقจากคนที่รัก และแม้จะไม่อยากให้สงครามเกิดขึ้น แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้เพราะเป็นเพียงจักรกลตัวหนึ่งแห่งสงครามเท่านั้น ซึ่งต้องหมุนไปตามกลไกหน้าที่ความรับผิดชอบและครรลองของสังคม ดังเช่นที่โกโบริบอว่า

* The Bridge on the River Kwai เป็นภาพยนตร์อังกฤษที่ออกฉายในปี พ.ศ. 2500 สร้างจากนวนิยายภาษาฝรั่งเศสชื่อ "Le Pont de la Rivière Kwai" ของปีแอร์ บูลล์ อดีตทหารผ่านศึกชาวฝรั่งเศสที่ตกเป็นเชลยของกองทัพญี่ปุ่น และเป็นแรงงานสร้างทางรถไฟสายมรณะที่จังหวัดกาญจนบุรี ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้เสนอชื่อเข้าชิงรางวัลออสการ์ประจำปี 1957 จำนวน 8 สาขา ได้รับ 7 รางวัลจากสาขาผู้กำกับยอดเยี่ยม นักแสดงนำชาย กำกับภาพ ตัดต่อ บทภาพยนตร์ดัดแปลง ดนตรีประกอบ และภาพยนตร์ยอดเยี่ยม

** เป็นหนังสือที่นำเสนอถึงภาพความเลวร้ายโหดเหี้ยมของญี่ปุ่น โดยบรรยายถึงการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ปี ค.ศ. 1937 ที่เมืองนานกิงของจีน ในเหตุการณ์ดังกล่าว ทหารจีน พลเรือนจีน ทั้งผู้หญิงและเด็กทารกหลายแสนชีวิตถูกทหารญี่ปุ่นฆ่าข่มขืน ทรมานอย่างไร้ความปราณี ไร้จิตสำนึกแห่งความเป็นมนุษย์ รวมทั้งวิเคราะห์ถึงวัฒนธรรม ที่ทำให้ทหารญี่ปุ่นมองเห็นชีวิตของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไร้ค่า

“ผมถึงได้บอกคุณว่า...สงครามจะดำเนินไปอย่างไรก็ตาม เราแก้ไขด้วยตัวของเราไม่ได้ ทุกสิ่งทุกอย่างมันกว้างขวางยิ่งใหญ่เกินไป เกินกว่ากำลังของเราทั้งนั้น ถ้าหากจะเกลียดสงครามกันแล้ว ผมมีเหตุผลมากมายที่จะเกลียดสงคราม แต่เมื่อผมรู้ว่าถึงเราจะเกลียดอะไรสักแค่ไหน แต่ถ้าเราแก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้บางทีเราก็ต้องยอมรับสภาพนั้น... สงครามย่อมจิตใจคนให้ผันแปรไปได้ทั้งในทางเลวร้าย และทางตรงกันข้าม บางคนเห็นความเลวร้ายสารพัดที่เกิดขึ้นจนขยะแขยงไม่อยากพบไม่อยากเห็น แต่บางคนก็ยิ่งจมลงไปทุกที...ถ้าเราชนะสงคราม เราจะได้เกียรติศักดิ์ แต่อีกหลายสิ่งพินาศไป ถ้าเราแพ้ เราจะไม่มียะไรเหลืออยู่เลย! เพราะเหตุนี้แหละเมื่อเราเป็นทหารจึงต้องทำทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อให้เกียรติศักดิ์ดำรงอยู่”²⁶

อย่างไรก็ตาม เรื่อง “คูกรรม” ก็เป็นวรรณกรรมที่ผู้อ่านในสังคมไทยรู้จักและเสพมากกว่า “หลังเลือดที่นานกิง” เพราะเป็นวรรณกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อความบันเทิงใจแก่ผู้อ่าน รวมทั้งเป็นวรรณกรรมที่คนไทยเขียน และมีคนไทยเป็นตัวละครหลักในเรื่อง ซึ่งวรรณกรรมเพื่อความบันเทิงนี้ จะสามารถเข้าถึงคนหมู่มากได้มากกว่างานเขียนบันทึกทางประวัติศาสตร์ “เพราะงานเขียนทางประวัติศาสตร์จะพูดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว ในขณะที่นักเขียนนวนิยายจะนำเสนอเรื่องราวหรือสิ่งที่อาจไม่ได้เกิดขึ้นจริงแต่ดูน่าจะเป็นไปได้ ซึ่งผู้อ่านจะเกิดความซาบซึ้งกินใจและเลือกจดจำงานเขียนที่เป็นนวนิยายมากกว่าหนังสือบันทึกทางประวัติศาสตร์จริงๆ”²⁷ ดังเช่นที่อาจารย์ณัฏมิตร สอดสุขได้พูดถึงวรรณกรรมในลักษณะดังกล่าวเอาไว้ว่า

“เรื่องที่ชาวบ้านนิยม ทฤษฎีหลายทฤษฎีก็ได้อธิบายไว้ว่า เป็นการทำให้หลีกเลี่ยงจากสภาพชีวิตไปได้* เป็นการระบายความรู้สึก เป็นการสร้างภาพหลอน แล้วก็หลีกเลี่ยงไปจากความทุกข์ยาก”²⁸

²⁶ ทมยันตี, คูกรรม, หน้า 278-279.

²⁷ สัมภาษณ์ นพมาศ แวหวงษ์, รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาศิลปการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 10 สิงหาคม พ.ศ.2553.

* หมายความว่า โลกในปัจจุบันเป็นโลกของการแข่งขันที่ต้องต่อสู้กับสิ่งรอบตัว และปัญหาต่างๆก่อให้เกิดความเครียด ทургิบบันเทิงได้เข้ามาจุดผู้คนให้หลุดพ้นจากปัญหาและความน่าเบื่อหน่าย จะพบว่ารายการโทรทัศน์ได้สะท้อนภาพในฝันที่สมบูรณ์แบบที่คนทั่วไปไม่ค่อยได้สัมผัสสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมายาภาพที่สื่อมวลชนสร้างขึ้นเพื่อเติมเต็มความฝันของผู้คน เป็นแบบอย่างวัฒนธรรมบริโภคที่ใ้มน้ำวตุการมีรสนิยมสูงในขณะที่รายได้เป็นไปในทิศทางที่กลับกัน แต่ก็สามารถช่วยให้ผู้คนได้ผ่อนคลายจากโลกแห่งความเป็นจริง โดยมีลักษณะสำคัญของภาพลักษณ์คือเป็นความคลุมเครือระหว่างจินตนาการและความรู้สึก ความคิดหวังและความเป็นจริง

²⁸ ไพลิน รุ่งรัตน์, “อำนาจวรรณกรรมกับการขึ้นนำสังคม,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์(กุมภาพันธ์-มีนาคม): 60 อ้างจากรองศาสตราจารย์ ณัฏมิตร สอดสุข อาจารย์จากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในงานอภิปรายหัวข้อ “อำนาจวรรณกรรมกับการขึ้นนำสังคม”ของสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทยที่จัดขึ้นเมื่อวันที่ 21 มกราคม 2538.

ดังนั้น แม้จะมีวรรณกรรมที่เป็นเอกสารบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่นำเสนอภาพความโหดเหี้ยมของทหารญี่ปุ่นได้หนักแน่น คุณเป็นจริงน่าเชื่อถือซึ่งได้รับการแปลออกมาเป็นภาษาไทยแล้วก็ตาม แต่ผู้อ่านวรรณกรรมในสังคมไทยซึ่งมีจำนวนมากที่ เป็นผู้หญิง ก็มักให้ความสนใจที่จะอ่านวรรณกรรมเรื่องคู่กรรมมากกว่าอยู่นั่นเอง

ในการนำเสนอเรื่องราวให้ผู้อ่านเกิดทัศนคติและมุมมองที่ดีต่อทหารญี่ปุ่นนั้น ทมยันตีได้บรรยายถึงตัวละครเอกฝ่ายชาย ซึ่งก็คือ “โกโบริ” อย่างพิถีพิถัน โดยอธิบายถึงรายละเอียดของลักษณะตัวละครตัวนี้ชัดเจนมากทั้งในแง่ของอุปนิสัย ความคิด และบุคลิกท่าทาง การให้ภาพโดยลงลึกถึงรายละเอียดชัดเจนดังกล่าวน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกที่ดีต่อทหารญี่ปุ่นและประชาชนชาวญี่ปุ่น เนื่องจากเรามากไม่รู้จักหรือนึกภาพของทหารญี่ปุ่นและประชาชนชาวญี่ปุ่นคนอื่นออกเท่ากับมองเห็นภาพของโกโบริจากในงานคู่กรรม ไม่ว่าทมยันตีจะมุ่งหมายที่จะสร้างภาพในแง่ลบของญี่ปุ่นหรือไม่ก็ตาม แต่สิ่งสำคัญที่เกิดขึ้นคือ การสร้างโกโบริให้มีชีวิต ซึ่งเป็นที่รักของผู้แสวงงานคู่กรรม เป็นตัวละครที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของผู้อ่านและกลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวญี่ปุ่น โดยมีวิธีการดังต่อไปนี้

4.2 ความบิดเบือนของภาพลักษณ์ทหารญี่ปุ่น

4.2.1 การสร้างภาพของโกโบริให้มีรูปลักษณ์ทางกายภาพงดงามตามแบบฉบับของชายชาติทหารและพระเอกในนวนิยายไทย

ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของรูปร่าง พละกำลัง และพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความทรหดอดทน การเสียสละยอมตายเพื่อชาติและเพื่อปกป้องคนที่รัก รวมถึงมีความเด็ดเดี่ยว หยิ่งผยองในเชื้อชาติและทะนงในเกียรติศักดิ์เต็มตัว ล้วนเป็นแบบฉบับของทหารในอุดมคติที่ยอมรับร่วมกันเป็น “สากล” ไม่ว่าจะป็นชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรมใดก็ตาม ความเข้มแข็งสมชายชาตรีของโกโบริยังถูกแฝงให้ผู้อ่านรู้สึก โดยอธิบายผ่านภาพลักษณ์ทางกายภาพของตัวละครว่า

“ร่างสูง ลำสัน ผ่านแวบเข้ามาสู่ความทรงจำโดยเร็ว... ใบหน้าขาว บदनึ้นคล้ำด้วยแดด และงาน ดวงตาฉายาวรี มีประกายบึกบึน บางครั้งมีแววคล้ายจะหัวเราะอย่างขบขัน ริมฝีปากสีจืดไรคางเขียวเป็นปื้น...ท่าทางนั้นบ่งชัดว่าเป็นคนเอาจริงเอาจัง...”²⁹

²⁹ ทมยันตี, คู่กรรม, หน้า 112.

รวมไปถึงการบรรยายเกี่ยวกับรูปลักษณะและจิตใจตามแบบฉบับของทหารว่า

“ร่างสูง ลำสัน แข็งแรง ใบหน้าเกลี้ยงเกลา มีรอยยิ้มเยื่อนอย่างสนุกสนานอยู่เสมอ ดวงตาดำ ขาว รี ดูเหมือนจะมองสิ่งรอบๆตัวด้วยความรู้สึกในแง่ดีทั้งสิ้น อากาเรเหล่านั้นดูเป็นหนุ่มน้อยช่างเล่นมากกว่าจะเป็นผู้ควบคุมทหารและคนงาน แต่ใบหน้าอ่อนเยาว์นั่นเองที่ซ่อนความเด็ดขาดอย่างเลือดเย็นไว้โดยมิคชิต”³⁰

นอกจากลักษณะที่น่าขบถของชายชาติทหารแล้ว ทมยันตียังบรรยายรูปลักษณะของโกโบริที่มีความงามตามแบบฉบับของผู้ชายไทยไว้ว่า ดวงตาเรียวยาว รี³¹ ดวงตาดำคม³² ริมฝีปากสีสด³³ ท่อนแขนลำสันค่อนข้างขาวจั๊ว³⁴ ฟันเรียบขาวเป็นเงา³⁵ ซึ่งไม่น่าจะเป็นรูปลักษณะของทหารญี่ปุ่นยุคสงครามโลกครั้งที่สองเท่าไรนัก แต่ผู้เขียนดูจะเน้นให้เห็นถึงความแตกต่างของโกโบริกับทหารญี่ปุ่นคนอื่นๆ เพื่อลบภาพลักษณ์ของทหารญี่ปุ่นที่เรามักจะนึกถึงในยุคนั้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมักจะมีรูปร่างเตี้ยต่ำ มากกว่าจะสูง ลำสัน ซึ่งดูไม่ค่อยน่าประทับใจและไม่เหมาะสมแก่ภาพของวีรบุรุษเท่าไรนัก ผู้เขียนจึงบรรยายโกโบริเอาไว้ว่า

“รูปร่างสูง ลำสันกว่าทุกคนในชาติเดียวกัน ณ ที่นั้น ใบหน้าที่เริ่มเผือดคล้ำเพราะแดดและไฟอันร้อนตรงหน้าเตาหลอมโลหะ ไม่ได้มีรอยยิ้มอย่างร่าเริงเช่นแต่ก่อน ริมฝีปากแดง สดใสเม้มสนิท คิ้วขมวดชนิดๆอย่างบึ้งตึงเขาเหลือบตามองไปรอบๆ เช่นกัน ดวงตาดำ ขาว รี มีแววประหลาดใจขึ้นมาชนิดหนึ่ง เมื่อสบกับร่างสูงระหงแบบบาง”³⁶

ในขณะที่ผู้เขียนบรรยายถึงโกโบริแบบขัดแย้งกันเองว่า

“จมูกแม้จะไม่โด่งเท่าที่ควรแต่ก็เป็นสัน ได้ลักษณะ โดยเฉพาะดวงตาดำ ใหญ่ ขาว รี ผิดแปลกจากคนอื่นๆในชาติเดียวกัน ริมฝีปากได้รูปเม้มชนิดๆ”³⁷

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 218.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 215.

และ “จุมกโด่งผัดกับคนเชื้อชาติเดียวกัน ริมฝีปากได้รูปสวย ดวงตาคำยาวรี มีประกายรู้เท่าทัน”³⁸

เพราะตัวละครอื่นๆที่เป็นเพื่อนร่วมเชื้อชาติเดียวกันกับโกโบรินนั้นมีลักษณะต่างออกไป ประหนึ่งต่างเชื้อชาติ และเผ่าพันธุ์ ดังเช่น หมอโยชิที่มีใบหน้า “กลมขาว” ร่ามเตี้ยอ้วน หรือนายแพทย์ชาวญี่ปุ่น ที่มีรูปร่าง เตี้ย ลำสัน ใสแวนตาหนาประอะ³⁹

ในขณะที่พระเอกในนวนิยายไทยเรื่องอื่นๆไม่ว่าจะเป็นพระเอกของ “จุลลดา ภักดีภูมินทร์”^{*} ที่มีลักษณะเป็นชายหนุ่มร่างสูงสง่า ดวงหน้าคมสันเกลี้ยงเกลา หรือพระเอกของ “สราญจิตต์”^{**} ก็มีผมดำสนิท ขนตาเรียวอ่อน จุมกโด่งเป็นสัน ปลายคางแหลม ฟันขาววับ ร่ามสูงสมส่วนดูแข็งแรงหนักแน่น และพระเอกของ “บุษยมาศ”^{***} ก็มีลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นบุรุษร่างสูง จุมกโด่ง ใบหน้าคมสัน สง่างาม น่าเกรงขาม ด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งไม่ต่างไปจากลักษณะของโกโบริมากนัก

ในบทความเรื่อง รักของทมยันตีจาก “คู่กรรม” ถึง “พ่อปลาไหล” ของสุภัทร สวัสดิรักษ์^{*} ได้เขียนเล่าเรื่องราวชีวิตของวิมล ศิริไพบุลย์ หรือทมยันตีเอาไว้ว่า

“เรานัดพบกันที่ร้านอาหารแห่งหนึ่งแถวสยามสแควร์ วิมลแต่งตัวสวยงามเป็นพิเศษ แม้สงสัยอยู่ครมครันว่าวันนี้วิมลมีอะไรเป็นพิเศษนอก แต่ก็อดใจไว้ไม่ถาม...จนจบรายการกินและออกมาจากร้านแล้ว ตอนจะแยกกันกลับนะแหละ จึงได้พบผู้มารับ วิมล เขาผู้นี้ก็กระมังซึ่งทำให้เธอแต่งตัวสวยเป็นพิเศษในวันนี้ วิมลแนะนำให้ผู้เขียนรู้จักว่าเป็น ‘เพื่อน’ ทำงานอยู่กรมตำรวจตรงกันข้ามร้านอาหารนี้เอง แต่วันนี้เขามีได้สวมเครื่องแบบ เขาเป็นชายร่างสูง...สูงกว่าวิมลมากนัก บุคลิกลักษณะของเขาทำให้นึกถึงตัวเอกชายหลายเรื่องของ ‘ทมยันตี’ซึ่งมักเป็นชายร่างสูง โดยเฉพาะคือ โกโบริ

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 307.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.

^{*} นักเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น และสารคดีเกี่ยวกับชีวิตเจ้านายในวัง ผลงานสร้างชื่อได้แก่ ปราสาทมิด ขำวนอกนา ขมื่นกับปูน

^{**} นักเขียนนวนิยายโรแมนติค เจ้าของผลงานเรื่อง วนาลี และ ปลิวรัดดา

^{***} นักเขียนนวนิยายยุคเรอิมย์ ซึ่งเป็นยุคของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ที่มีนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างเข้มงวด และงานเขียนที่ได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์จึงมีแต่งานในลักษณะเรอิมย์เป็นส่วนใหญ่ บุษยมาศเป็นนักเขียนที่โด่งดังมากในยุคดังกล่าว มีผลงานเขียนจำนวนมากที่มีชื่อเสียงจนถูกนำมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ ได้แก่ สลักจิต หัวใจเดือน ในม่านเมฆ ขอเพียงรัก

^{*} อคติบรรณาธิการอาวุโสของนิตยสารสกุลไทยรายสัปดาห์

ในเรื่อง ‘คู่กรรม’....ชายร่างสูงเหมือนกับ โกโบริในเรื่องคู่กรรมนี้เองเคยขับรถพา
วิมลไปคุยกับผู้เขียนที่กอง บก.สกุลไทยตอนค่ำวันหนึ่ง”⁴⁰

จากข้อความที่กล่าวมาพอจะทำให้เข้าใจได้ว่าสาเหตุที่ทำให้โกโบริมีลักษณะรูปร่าง
หน้าตาผิดแผกไปจากคนชาติเดียวกัน เนื่องจากเป็นตัวละครที่สรรค์สร้างจากจินตนาการของผู้เขียน
และ “ระหว่างงานเขียนกับชีวิตจริงนั้น บางสิ่งบางอย่างมันอาจเข้ามาเกี่ยวข้องกับพัวพันหรือสอดคล้อง
ไปด้วยกัน เพราะปลายปากกามันก็มาจากความคิดของผู้เขียน มาจากอารมณ์ จากความรู้สึก”⁴¹ นั่นเอง

4.2.2 ผู้เขียนจงใจสร้างภาวะแวดล้อม จัดฉากให้โกโบริได้แสดงความแข็งแกร่ง
และกล้าหาญ

นอกจากลักษณะ รูปร่างหน้าตาและบุคลิกที่น่าหลงใหลแล้ว การจะทำให้ผู้อ่านรู้สึก
ชื่นชมและคล้อยตามไปกับตัวละครตัวนี้ได้ จำเป็นต้องมีสถานการณ์หรือฉากที่ทำให้โกโบริมีโอกา
สได้แสดงบทบาทที่เผยให้เห็นถึงความเป็นสุภาพบุรุษเต็มตัวออกมาเสมอ ผ่านฉากและบทที่ผู้แต่ง
สร้างสรรค์อย่างพิถีพิถันเพื่อขบขันให้โกโบริดูงดงามตามภาพลักษณ์ของบุรุษในอุดมคติ โดยเฉพาะ
คุณสมบัติของสุภาพบุรุษที่ต้องเสียสละและปกป้องคนที่ตนรักให้พ้นจากภัยอันตราย

“เสียงหวีดหววกงซู่ลงมาไม่ขาดระยะ พร้อมกับเสียงกรีนหนักจนแผ่นดินสะเทือน
ราวกับจะถล่มทลาย โกโบริคดศรียะเล่ๆ ให้แนบอกแน่นเข้า พร้อมกับพลิกตัวใช้
เป็นเครื่องกำบังให้หญิงสาว โดยมีได้คิดถึงอันตรายที่จะบังเกิดแก่ตนเอง”⁴²

จะเห็นได้ว่าโกโบริกล้าหาญ ไม่กลัวตาย ขอมเสียสละได้เสมอ แม้กระทั่งชีวิตของตนเพื่อปกป้องคนที่
รักในคราวหอบร่างอังศุมาลินวิ่งหนีหลบลูกระเบิด เมื่อสัญญาณเตือนภัยทางอากาศดังขึ้นขณะอังศุมา
ลินเดินทางไปพบพ่อของตนในเมือง

“.....หญิงสาวคร่ำครวญอยู่ซ้่าๆ ซากๆ แต่แล้วก็รู้สึกงว่าตัวเองถูกอุ้มลอย พาดไ้ว่แทบ
ไหลในขณะที่แสงเพลิงราวกับจะรุมล้อมทั่วทุกด้าน กลิ่นควันไฟ กลิ่นเหม็นเขียวๆ
ของผู้คนที่ถูกเผาสดๆ คละคลุ้งจนแทบหายใจไม่ออก แถมยังมีเสียงครางกระหึ่มดัง
ก้ำก๋ออยู่เบื้องบนฟ้า ร่างสูงนั้นวิ่งลัดเลาะไปตามซอกสลักหังพัง บางแห่งยังมีเสียง

⁴⁰ สุภัทร สวัสดิรักษ์, รักของทมยันตีจาก “คู่กรรม” ถึง “พ่อปลาไหล”. วารสารกระแสด 1,2(สิงหาคม 2523): 33.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

⁴² ทมยันตี, คู่กรรม, หน้า 362.

โอดโอยดั่งแหว่มา แสงไฟแลบเลียจนรู้สึกร้อนผิว หลายครั้งที่ร่างนั้นเชลลาไปเพราะ น้ำหนักของหญิงสาวและทางที่ขรุขระ แต่เขาก็พยายามยืนกายไว้ เพราะหวังผู้ที่ชุก หน้าไว้แนบไหล่อย่างคนขวัญเสีย ทางระเบิดนั้นปุพรมผ่านศรียะเรือยขึ้นไปทางเหนือ ชายหนุ่มจึงวิ่งวักย้อนลงสู่ทางใต้ตามยุทธวิธีที่เคยรำเรียนมา...”⁴³

4.2.3 ผู้เขียนเสริมแต่งให้โกโบริแข็งแกร่งตามลักษณะของชายชาติทหารแต่ในขณะเดียวกัน โกโบริก็เป็นสุภาพบุรุษ ที่อ่อนโยน และนุ่มนวล

แม้ว่าโกโบริจะมีรูปลักษณ์ที่งดงามน่าหลงใหล และมีพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความกล้าหาญ ไม่กลัวตาย เป็นสุภาพบุรุษ และเสียสละสมชายชาติทหารแล้ว แต่โกโบริก็มีได้มีหัวใจที่เย็นชา หรือเฉยชินกับความเปราะบางของมนุษย์ หรือขาดอารมณ์อ่อนไหวแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามทหารที่มีร่างกายแข็งแกร่งกลับมีอารมณ์ที่อ่อนไหว และมีจิตใจที่อ่อนโยน มีความสนใจในศิลปะและธรรมชาติอันงดงาม

“โกโบริ เขามีความสามารถหลายอย่างเกือบคล้ายผู้หญิง ทำกับข้าว จัดดอกไม้ เล่นดนตรี แต่ก็เป็นทหารที่ดี”(นายแพทย์ญี่ปุ่น: หน้า162)

ผู้เขียนได้บรรยายบุคลิกลักษณะของโกโบริอย่างละเอียดเอาไว้ว่า

“เค้าหน้าในยามทำงานมักเครียดขริม คิ้วขมวดนึคๆริมฝีปากเกือบจะเม้มเป็นเส้นตรง ชัดแจ้งอยู่ในความทรงจำ ราวกับปรากฏขึ้นต่อหน้า ความอ่อนเยาว์จะเปลี่ยนเป็น เด็ดขาด ภาคภูมิใจ เชื้อมั่นในตนเองแบบทหารผู้มีความรับผิดชอบเฉพาะหน้าที่ของตน อันสำคัญยิ่ง ต่อเมื่อเขาเป็นตัวของตัวเองนั้นแหละ จึงจะให้เห็นรอยยิ้มแจ่มใส ดวงตาเป็นประกายและที่ทำอ่อนโยน...เขามาจากดินแดนอันไกลโพ้น พร้อมกับพาความเยือกเย็นอ่อนหวานละมุนละไมตามลักษณะของเชื้อชาติตามมาด้วย เขาเป็น ผู้ชายในแบบฉบับที่จะให้ทั้งความคุ้มครองอันอบอุ่น และความเอื้ออาทรต่อผู้เป็นที่รักได้โดยพร้อมเพรียง”⁴⁴

และยังบรรยายสภาพจิตใจของโกโบริโดยผ่านทางกรอธบายความรู้สึกของตัวละครตัวอื่นที่มีต่อโกโบริเอาไว้ว่า

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 469.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 369-370.

“...อังสุมาลินรู้ว่า คนๆ นั้นมีความหยิ่งผยองในเชื้อชาติและเกียรติศักดิ์เต็มตัว...”⁴⁵

และ “รูปทรงนั้นสมส่วนทหาร ท่าทางจึงขึงขังมูมานะในหน้าที่ แต่นายแพทย์วัยกลางคนจะรู้ซึ่งดีกว่านั้นว่า หัวใจของผู้ที่ยืนอยู่ ณ บัดนี้ กลับตรงกันข้ามเลยทีเดียว ความสุภาพ อ่อนโยน อารมณ์ใฝ่ง่าย ควรเป็นสมบัติของพลเรือนเสียมากกว่า สิ่งเดียวที่ทำให้ชายหนุ่มผู้นี้ก้าวเข้ามาสู่อาชีพนี้ก็เพราะความทะนงในเกียรติศักดิ์และวงศ์ตระกูลเพียงประการเดียวเท่านั้น”⁴⁶

จะเห็นได้ว่าโกโบริเป็นทหารญี่ปุ่นที่ไม่หลงเหลือภาพความโหดร้ายของผู้ที่อยากครองความเป็นใหญ่ในเอเชียแต่อย่างใด

“ผมหวังอยู่เสมอว่า บางทีเราอาจจะเป็นมิตรที่ดีต่อกันได้...ในประเทศผมเรามีความเชื่อกันอยู่ว่ารอยยิ้มและความบริสุทธิ์ใจจะเชื่อมมิตรภาพของคนได้” (โกโบริ : หน้า 183-184)

ประโยคดังกล่าวน่าจะเป็นคุณลักษณะของคนไทยมากกว่าชาวญี่ปุ่น ดังเช่นที่ชาวต่างชาติทราบกันดีถึงกิตติศัพท์ของคนไทยและเรียกขานเมืองไทยว่าเป็น “สยามเมืองยิ้ม”

ผู้เขียนสร้างโกโบริให้มีความรู้สึกรัก โกรธและมีความลุ่มหลง มีจิตวิญญาณและอารมณ์เฉกเช่นมนุษย์ปุถุชนทั่วไป

“ถ้าพึ่งตัวคนเดียว ชายหนุ่มไม่เคยสนใจกับการอยู่หรือการตาย ตามวิสัยชายชาติทหาร แต่ตราบไคที่อุ้งมือของผู้หญิงคนนั้นฝากไว้ในอุ้งมือของเขา โกโบริรู้ว่า จะยอมตายไม่ได้เป็นอันขาดจนกว่าจะรู้ว่า เธอปลอดภัยแล้วอย่างสมบูรณ์ แม้ขณะที่เขาแบกพาดร่างนั้นไว้บนบ่า ความเหน็ดเหนื่อยและเส้นทางที่มีแต่เครื่องกีดขวางทำให้ต้องชวนเซไปหลายหน แต่ก็ไม่มีวันที่เขาจะยอมล้ม ร่างเล็กอุ่นละมุนอยู่ในอ้อมแขน ศรีษะของเธอชุกอยู่แทบไหล่ด้วยกิริยาของเด็กๆ รวมทั้งอาการกอดรัดของเธอ มีส่วน

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 486.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 492.

ช่วยให้เขารุดไปข้างหน้าโดยไม่หยุด ด้วยความรู้สึกหวงแหน เป็นเจ้าของอย่างเต็มที่”⁴⁷

โกโบริมีความรัก โกรธ และลุ่มหลง ทำให้โกโบรินจินตนาการของทมยันตีกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาเสมือนหนึ่งเป็นบุคคลที่มีเลือดเนื้อเชื้อไข มีตัวตนในโลกจริง

4.2.4 ทำให้โกโบริพบกับความผิดหวังเรื่อยไป เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสงสารและเห็นใจ

ในนวนิยายเรื่องอื่นๆ ผู้อ่านมักจะเกิดความรู้สึกสงสารเห็นใจ “นางเอก” ที่ต้องประสบกับชะตากรรมอันโหดร้าย ถูกกลั่นแกล้งใส่ร้ายป้ายสีสารพัดจากผู้ที่เกี่ยวข้องชิงฉ้อฉล และต้องเป็นฝ่ายน้อยใจกับการกระทำของพระเอกอันเป็นผลมาจากความเข้าใจผิด ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเวทนาที่นางเอกไม่สามารถช่วยตัวเองได้ ผู้อ่านจะคิดว่าตนเป็นพวกพ้องของนางเอกที่จะต้องเอาใจช่วยและคอยปกป้องจากการถูกเหล่าผู้ร้ายรังแก แต่สำหรับเรื่องคู่กรรมนั้น กลับเป็นฝ่าย “พระเอก” ที่มักถูกนางเอกกลั่นแกล้ง ต้องบาดเจ็บเพราะถูกลอบทำร้าย รวมทั้งถูกสังคมตัดสินว่าเป็นศัตรูของประเทศ ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสงสาร โกรธในความโหดร้ายที่เกิดจากนางเอกเป็นต้นเหตุ และคล้อยตามตัวละครตัวนี้ได้ไม่ยาก

“ความเจ็บปวดในครั้งนี้จะมากกว่าครั้งใดๆ ทั้งหมด เพราะตลอดมา เขาเฝ้าแต่หวังอยู่ว่า สักวันหนึ่งความรักอันเปี่ยมล้นของเขา คงจะทำให้เธอเข้าใจได้ว่า เขาให้ความรู้สึกอันนั้นต่อเธอเฉกเช่นชายหนุ่มควรมีต่อสตรีอันเป็นที่รัก มิใช่อำนาจที่ผู้ชนะจะพึงใช้ต่อผู้แพ้เมื่อขอบสตรีใดขึ้นมา! ความจริงอันนั้นบอกเขาได้ในทันทีทันควันว่า ไม่มีวันที่ความหวังของเขาจะเป็นจริงไปได้ เพราะเนื้อแท้ของผู้คนมิได้เกลียดเขาด้วยสาเหตุดังที่เขาเคยเข้าใจแต่เธอชิงชังเขาด้วยวิญญาณทั้งหมด วิญญาณของนักต่อต้านที่ไม่เคยยอมแพ้”⁴⁸

โกโบริมักใช้ถ้อยคำเสียดสีประชดประชันอังศุมาลินเสมอราวกับเป็นตัวละครเพศหญิง และไม่ใช้ลักษณะโดยทั่วไปของผู้ชายญี่ปุ่น

“...เป็นอันว่าผมรู้แล้วกันว่าคุณเกลียดผม จนกระทั่งถึงผมจะถูกฆ่าตายก็คงไม่แปลก...”⁴⁹

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 490.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 491.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 184.

ถ้อยคำในลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความน้อยอกน้อยใจ และทำให้ผู้อ่านซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้หญิงเกิดความรู้สึกเห็นใจและเป็นพวกเดียวกับตัวละคร โกโบริที่เป็นผู้ชายได้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งรู้สึกเห็นใจในชะตากรรมที่เลวร้ายของตัวละครตัวนี้

“...ที่บ้านผมจะได้รับกล่องไม้เล็กๆทาสีขาวบรรจุกระดูกผม...ถ้าเขาหาได้ หรือส่วนมากจะมีแต่ป้ายชื่อพร้อมทั้งใบอะไรสักใบจากกระทรวงสงครามแนบส่งไปด้วยว่า ลูกชายของท่านได้ทำงานรับใช้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิอย่างเต็มภาคภูมิแล้ว ขอให้เขาได้รับการพักผ่อนชั่ววันจันทร์...”(โกโบริ : หน้า 355)

ถ้อยคำที่โกโบริตัดพ้ออังศุมาลินมักทำให้ผู้อ่านเกิดความสงสาร จึงมีปรากฏอยู่ตลอดทั้งเรื่อง

“...ผมพยายามอย่างดีที่สุดแล้วสำหรับคุณ แต่เป็นความพยายามอย่างเร็วสำหรับกองทัพ ผมให้ชีวิตเขาแก่คุณ และบางทีอาจจะต้องชีวิตผมเพื่อเขาด้วย คุณรู้ไหมกฎของกองทัพมีว่ายังไง? โทษนั้นมีสถานเดียว...ยิงเป้า! แต่คุณไม่แคร์ไม่ไฉริ เพราะในสายตาของคุณ ผมไม่มีค่าอะไรเลยนี่ ไม่ว่าจะอยู่หรือตาย...”⁵⁰

4.2.5 โกโบริมีความสามารถในหลายๆด้าน สามารถเป็นได้ทุกอย่าง นอกจากโกโบริจะเป็นนักรบเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว ที่อ่อนโยนแล้ว ยังมีความสามารถในหลายด้าน กล่าวคือ

1) เป็นผู้ชายที่สนใจในงานครัว ดังเช่นที่โกโบริอาสาทำอาหารเลี้ยงครอบครัวของอังศุมาลิน โดยมีอังศุมาลินอาสาเป็นผู้ช่วย

“... “คุณผ่ากุ้งตรงหลังอย่างที่หมอบทำแล้วดึงขึ้นหัวกับใส่กลางหลังออก ท่อนหัวเปิดก้ามมันค่อยๆอย่าให้มันแตก”

“เสร็จแล้วต้องล้างไหมคะ”

“ไม่ต้อง เดี่ยวไม่หวาน...”⁵¹

2) โกโบริยังมีความสามารถในการเล่นดนตรี ก็ได้ฟังอังศุมาลินเล่นขิมเพียงครั้งเดียว ก็สามารถเล่นตามได้ ทั้งๆที่โกโบริยังไม่เคยจับเครื่องดนตรีไทยมาก่อน

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 318.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 218.

“...เสียงจิมเปลี่ยนเป็นเพลงที่มีท่วงทำนองช้าๆอ่อนโยน แปลกหู แม้จะเพี้ยนและ สะดุดบ้างเพราะผู้เล่น ไม่ชินกับเครื่องดนตรีชนิดนั้นแต่เจ้าตัวก็พยายามไล่เสียงหา จังหวะไปจนได้...”⁵²

3) โโกโบริยังเป็นทหารที่มีความรู้ด้านการแพทย์สามารถเป็นหมอจำเป็นได้

“ถึงผมจะไม่ใช่หมอแต่ก็พอฉึกยาได้โดยเฉพาะพวกเรามีความรู้เกี่ยวกับไข้มาเลเรีย เป็นอย่างดีเพราะได้รับการอบรมถึงวิธีการรักษาและป้องกันมาก่อนที่จะเข้ามาอยู่ทาง ภูมิภาคแถบนี้ เนื่องจากเรารู้ว่ามีไข้มาเลเรียชุกชุม พวกทหารทุกคนอย่างน้อยต้องรู้ วิธีการเข้ากล้ำให้ตัวเองในเวลาฉุกเฉิน” (โกโบริ : หน้า 249)

4.2.6 สร้างโกโบริในฐานะตัวละครญี่ปุ่น โดยบูรณาการกับความเป็นชายไทย

เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกไม่แปลกแยกและรู้สึกถึงความใกล้เคียงกับธรรมชาติของ ผู้อ่านที่มักจะนิยมอะไรที่เหมือนกันกับตัวเรา จึงสร้างให้โกโบริมีรสนิยมหรือความคิดแบบคนไทย เช่น โโกโบริสามารถที่จะกินอาหารไทย พูดภาษาไทย เล่นดนตรีไทย และมีความนิยมชมชอบในสตรี ไทย รวมทั้งมีบุคลิกขี้มเข้มแจ่มใสเอื้อเพื่อแผ่ตามคุณสมบัติที่ดีของชาวไทยมากกว่าจะเป็นญี่ปุ่น ดังเช่นที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจรกล่าวถึงลักษณะความเป็นไทยในโกโบริว่า

“มีหลายอย่างในเรื่องที่คนญี่ปุ่นไม่มีวันทำแบบนั้นเลย ผู้ชายญี่ปุ่นไม่มีวันพูดว่าฉัน รักเธอแบบโกโบริในคู่กรรม เป็นเพราะวัฒนธรรมของเขา คนญี่ปุ่นหลายคนก็รู้จัก โโกโบริ ครูเคยไปสอนที่ญี่ปุ่น และถามคนญี่ปุ่นว่ามีผู้ชายแบบโกโบริบ้างไหม เขา บอกว่าไม่มีผู้ชายญี่ปุ่นที่โรแมนติกและพูดอะไรแบบนี้หรอก เขาจะใช้สิ่งที่ เป็นสัญลักษณ์สื่อมากกว่าจะใช้ภาษาจริงๆ ความรักของเขาคือการทำปิ่นโตมาให้ นี่เป็น การแสดงออกทางความรักอย่างหนึ่งแล้ว ถ้าจะขอแต่งงานก็จะบอกว่า อยากรู้คน มาทำปิ่นโตให้ แต่สิ่งเหล่านี้ทมยันตีก็ไม่วู้หรือ ก็พูดในแบบของคนไทยที่โรแมนติก ติคพาฝัน”⁵³

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 235.

⁵³ สัมภาษณ์ ตรีศิลป์ บุญขจร, ประธานกรรมการประจำภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ, 30 มิถุนายน 2553.

อีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า โภโบริถูกบูรณาการกับความเป็นไทย คือ แนวคิดชาตินิยมแบบไทยในตัวโภโบริ หมายความว่า ความรักชาติหรืออุดมการณ์ชาตินิยมของโภโบรินั้น มีลักษณะแบบชาตินิยมไทย ไม่รุนแรงและฝังแน่นในจิตสำนึกแบบชาตินิยมที่ถูกปลูกฝังกันมานานในสังคมญี่ปุ่น เพราะเมื่อตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเลือกระหว่างบทบาทหน้าที่ของทหารในชาติกับสตรีผู้เป็นที่รัก โภโบริตัดสินใจเลือกความรัก ซึ่งนับว่าผิดไปจากลักษณะของทหารญี่ปุ่น โดยทั่วไป

แม้ว่าโภโบริจะมีความรักชาติหรือชาตินิยมซึ่งเป็นค่านิยมที่ดีของพลเมืองทุกๆชาติปรากฏให้เห็น เช่นเดียวกันกับอังศุมาลินที่มีความเป็นชาตินิยมและต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งเข้ามามีอิทธิพลครอบงำประเทศไทยอยู่ แต่ความรักชาติของอังศุมาลินจัดเป็นลัทธิชาตินิยมแบบไทย ซึ่งมีปัจจัยในการเกิดแตกต่างจากลัทธิชาตินิยมที่ถูกปลูกฝังในสามัญสำนึกของชาวญี่ปุ่น หากโภโบริเป็นพวกชาตินิยมแบบญี่ปุ่น ดังเช่นลักษณะของทหารญี่ปุ่น โดยทั่วไป ก็จะมีสภาพภูมิและเห็นว่าชาติพันธุ์ของตนนั้นสูงส่งกว่าชาติพันธุ์อื่น รวมทั้งการเห็นอังศุมาลินซึ่งเป็นบุคคลต่างเชื้อชาติมีความสำคัญกว่าความมั่นคงของกองทัพญี่ปุ่นนั้นเป็นเรื่องที่ดูห่างไกลจากความเป็นจริง ซึ่งชาตินิยมทั้งสองแบบนี้มีความแตกต่างกัน จึงขอกล่าวถึงที่มาของอุดมการณ์ชาตินิยมดังต่อไปนี้

4.3 ความเป็นชาตินิยมไทยและญี่ปุ่น

วิทยานิพนธ์เรื่อง “กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย” ของ ม.ล. จุลตา งามรอด วิทยานิพนธ์แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2513. ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับนโยบายชาตินิยม (Nationalism) เอาไว้ว่า นโยบายชาตินิยม เป็นวิธีการหนึ่งที่สะท้อนภาพของการสร้างชาติให้คนในชาติมีความสำนึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชาติ เพื่อสร้างแรงกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากปัจจัยที่มีผลกระทบต่อชาติของตน และทุกคนในชาติต้องมีส่วนร่วมตระหนักในสิ่งที่เกิดขึ้น ลัทธิชาตินิยมเป็นพลังสำคัญอันหนึ่งซึ่งเป็นแนวคิดในเรื่องของชาติที่เป็นลักษณะอุดมคติสมัยใหม่ โดยเริ่มต้นเมื่อราวศตวรรษที่ 18 แนวคิดชาตินิยมได้แพร่กระจายไปสู่ประเทศต่างๆ อย่างรวดเร็วรวมทั้งประเทศในแถบเอเชียอาคเนย์ (South East Asia) ซึ่งประเทศต่างๆ ที่อยู่ในบริเวณดังกล่าวที่ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของตะวันตกก็ได้รับอิทธิพลการนำเอาแนวคิดทางลัทธิชาตินิยมมารวมมือกันในการผนีกกำลังต่อต้านอาณานิคมเพื่อเรียกร้องเอกราชของประเทศ ซึ่งประเทศไทยเป็นเพียงประเทศเดียวในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ที่คงความเป็นเอกราชอยู่ได้ตลอดมา ดังนั้นลัทธิชาตินิยมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยจึงมีลักษณะที่แตกต่างกับลัทธิชาตินิยมในประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งลัทธิชาตินิยมในประเทศไทยนั้นมี ผู้ปกครองประเทศหรือรัฐบาลเป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้นโดยการนำมาเผยแพร่ ทั้งนี้เพราะต้องการความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน ในการต่อต้านอิทธิพลอย่างใดอย่างหนึ่งที่มาคุกคามความมั่นคงของประเทศ ลัทธิชาตินิยมในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 ยุค คือ

- *ลัทธิชาตินิยมสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์* ปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดลัทธิชาตินิยมในสมัยดังกล่าว เป็นผลต่อเนื่องในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากเหตุการณ์ความกดดันจากประเทศทางยุโรป และจากการก่อการของชาวจีนในประเทศจึงได้ทำให้คนไทยมีการเคลื่อนไหวเพื่อที่จะต่อต้านเหตุการณ์ดังกล่าว จากประเด็นนี้ทำให้เกิดลัทธิชาตินิยมขึ้นมา ต่อจากนั้นได้มีการเชื่อมต่อแนวคิดดังกล่าวมายังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อไป ซึ่งพระองค์ท่านได้สร้างความรู้สึกรักในเรื่องชาตินิยม โดยการปลุกฝังลงในจิตใจของประชาชน ทั้งทางพระบรมราโชวาท บทพระราชนิพนธ์ และการสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ

- *ลัทธิชาตินิยมสมัยรัฐธรรมนูญ* ซึ่งปรากฏให้เห็นเด่นชัดในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ลัทธิชาตินิยมไทยได้ขาดการเชื่อมต่อจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไประยะหนึ่ง และลัทธิชาตินิยมในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามเกิดจากความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า โดยใช้วิธีการที่พยายามชักจูงให้ประชาชนสนับสนุนรัฐบาลในรูปแบบต่าง ๆ จนเกิดพลังร่วมของประชาชน รวมทั้งมีช่องทางในการกระตุ้นจิตใจประชาชนให้เกิดความสำนึกถึงชาตินิยม เช่น ปรากฏการณ์การเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส เป็นต้น

แท้ที่จริงปัจจัยสำคัญของการสร้างสำนึกชาตินิยมในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม นั้นเพื่อเป็นการสนองต่อนโยบายการสร้างชาติของตน มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญจำนวน ๑๒ ฉบับ ซึ่ง รัฐนิยม หมายถึง ประเพณีนิยมที่คณะรัฐมนตรีได้ประกาศใช้ในรูปประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีมีความมุ่งหมายจะให้ประชาชนปฏิบัติตาม เพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมไทยอย่างกระทันหันรีบเร่งเพราะจอมพล ป.พิบูลสงคราม ต้องการเห็นผลในระยะเวลาอันสั้น จึงส่งผลกระทบต่อการปรับตัวของคนในชาติ รวมทั้งยังเป็นชาตินิยมแบบราชการ (Official Nationalism) คือ เป็นการทำชาตินิยมโดยผู้ปกครอง-ข้าราชการจากส่วนกลาง

จะเห็นได้ว่าอุดมการณ์ชาตินิยมในประเทศไทยเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 แล้วถูกส่งเสริมให้ขยายตัวมากขึ้นในสมัยจอมพล ป. แต่เป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาเฉพาะหน้าของชนชั้นนำเป็นสำคัญ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 6 ระดมความจงรักภักดีให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ ต่อมาในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม กองทัพก็เป็นหัวใจสำคัญของชาตินิยม เพราะฐานอำนาจของจอมพล ป. มาจากกองทัพ นโยบายชาตินิยมของจอมพล ป.พิบูลสงคราม จึงเน้นบทบาทของกองทัพสูง ความมั่นคงของผู้นำกับความมั่นคงของชาติ กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไป อุดมการณ์ชาตินิยมในประเทศไทยไม่ได้เกิดขึ้นจากสำนึกของคนจำนวนมาก แต่เกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองปัญหาเฉพาะหน้าของชนชั้นนำ

เมื่อชนชั้นนำปกครอง “ดำเนินนโยบายที่เข้มแข็งก็เพื่อปลุกใจให้คนรักชาติ สร้างจิตสำนึกเรื่องชาติ ในการต่อต้านการครอบงำหรือเอาเปรียบจากประเทศอื่น เช่น ญี่ปุ่น ดังนั้นอุดมการณ์

ชาตินิยมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยจึงเปราะบางผิวดินมาก”⁵⁴ เพราะเกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความหวาดกลัวว่าจะเสียดินแดนในยุคลัทธิล่าอาณานิคมสมัยรัชกาลที่ 5 และญี่ปุ่นบุกไทยใน สงครามโลกครั้งที่ 2 อันเป็นปัจจัยภายนอกที่รุนแรงทำให้รัฐบาลต้องเร่งสร้างอุดมการณ์รักชาติขึ้น อย่างเร่งด่วน และลัทธิชาตินิยมไทยนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากปัจจัยภายใน เพราะแผ่นดินไทยเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน ชาวบ้านจึงไม่มีสำนึกในเรื่องของความเป็นเจ้าของแผ่นดิน ประกอบกับประเทศไทยไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก ความเป็นชาตินิยมจึงไม่ได้เกิดขึ้นเองในจิตสำนึกของประชาชน

ความรักชาติ หรืออุดมการณ์ชาตินิยมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นนั้นจึงมีลักษณะและสาเหตุแตกต่างกัน เพราะชาวญี่ปุ่นจะถูกปลูกฝังให้มีความรักชาติฝังลึกอยู่ในจิตสำนึก ซึ่งความเป็นชาตินิยมนี้ได้เกิดขึ้นมานานแล้วในสังคมญี่ปุ่น “โดยได้รับการเสริมแรงในปลายยุคโตกุกาว่าเมื่อญี่ปุ่นถูกสหรัฐฯบังคับให้ต้องเปิดประเทศ ชาวญี่ปุ่นต้องเสียศักดิ์ศรียอมให้กับชาวต่างชาติ สังคมญี่ปุ่นมีชาวต่างชาติเข้ามาวุ่นวายมากขึ้น ครั้นเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นยุคเมจิ ลัทธิชาตินิยมถูกปลูกขึ้นมาอย่างเต็มตัว ชาวญี่ปุ่นปรับปรุงตนเองและประเทศเลียนแบบจากการพัฒนาในประเทศตะวันตก จนมีความเจริญทัดเทียมกับประเทศตะวันตก ความสามัคคีอันเป็นพลังที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาปรับปรุงประเทศของตน ผวนกับความภาคภูมิใจในความสำเร็จของญี่ปุ่น”⁵⁵ ทำให้ญี่ปุ่นมีสำนึกในชาตินิยมอย่างหนาแน่น ถึงขนาดสามารถกระทำฮาราคิรี หรือกามิกาเซ่ได้* ดังเช่น เหตุการณ์ในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2488 เมื่อกองทหารสหรัฐยกพลขึ้นบกที่โอกินาวา “การตอบโต้ของญี่ปุ่นไม่เพียงแต่ส่งฝูงบินกามิกาเซ่ 355 ลำเข้าโจมตีเท่านั้น หากแต่ยังส่งเรือประจัญบาน “ยามาโตะ” เรือรบขนาดใหญ่ที่สุดในโลก ขณะนั้นมีน้ำหนัก 72,000 ตัน ดัดปืนใหญ่ขนาด 18.1 นิ้ว จำนวน 9 กระบอก ออกมาปฏิบัติการจากญี่ปุ่นอย่างชนิด “ฆ่าตัวตาย”หากไม่ประสบความสำเร็จ เพราะเติมน้ำมันมาพอดีสำหรับแล่นเพียงเที่ยวเดียวจากญี่ปุ่น”⁵⁶ ลักษณะการฆ่าตัวตายหากไม่ได้รับชัยชนะในลักษณะนี้ เป็นผลมาจากกระบวนการกล่อมเกล่าปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมของกองทัพญี่ปุ่นให้กับทหาร ซึ่งความเป็นชาตินิยมของญี่ปุ่นนี้ต่างจากชาตินิยมของไทยที่เปราะบางและผิวดินกว่า

อย่างไรก็ตาม คู่กรรมก็มีอิทธิพลต่อผู้เสพทำให้มองญี่ปุ่นในด้านบวก เพราะจงใจนำเสนอแต่เฉพาะภาพลักษณ์แง่ดีของญี่ปุ่น ดังเช่นที่ ผศ.ดร.ตรีศิลป์ บุญขจรกล่าวถึงอิทธิพลของเรื่อง

54 ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ชาตินิยม,” มติชนรายวัน(12 กุมภาพันธ์ 2552): 20.

55 ทรายแก้ว ทิพากร, ญี่ปุ่น : ชาตินิยมกับนานาชาตินิยม[ออนไลน์], 23 มิ.ย. 2548. แหล่งที่มา ศูนย์โลกสัมพันธ์ไทย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย www.thaiworld.org

* วัตรกรรมที่เรียกว่า “กามิกาเซ่” คือ การเอาเครื่องบินพุ่งชนเรือรบของฝ่ายตรงข้ามอย่างยอมพลีชีพ ทำให้เกิดความเสียหายอย่างหนัก

56 เมฆตะวัน คุณะดิลก, เฟิร์ด ฮาเบอร์, หน้า 219

คู่กรรมเอาไว้ว่า “ทมยันตีก็ประสบความสำเร็จในการสร้างโกโบริให้กลายเป็นภาพแทนของผู้ชายญี่ปุ่น ถือเป็นมายาคติ เป็นการประกอบสร้างสิ่งซึ่งมาจากจินตนาการ แต่ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นความจริง ซึ่งความจริงนั้นถูกปรุงแต่งและประกอบสร้างขึ้น ภาพลักษณ์ของผู้ชายญี่ปุ่นที่ถูกสร้างขึ้นนั้นเป็นภาพของคนญี่ปุ่นที่ควรจะเป็นหรืออยากให้เป็นนั่นเอง และอาจตรงข้ามกับความเป็นจริง เพราะเป็นภาพที่สร้างขึ้นจากจินตนาการล้วนๆ แต่เรื่องแต่งนี้ไปสร้างโลกการรับรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่น และยิ่งเราไม่รู้จักว่าคนญี่ปุ่นเป็นอย่างไร ทำให้คิดว่ามีคนญี่ปุ่นเป็นแบบโกโบริ และทึกทักเอานั่นคือชายญี่ปุ่นทำให้เกิดความจริงขึ้นชุดหนึ่ง เป็นความจริงเสมือน กล่าวคือ เรื่องที่แต่งขึ้นกลายมาเป็นการสร้างความจริง เป็นความจริงที่ผู้รับสารยอมรับและเลือกที่จะเชื่ออันนี้ นับว่าเป็นอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องนี้ที่มีต่อการรับรู้ทำให้ผู้รับสารมองเห็นว่าญี่ปุ่นเป็นแบบนั้น”⁵⁷ สอดคล้องกับความเห็นของ รศ.นพมาส แวหวงส์ ที่กล่าวถึงเรื่องคู่กรรมว่า “ตัวละครในเนื้อเรื่องเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งต่ออุดมการณ์ ชนชั้น สถานภาพ และความขัดแย้งต่อตนเอง ยังมีความขัดแย้งมากเท่าไร ยิ่งทำให้คนอ่านรู้สึกซาบซึ้งและเชื่อได้มากเท่านั้น ทมยันตีสร้างตัวละครในเนื้อเรื่องได้มีเสน่ห์ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเหตุผล พฤติกรรมของตัวละครและคล้อยตามได้โดยง่าย พออ่านแล้วก็เชื่อว่ามีคนแบบ โกโบริอยู่จริง และเชื่อด้วยว่าคนญี่ปุ่นเป็นอย่างนั้นจริงๆ”⁵⁸

ปรากฏการณ์สำคัญของเรื่อง “คู่กรรม” คือ การลบภาพที่โหดเหี้ยมของทหารญี่ปุ่น และเสริมแต่งให้กลายเป็นสุภาพบุรุษ ที่อ่อนโยน นุ่มนวล แต่ยังคงความแข็งแกร่ง เสียดสีตามลักษณะของทหารเอาไว้ ซึ่งเป็นมายาคติที่ประทับใจและทำให้คนอ่านยอมรับมากกว่าความหมายชุดเดิมที่ได้รับรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่นก่อนหน้านี้

นับว่าทมยันตีประสบความสำเร็จในการสร้าง “โกโบริ” ตัวละครเอกในนวนิยายรักให้เป็นทหารญี่ปุ่นที่มีเลือดเนื้อเชื้อไข ที่น่าหลงใหล และมีเสน่ห์ได้อย่างสมบูรณ์แบบ ไรท์ดี ซึ่งลักษณะและพฤติกรรมของโกโบรินั้นแตกต่างไปจากทหารญี่ปุ่นช่วงสงครามโลกครั้งที่สองที่บันทึกเอาไว้ในตำบทรณกรรมหรือบันทึกทางประวัติศาสตร์เล่มอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการไม่ดูถูกชาติพันธุ์อื่น การให้เกียรติสตรี และความอ่อนโยนสิ่งเหล่านี้เสริมสร้างให้คนในสังคมไทยเกิดความรับรู้ต่อชาวญี่ปุ่นและประเทศญี่ปุ่นในมุมมองใหม่

ภาพของทหารญี่ปุ่นที่ถูกทมยันตีสร้างขึ้นมาใหม่และการพลิกโฉมของทหารญี่ปุ่นจากความโหดร้าย นำมาแต่งแต้มจนดูน่าหลงใหลกลายเป็นตัวละคร “โกโบริ” โดยบรรยายผ่านทาง

⁵⁷ สัมภาษณ์ ตรีศิลป์ บุญจรงค์, ประธานกรรมการประจำภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ, 30 มิถุนายน 2553.

⁵⁸ สัมภาษณ์ นพมาส แวหวงษ์, รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาศิลปการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ และนักวิจารณ์, 10 สิงหาคม พ.ศ.2553.

ตัวอักษรที่ร้อยเรียงกันเป็นถ้อยคำและสำนวนอันละเมียดละไมนี้ แท้จริงแล้วก็คือภาพของชายในอุดมคติหรือในความรู้สึกนึกคิดที่ผู้หญิงคาดหวังอยากให้คนรักของตนเป็น แถมยังยกเงินเดือนทั้งหมดของตนให้กับภรรยาอีก(นับเป็นชายในอุดมคติของผู้หญิงที่สมบูรณ์แบบมากกว่าบุรุษในเรื่องแต่งที่เป็นตำนานเรื่องอื่นๆ แม้ว่าจะมีรูปร่าง มีความสามารถ เต็มไปด้วยเสน่ห์ แต่ก็ขาดคุณสมบัติที่เรียกว่า “รักเดียวใจเดียว” และ “ซื่อสัตย์ต่อคนรัก”) ซึ่งนับได้ว่าเป็นภาพของชายชาติทหารที่ดูน่าชื่นชมหลงใหลมากกว่าทหารญี่ปุ่นตัวจริงที่มีชีวิตโลดแล่นอยู่ในหน้าหนังสือบันทึกทางประวัติศาสตร์ การที่ทมยันตีบรรยายลักษณะของโกโบริเอาไว้ได้อย่างงดงามน่าใฝ่ฝันนั้น สุภัทร สวัสดิรักษ์ ได้วิเคราะห์เอาไว้ว่า

“ประโยคที่ว่า “เขาเป็นผู้ชายในแบบฉบับที่จะทำให้ทั้งความคุ้มครองอันอบอุ่นและความเอื้ออาทรต่อผู้เป็นที่รักได้โดยพร้อมเพรียง” นั้น(คู่กรรมบทที่ 42) ได้เปิดความในใจของวิมลอย่างสิ้นเชิงว่าเธอมีทัศนคติต่อแบบฉบับของชายที่ควรจะรักในลักษณะไหน แต่เนื่องจากว่าเรื่องนี้ได้ผูกเค้าโครงให้ตัวเองเป็นทหารญี่ปุ่นสมัยบุกเข้าไทยเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งถือว่าเป็นศัตรู ความรักชายในแบบฉบับที่เธอโหยหาจึงมักถูกบดบังโดยการเขียนที่แสดงถึงทิว ความถือตัวถือเชื้อชาติเป็นใหญ่”⁵⁹

กล่าวได้ว่างานเขียนบางตอนของทมยันตีนั้นมีลักษณะของการไขว่คว้าใฝ่หาความอบอุ่นซึ่งทมยันตีเองก็ถือเอาการเขียนเป็นการแสดงออกทดแทน และโกโบริก็เป็นตัวแทนของความฝัน ความรู้สึกและสิ่งที่ผู้เขียนขาดและปรารถนาในชีวิตจริง จึงไม่น่าแปลกที่ลักษณะของโกโบริจะเป็นที่ประทับใจแก่ผู้อ่านเรื่องคู่กรรม ซึ่งโดยส่วนใหญ่มักเป็นผู้หญิง

นอกจากนี้โกโบริยังกลายเป็นสัญลักษณ์ของชายชาติวีรบุรุษผู้สมบูรณ์แบบและเป็นภาพแทนของชาวญี่ปุ่นอีกด้วย กล่าวได้ว่านอกจากผู้เขียนตั้งใจให้ผู้อ่านมองเห็นด้านบวกของทหารญี่ปุ่นผ่านทางตัวละครโกโบริแล้ว โกโบริยังเป็นตัวละครที่เติมเต็มความฝันของสตรีทุกยุคสมัย ที่ต้องการเป็นคนรักเพียงหนึ่งเดียวของบุรุษผู้สมบูรณ์แบบขนาดสามารถยอมเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อปกป้องคนรัก ซึ่งผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่สามารถเป็นได้ในโลกแห่งความจริง โกโบริจึงกลายเป็นชายในฝันที่ถึงแม้จะไม่มีตัวตนจริง ก็ยังอยากเชื่อว่ามีจริง ความประทับใจในตัวเนื้อเรื่องกับบุคลิกลักษณะของโกโบริทำให้ผู้รับสารคล้อยตามได้ไม่ยากนัก นับได้ว่าคู่กรรมนั้นมีอิทธิพลหรืออำนาจต่อผู้รับสาร และพร้อมจะติดตรึงอยู่ในใจของผู้อ่านไปนานแสนนานนับตั้งแต่นวนิยายเรื่องนี้ได้ถือกำเนิดขึ้นมา

อิทธิพลหรืออำนาจของวรรณกรรมนี้ หมายความว่า “คนอ่านทั้งหลายอ่านด้วยความอยากเสพรสในด้านของความบันเทิง แต่ก็ได้รับในเรื่องของคุณค่าสาระที่นักเขียนแทรกเข้าไป รับ

⁵⁹ สุภัทร สวัสดิรักษ์, รักของทมยันตีจาก “คู่กรรม” ถึง “พ่อปลาไหล”, หน้า 30-31

สภาพความเป็นไปของตัวละครและในขณะเดียวกันก็ซึมซาบในเรื่องของความคิดต่างๆที่นักเขียนได้สอดแทรกเข้าไปในอรรถรส”⁶⁰ แม้ผู้กรรมจะเป็นนวนิยายที่สร้างขึ้นเพื่อความสนุกสนานบันเทิงใจแก่ผู้อ่าน จึงมีการแต่งเติมสิ่งที่ยูนอกเหนือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ แต่ด้วยความสามารถทางศิลปการประพันธ์ที่งดงาม ประกอบกับผู้เขียนก็ได้ทำการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์มาอย่างละเอียดถี่ถ้วน ให้นเนื้อเรื่องสอดรับกับบรรยากาศและ เหตุการณ์ของยุคสมัย เนื้อหาจึงมีความหนักแน่น ไม่เลือนลอย ทำให้ผู้เสพพร้อมที่จะเชื่อว่าผู้กรรมดูเหมือนเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในอดีต

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ได้อธิบายถึงเหตุผลที่ทำให้วรรณกรรมมีอิทธิพลหรืออำนาจว่า “วรรณกรรมนี้เวลาเราอ่าน มันให้ภาพนึกกับเรามากๆ มากเสียยิ่งกว่าเวลาเราดูละคร เวลาเราอ่านวรรณกรรมเราจะมีอิสระในการนึกคิด มากกว่าดูหนังดูละคร ดูหนังดูละครมันจะให้ความรู้สึกมากกว่าความนึก มากกว่าจินตนาการ เพราะหนังและละครเป็นจินตนาการ เบ็ดเสร็จ วรรณกรรมให้ความนึกให้ความคิดด้วย”⁶¹

ในขณะที่ กาญจนา แก้วเทพ ได้กล่าวถึงอิทธิพลของละครโทรทัศน์เอาไว้ว่า “ละครโทรทัศน์เป็นเรื่องราวประเภทหนึ่งทีกล่าวถึงตัวบุคคล การกระทำ และมีเค้าโครงเรื่องที่แน่นอน เรื่องราวดังกล่าวนี้เป็นแสงสว่างอยู่ระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงและโลกแห่งสัญลักษณ์(โลกแห่งความฝัน) ดังที่เราสามารถเห็นได้โดยง่ายว่า ละครโทรทัศน์นั้นเป็นสัดส่วนผสมระหว่างเค้าโครงเรื่องที่แต่งขึ้นมา หากทว่าจากละคร การแต่งกาย บทสนทนา เหล่านี้ล้วนแต่เป็นความจริงทั้งสิ้น เพราะตัวละครในละครจะใช้ประโยคสนทนาที่เหมือนกับคนในสังคมจริงใช้กันอยู่”⁶² การนำนวนิยายหรือบทละครมาแสดงในรูปของละครโทรทัศน์ยังทำให้คนดูมองเห็นภาพและสามารถทำความเข้าใจ รวมทั้งคล้อยตามกับเรื่องราวต่างๆได้ง่ายมากยิ่งขึ้นเพราะสิ่งเหล่านี้มองเห็นได้เป็นรูปธรรม และประชาชนโดยส่วนใหญ่มักจะชอบดูโทรทัศน์มากกว่าอ่านหนังสือ เนื่องจากความน่าสนใจของสื่อโทรทัศน์ที่มีทั้งภาพเสียง มีการเคลื่อนไหวน่าดึงดูดใจมากกว่า และไม่อาศัยความสามารถในการอ่านซึ่งเป็นอุปสรรคสำหรับเด็กๆที่อ่านไม่คล่อง

จากที่กล่าวมา พอจะทำให้มองเห็นได้ว่าผู้สร้างวรรณกรรมเรื่องนี้ได้สร้างภาพลักษณ์ของตัวละครพระเอกชาวญี่ปุ่นโดยนำเสนอในมุมมองด้านบวก ซึ่งการพยายามนำเสนอให้ผู้อ่านมองเห็น

⁶⁰ ไพลิน รุ่งรัตน์, อำนาจวรรณกรรมกับการขึ้นาสังคม, หน้า 57 อ้างจากสุภัทร สวัสดิรักษ์

⁶¹ ไพลิน รุ่งรัตน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 56 อ้างจากเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

⁶² กาญจนา แก้วเทพ, มายาพิณิจ : การเมืองทางเพศของละครโทรทัศน์(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2536), หน้า 21.

เฉพาะแต่แง่ดีของความเป็นญี่ปุ่นนั้นเป็นที่น่าขบคิดว่าผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายหรือค่านิยม อุดมการณ์ใด สอดแทรกอยู่หรือไม่

4.4 แนวคิดและอุดมการณ์ที่สอดแทรกอยู่ในตัววรรณกรรม

เนื่องจากประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาได้ กล่าวคืองานเขียนเชิงประวัติศาสตร์เป็นการแต่งเรื่องจริงในอดีตขึ้น เพราะผู้เขียนได้เลือกสรรแล้วว่าจะนำเสนอเหตุการณ์ใดและละเว้นที่จะกล่าวถึงสิ่งใด ขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้เขียนในการนำเสนอว่าฝ่ายใดเป็นพระเอกและฝ่ายใดคือผู้ร้าย ในบทที่แล้ว ได้นำเสนอถึงงานเขียนประวัติศาสตร์ที่สร้างให้ญี่ปุ่นเป็นผู้ร้าย ดังเช่น “หลังเลือดที่นานกิง” แต่ส่วนในบทนี้ได้นำเสนอถึงเรื่องราวนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ “คูกรรม” ที่สร้างให้ญี่ปุ่นเป็นพระเอก และนำเสนอแต่ด้านบวกของทหารญี่ปุ่น แม้ว่าคูกรรมนี้จะนำเสนอออกมาเป็นนวนิยายโรมานซ์ แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ความเชื่อของผู้เขียนที่แทรกอยู่ในงานเขียน ดังเช่นที่ทมยันตีผู้แต่งนวนิยายเรื่องคูกรรมก็กล่าวถึงผลงานของตนเองไว้ว่า “เมื่อดิฉันเขียนหนังสือก็เขียนโดยสุจริตใจคิดอย่างไร เขียนอย่างนั้น ดิฉันจะบอกว่าถ้าคุณอยากรู้จักทมยันตี ไม่ต้องรู้จักตัวดิฉันหรือ คุณอ่านหนังสือดิฉัน ทั้งวิธีพูด ทั้งอะไรต่ออะไรนี้ จะเหมือนตัวหนังสือหมด”⁶³ แต่การประพันธ์อย่างมีศิลปะแบบเนียนของผู้เขียนทำให้ผู้อ่านได้รับถ่ายทอดแนวคิดดังกล่าวไปโดยที่ผู้อ่านเองก็ไม่ทันรู้สึกตัว

ในทฤษฎีภาษาศาสตร์ของบาร์ตสันนั้น มองว่าการใช้ภาษานั้นไม่ได้มีความหมายแค่เพียงหมายความตามตัวอักษรเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นมาโดยมีเจตนามากกว่าความจริง เป็นทั้งการบอกเล่าและการตอกย้ำไปพร้อมๆกัน เป็นระบบระเบียบและรูปแบบวิธีการสร้างความหมายแบบหนึ่งแต่ก็ไม่ได้ปรากฏให้เห็นจริงๆ งานเขียนต่างๆจึงไม่ใช่การสื่อสารธรรมดาที่ไร้ความหมาย แต่งานเขียนคือระบบของสัญลักษณ์แบบหนึ่งที่มีความหมายหลากหลายอันเป็นผลมาจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างสัญลักษณ์แบบต่างๆ ภาษาคิดนี้เป็นอะไรก็ได้ที่สามารถสื่อความหมาย อาจอยู่ในรูปของงานเขียนนวนิยาย ภาพยนตร์ หรือละครและรูปภาพก็เป็นได้ และมีกระบวนการทำให้เกิดการยอมรับในสังคมในวงกว้าง ซึ่งภาษาคิดเป็นเรื่องของการสร้างหรือกำหนดให้เกิดขึ้นเพียงแต่ภาษาคิดบิดเบือนให้มองไม่เห็นกระบวนการสร้างนี้

ในกรณีนี้ คูกรรมได้นำเสนอภาพแง่บวกของทหารญี่ปุ่นในช่วงเวลา พ.ศ.2484-2488 ซึ่งเป็นยุคสมัยของจอมพล ป.พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี แต่นวนิยายเรื่องดังกล่าวตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2508 ซึ่งเป็นยุคสมัยของจอมพลถนอม กิตติขจร ในช่วงเวลาต่อจากนั้น ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ.2515 ได้มีการรณรงค์ของนิสิตนักศึกษาที่มีแนวคิดเป็นฝ่ายซ้ายและต้องการเปลี่ยนแปลงระบบเดิมๆ ให้ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นและการขยายตัวของเศรษฐกิจญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับการคอร์รัปชันของ

⁶³ “ทมยันตี สตรีแห่งทศวรรษ(เรื่องจากปก),” โลกหนังสือ 4,6 (มีนาคม 2524): 27-28.

รัฐบาลจอม-ประพาส* ซึ่งครองอำนาจตั้งแต่ปี พ.ศ.2506-2516 และเป็นทายาททางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ขึ้น** จนนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่นักศึกษาและประชาชนกว่า 5 แสนคนรวมตัวกันเรียกร้องรัฐธรรมนูญจากรัฐบาลเผด็จการ แม้ว่าช่วงเวลาดังกล่าว คู่กรรมจะเขียนเสร็จสมบูรณ์ไปแล้วแต่ก็มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับระบบเดิมที่เป็นอยู่มาก่อนหน้านั้น กล่าวคือ มีการก่อตั้ง พลท.ขึ้นตั้งแต่อ่อน พ.ศ.2500 สิ่งที่ทราบกันดีเกี่ยวกับทมิฬยันตีคือการเป็นผู้มีแนวคิดฝ่ายขวานุรักษ์นิยม เหตุทุนสถาบันกษัตริย์ สังเกตได้จากการเข้าร่วมกลุ่มนวพล และผลงานวรรณกรรมชิ้นอื่นๆ เช่น เลือดขัตติยา กษัตริยา อธิราชา แก้วกัลยา ร่มฉัตร เป็นต้น* จากบทสัมภาษณ์ของทมิฬยันตีก็กล่าวชี้ชัดในลักษณะนี้เช่นกัน

“เราเป็นข้าแผ่นดิน ไม่ต้องมีใครมาบอก ไม่ต้องให้รัฐธรรมนูญกำหนด ทำไมเราจะต้องรอให้ใครมากำหนด เราต้องกำหนดตัวเราเอง ดิฉันบอก คุณเข้าใจคำว่าเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินมั๊ย ท่านเป็นเจ้าของฟ้าท่านเป็นเจ้าของแผ่นดิน... ในฐานะดิฉันเป็นคนของแผ่นดิน ดิฉันสำนึกทุกเม็ดดินบูรพกษัตริย์รักษาให้...ตระกูลฝ่ายแม่ดิฉันเป็นชาวมอญ ท่านสอนดิฉัน ข้าวดงแดงร้อนรดหัว สอนอยู่ในตระกูล ต้องระลึก ท่านทำงานอยู่กับสมเด็จพระพันวษา อัยิกาเจ้า จนท่านเสด็จออกข้างนอก ไม่ได้ตาม ชื่อราชตระกูลอะไร ไม่มีหรืออะไร ก็ดันตระกูลทางฝ่ายดิฉันเป็นเจ้าเวียงจันทน์แต่ถูกเขากวาดต้อนมาเป็นเชลย แล้วก็มาอยู่ในวังเป็นเจ้าจอม แต่ไม่มีพระหน่อก็ขาดหายไป แต่ท่านบอกว่าท่านมีความสุขกันทั้งตระกูล เพราะฉะนั้นข้าวดงแดงร้อนรดหัว อย่าลืม ฝ่ายตระกูลศิริไพบุลย์ พ่อดิฉันเป็นทหารหมด จึงสอน ‘เกียรติศักดิ์ของทหารนั่นคือรักษาแผ่นดิน’ ตระกูลดิฉันสอนกันมาอย่างนั้นให้รักแผ่นดิน ไม่มีเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินดูแลเรา เราจะมีความสุขได้อย่างไร มันอยู่ในเลือดของดิฉัน”⁶⁴

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทมิฬยันตีนั้นมีใจรักสถาบันพระมหากษัตริย์เหนือสิ่งอื่นใด และมีใจเอนเอียงมาทางผู้ปกครองที่เป็นทหาร ซึ่งเป็นเผด็จการทหารครองอำนาจต่อเนื่องมายาวนาน และการสนับสนุนฝ่ายทหารผู้เป็นฝ่ายปกครองแต่เดิมนั้น จะเป็นการดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่จะสามารถปกป้องให้สถาบันมีสภาพมั่นคงกว่าการสนับสนุนภาคประชาชนหรือ

* เป็นผู้ริเริ่มการวางแนวทางที่เป็นการผสมผสานการพัฒนาการแบบทุนนิยมเข้ากับการหันมาให้ความสำคัญกับบทบาทของราชวงศ์ การเข้าควบคุมองค์กรสงฆ์และการเลือกฟื้นฟูพิธีกรรมและ “ค่านิยมดั้งเดิม” บางอย่าง

** จอมพลสฤษดิ์เป็นนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2502-2506.

* ทมิฬยันตีได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คือ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย ตริตาภรณ์ช้างเผือก และทุติยาภรณ์มงกุฎไทย

⁶⁴ บทสัมภาษณ์พิเศษเรื่อง “ความคิดของดิฉันมีข้อเดียวก็คือรักแผ่นดิน” ปากคำ ‘ทมิฬยันตี’, เนชั่นสุดสัปดาห์ (30 พ.ค. – 5 มิ.ย.2548) : 58-59.

นิสิตนักศึกษาที่เรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงระบบใหม่ สิ่งเหล่านี้เห็นได้ชัดเจนจากการที่ทมิยันตีมีบทบาทสำคัญเป็นแกนนำในชมรมแม่บ้านซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของภรรยาข้าราชการ ภรรยานายพล และแม่บ้าน ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2519 เพื่อโจมตีขบวนการนักศึกษาที่เคลื่อนไหวต่อต้านฐานทัพอเมริกา โดยตรงในเหตุการณ์ตุลาคม 2519 เพราะมองว่าขบวนการนักศึกษานั้นเป็นผู้บ่อนทำลายมิตรประเทศ รวมทั้งในชีวิตส่วนตัวของทมิยันตีเอง ก็เกิดในครอบครัวทหารและภายหลังได้สมรสกับบุคคลในเครื่องแบบ สิ่งเหล่านี้น่าจะมีอิทธิพลต่อแนวความคิดทหารนิยมของทมิยันตีอย่างแน่นอน ในเนื้อเรื่องคู่อกรมนั้น ได้นำเสนอว่าบิดาของอังศุมาลินเป็นทหารเรือและเป็นเสรีไทย มีใจรักชาติ อุทิศชีวิตโดยการทำทุกอย่างเพื่อประเทศไทย ในขณะที่โกโบริเองก็เป็นทหารญี่ปุ่นที่รักชาติของตน และอุทิศชีวิตเพื่อพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกัน และเนื่องจากประเทศญี่ปุ่นนั้นมีระบบการปกครองที่คล้ายกับไทย คือเป็นลัทธิทหารนิยม ซึ่งมีประมุขเป็นพระมหากษัตริย์ คล้ายคลึงกับไทยที่มีผู้นำเป็นทหารภายใต้การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และ “ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา พระราชวงศ์ของทั้งสองประเทศต่างทรงมีความสัมพันธ์สนิทสนมต่อกันตลอดมา ความสัมพันธ์อันสนิทสนมนี้ได้รับการเสริมสร้างให้เพิ่มมากขึ้นด้วยการเสด็จเยือนแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันของพระราชวงศ์ทั้งสองประเทศ”⁶⁵ การที่ประมุขของญี่ปุ่นและไทยต่างมีสายสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ประกอบกับนักธุรกิจญี่ปุ่นก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนักการเมืองและผู้นำของไทย ในยุคของจอมพลถนอม-ประพาส ดังนั้นการสร้างค่านิยมและวัฒนธรรมให้คนไทยรู้สึกดีกับญี่ปุ่นน่าจะเป็นผลดีกับประเทศไทยมากกว่าที่คนไทยจะรู้สึกเกลียดชังญี่ปุ่นในทัศนะของทมิยันตี รวมทั้งสร้างภาพลักษณ์ของทหารว่าอ่อนโยน มีหัวใจและเสียสละเพื่อประเทศนั้นย่อมเป็นผลดีต่อสถานะที่มั่นคงกว่าของสถาบันกษัตริย์ กล่าวได้ว่าการปกครองโดยระบอบเผด็จการทหารนิยมตามแบบลักษณะของญี่ปุ่นน่าจะเป็นการปกครองที่ทมิยันตีเห็นว่าดีและเหมาะสมกับสังคมไทยมากกว่าระบอบคอมมิวนิสต์จากจีนของเหมาเจ๋อตุงตามที่ภาคประชาชนในขณะนั้นเรียกร้อง

งานเขียนดังกล่าวไม่เพียงเป็นนวนิยายพาฝันเติมเต็มความฝันสตรีในเรื่องบุรุษในอุดมคติเท่านั้น แต่ได้ผ่านกระบวนการผลิตสร้าง ความหมายบางอย่างขึ้นมา ซึ่งมายาคติที่ทมิยันตีได้สร้างขึ้นมานั้นทำให้เรามองข้ามอดีตและประวัติศาสตร์ เพื่อจะได้เห็นเฉพาะภาพและความหมายในแบบที่ทมิยันตีต้องการจะสื่อ ซึ่งรูปแบบมายาคติไม่ได้เก็บกด ปิดกั้น หรือกดทับความหมาย เพียงแต่ทำให้ความหมายเดิมอ่อนจางลงแล้วเพิ่มเติมความหมายชุดใหม่ที่มายาคติต้องการสื่อเข้าไปแทน สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการครอบงำสังคมโดยรวมด้วยระบบความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ทหารนิยม โดยนำเสนอออกมาในรูปแบบของนวนิยายพาฝัน โดยทำให้ค่านิยมและอุดมคติเกี่ยวกับทหารในเรื่องของ

⁶⁵ สุกครัตน์ ธาราศักดิ์, สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น, หน้า 43.

ความรักชาติ เสียสละ กล้าหาญ แต่มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์นั้นเป็นเสมือนกับลักษณะธรรมชาติของทหารทุกเชื้อชาติ กระบวนการดังกล่าวคือระบบการสร้างมายาคติของบาร์ตส์นั่นเอง

นอกจากนี้กรัมซียังบอกว่าการปกครองนั้นจำเป็นต้องใช้กลยุทธ์ทั้งสองทางควบคู่กัน กล่าวคือ การใช้กำลังบังคับปราบปราม(coercion) และการสร้างความยินยอมพร้อมใจ(consent) โดยใช้อุดมการณ์มาครอบงำผ่านทางสื่อมวลชน ซึ่งทมยันตีเองก็ได้สร้างความรู้สึคนิยมชมชอบในประเทศญี่ปุ่นและถ่ายทอดแนวคิดของตนนี้ผ่านทางวรรณกรรมที่มีรูปแบบเพื่อความบันเทิง และได้รับความนิยมนำมาผลิตซ้ำในสื่อมวลชนชนิดอื่น ซึ่งสามารถสื่อแนวคิดของตนและตอกย้ำซ้ำเติมให้ประชาชนยินยอมพร้อมใจคล้อยตามได้โดยง่าย

อีกทั้งการเขียนนวนิยายของทมยันตีก็ยิ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องปัญญาชน (Intellectual) ของกรัมซีย ซึ่งเสนอว่ากลุ่มปัญญาชน หมายรวมถึง นักคิด นักวิชาการ และผู้มีการศึกษาสามารถที่จะเป็นผู้จัดระเบียบความคิด แพร่กระจายความคิด และสร้างสำนึกร่วมทางความคิดและอุดมการณ์ได้ โดยการวางแผนและผลิตความคิดป้อนสู่ภาคประชาชน เพราะปัญญาชนนั้นเป็นผู้นำทางสติปัญญา และยังนำการขับเคลื่อนมวลชนทางความคิดอีกด้วย ปัญญาชนนั้นไม่เพียงแต่ผลิตปัญญาและแพร่กระจายความคิดและรสนิยมทางวัฒนธรรมแบบใหม่ๆ ให้กับสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้สร้างสัญลักษณ์และภาพตัวแทนผ่านสื่อมวลชนเพื่อเป้าหมายในการสถาปนาความคิดของตนให้กลายเป็นวัฒนธรรมหรือชุดความคิดหลักของสังคม ทมยันตีได้ทำหน้าที่เป็นนักเขียนปัญญาชน ซึ่งสามารถสื่อความเชื่อที่ตนต้องการจะนำเสนอหรือสารของตนไปยังประชาชน โดยมีเป้าหมายในการสถาปนาความคิดของตนที่มีลักษณะสองด้านของความขัดแย้งให้กลายเป็นวัฒนธรรมหรือชุดความคิดหนึ่งของสังคมผู้เสวยวรรณกรรม โดยใช้วรรณกรรมเป็นตัวแพร่กระจายความคิดกับรสนิยมในเรื่องของทหารนิยม และภาพลักษณ์อันงดงามของญี่ปุ่นเพื่อผลประโยชน์ต่อการค้าทุนสถาบันพระมหากษัตริย์ในจิตสำนึกของประชาชนในสังคมอีกด้วย

และเมื่อนวนิยายเรื่องคู่กรรมเป็นหนังสือขายดีถูกนำมาตีพิมพ์หลายต่อหลายครั้ง และได้รับความนิยมนำมาผลิตซ้ำในรูปแบบของละคร โทรทัศน์และภาพยนตร์ ก็ยิ่งทำให้เนื้อเรื่องดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น นับเป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในชีวิตประจำวันของประชาชนให้นิยมชมชอบญี่ปุ่นได้มากขึ้นเท่านั้น ซึ่งผู้ผลิตละครก็พิถีพิถันกับตัวละครสำคัญอย่าง “โกโบริ” มากในทุกๆ เวอร์ชันของเรื่องคู่กรรม โดยพยายามสร้างตัวละครสำคัญตัวนี้ให้มีลักษณะใกล้เคียงกับในบทประพันธ์แทบทุกอย่าง จัดได้ว่าโกโบริในละครโทรทัศน์ได้ถูกทำให้มีชีวิตขึ้นมาโดยที่ไม่อะไรผิดเพี้ยนไปจากบทประพันธ์แต่อย่างใด รวมทั้งผู้ผลิตละครมักจะเคร่งครัดกับการเลือกเฟ้นนักแสดงที่เหมาะสมและได้รับความนิยมน้อยกว่าหมื่นจากมหาชนมารับบทดังกล่าว นั่นก็ยิ่งส่งผลให้ละครโทรทัศน์เรื่องคู่กรรมสามารถเข้าถึงคนไทยเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมจากผู้เสวกกลุ่มแรกที่เป็นเฉพาะกลุ่มผู้อ่านหนังสือนิยาย ไม่ว่าสื่อชนิดใดจะมีอิทธิพลต่อความนึกคิดของผู้เสวกมากกว่ากันก็ตาม

แต่การทำงานเขียนเรื่องคุณธรรมเป็นนวนิยายขายดีจนกระทั่งถูกนำมาผลิตซ้ำมากเท่าไรก็ยิ่งเป็นการตอกย้ำแนวความคิดความเชื่อของผู้เขียนนวนิยายเรื่องนี้ให้ประชาชนที่รับสารเชื่อได้ว่าเรื่องเหล่านี้ดูเป็นจริงมากขึ้น ภาพของโกโบริในฐานะชาวญี่ปุ่น โดยบูรณาการกับความเป็นชายไทยในฝันจึงคู่มือชีวิต และชัดเจนในความรับรู้ของผู้เสพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทสรุป

วรรณกรรม หรือ งานเขียน เป็นสื่อชนิดหนึ่งสร้างสรรค์ขึ้นมาโดยฝีมือของมนุษย์ ซึ่งผู้เขียนจะสามารถเลือกได้ว่าจะนำเสนอหรือไม่นำเสนอสิ่งใดเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดและมุมมองของตนมากที่สุด ดังนั้นวรรณกรรมที่มีส่วนผสมระหว่างจินตนาการกับประวัติศาสตร์อาจนำเสนอเรื่องราวหรือภาพลักษณ์ของสิ่งที่สอดคล้องตรงกันกับความรับรู้ของผู้เสพหรือไม่ก็ได้ อย่างไรก็ตามวรรณกรรมนั้นอาจแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ ค่านิยมบางอย่างของผู้เขียนสอดแทรกอยู่อีกทั้งยังสามารถส่งผลกระทบต่อความนึกคิดหรือการรับรู้ของผู้อ่านได้ ดังเช่น นวนิยายเรื่อง “คู่กรรม” วรรณกรรมประเภทนวนิยายรักที่อาศัยสงครามโลกครั้งที่สองเป็นฉากและเหตุการณ์สำคัญในการดำเนินเรื่อง แต่นวนิยายคู่กรรมก็เป็นวรรณกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อความบันเทิง ที่นำเสนอเรื่องราวที่ไม่ได้สอดคล้องไปกับประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเท่าไรนัก

เรื่องคู่กรรมนี้ได้นำเสนอภาพลักษณ์ของทหารญี่ปุ่นที่มานุกรุกแผ่นดินไทยในสงครามโลกครั้งที่สองต่างกับงานเขียนชิ้นอื่นๆ กล่าวคือสร้างให้พระเอกของเรื่องเป็นตัวละครชาวญี่ปุ่น โดยนำเสนอภาพลักษณ์ในด้านบวกของทหารญี่ปุ่นผ่านทางตัวละคร “โกโบริ” ทั้งๆที่บุคลิกลักษณะหลายอย่างขัดกับภาพของทหารญี่ปุ่นในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ชิ้นอื่นๆ เช่น “หลังเลือดที่นานกิง” ที่บรรยายเรื่องทหารญี่ปุ่นสังหารโหดชาวจีนจำนวนมากที่เมืองนานกิง หรือเหตุการณ์การเกณฑ์เชลยศึกต่างชาติให้ทำงานหนักถึงวันละ 16 ชั่วโมงเพื่อก่อสร้างทางรถไฟจากไทยข้ามไปยังพม่าที่ปรากฏให้เห็นในเรื่อง “The Bridge over the River Kwai” สิ่งเหล่านี้เป็นที่ประจักษ์ดีถึงความโหดร้ายของทหารญี่ปุ่น อันเป็นผลมาจากการหล่อหลอม ปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องชาตินิยมและความจงรักภักดีต่อสถาบันจักรพรรดิให้ประชาชนอย่างหนักแน่นตั้งแต่วัยเยาว์ จนพัฒนาไปสู่ลัทธิทหารนิยม ที่ใช้หลักจิตวิทยาปลูกฝังให้นักเรียนรู้ถึงหน้าที่ที่มีต่อประเทศในการเข้าปกครองเอเชีย มีการบิดเบือนตำราเรียนวิชาประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ในโรงเรียนฝึกทหารเพื่อให้เข้าใจว่าคนญี่ปุ่นคือชาติพันธุ์ที่เหนือกว่า เขี้ยดยามผู้ที่อ่อนแอกว่า นักเรียนถูกปิดกั้นจากโลกภายนอก จากความความบันเทิงและสิ่งจูงใจอื่นๆ ผู้ปกครองประเทศได้เพาะบ่มความรู้สึกที่จะต้องรับใช้ชาติให้กับประชาชนมาเป็นระยะเวลายาวนาน สิ่งเหล่านี้ช่วยผลักดันให้ทหารและกองทัพต้องการขยายอำนาจออกนอกประเทศ และตั้งตนเป็นผู้นำประเทศอื่นๆ ในเอเชีย การใช้อำนาจข่มขู่บีบบังคับตามความต้องการของตนแบบเผด็จการเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของกองทัพญี่ปุ่น

แต่ทรมยันตีหรือผู้เขียนนวนิยายเรื่องคู่กรรมไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนใดเลยที่แสดงถึงความโหดร้าย หยาดคายและคำซ้ำของทหารญี่ปุ่นดังเช่นที่ปรากฏอย่างมีหลักฐานชัดเจนในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ชุดอื่น ในนวนิยายเรื่องคู่กรรมนี้พบว่า

1. ผู้เขียนได้สร้างประวัติศาสตร์อีกชุดหนึ่งขึ้นมาค้ำกับประวัติศาสตร์เกี่ยวกับญี่ปุ่นที่พบเห็นในตัวบทวรรณกรรมอื่น เป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพื่อสถาปนาวรรณคดีของตนให้ผู้อ่านเกิดความยินยอมพร้อมใจและเห็นคล้อยตาม โดยผู้เขียนได้เลือกสรรอย่างตั้งใจว่าจะนำเสนออะไรบ้าง และเลือกนำเสนอเฉพาะในมุมมองด้านบวกของประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น เช่น ความมีมนุษยสัมพันธ์และไมตรีจิตของทหารญี่ปุ่น ความมีอุดมการณ์รักชาติของคนญี่ปุ่นอันเป็นคุณลักษณะที่ดีของประชากรทุกๆชาติ ความอ่อนหวานงดงามละเมียดละไมของวัฒนธรรมญี่ปุ่น

2. ผู้เขียนจงใจก้าวข้ามหรือไม่กล่าวเน้นถึงเหตุการณ์หรือลักษณะพฤติกรรมที่เป็นภาพลบของญี่ปุ่น ทำให้ความหมายบางอย่างที่อยู่ในการรับรู้เดิมอ่อนจางลง

3. ผู้เขียนสร้างความหมายชุดใหม่เข้ามาแทนที่ความหมายชุดเก่า โดยทำให้เรามองข้ามอดีตเพื่อจะได้มองเห็นเฉพาะภาพและความหมายในแบบที่ต้องการจะสื่อซึ่งผู้เขียนอธิบายถึงพฤติกรรมและความผิดของทหารญี่ปุ่น โดยพยายามหาเหตุผลมาสนับสนุนเป็นการแก้ต่างความผิดให้กับการกระทำของญี่ปุ่น

ทรมยันตีได้สร้างตัวละคร โกโบริให้เป็นทหารญี่ปุ่นที่มีภาพลักษณ์แตกต่างออกไปจากทหารญี่ปุ่นในยุคสงครามโลกครั้งที่สองคนอื่นๆ ในการรับรู้ของคนไทยโดยทั่วไปเพื่อให้ผู้อ่านเกิดทัศนคติและมุมมองที่ดีต่อทหารญี่ปุ่น โดยบรรยายถึงตัวละครเอกฝ่ายชาย ซึ่งก็คือ “โกโบริ” อย่างพิถีพิถัน เป็นตัวละครที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของผู้อ่านและกลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวญี่ปุ่น ตัวละคร โกโบรินั้นบิดเบือนไปจากลักษณะโดยทั่วไปของทหารญี่ปุ่น โดยผู้เขียนมีวิธีการประกอบสร้างดังนี้

- สร้างภาพของโกโบริให้มีรูปลักษณ์ทางกายภาพงดงามตามแบบฉบับของชายชาติทหาร และพระเอกในนวนิยายไทย
- จงใจสร้างภาวะแวดล้อม จัดฉากให้โกโบริได้แสดงความแข็งแกร่งและกล้าหาญ
- ผู้เขียนเสริมแต่งให้โกโบริแข็งแกร่งตามลักษณะของชายชาติทหาร แต่ในขณะเดียวกัน โกโบริก็เป็นสุภาพบุรุษ ที่อ่อนโยน และนุ่มนวล
- ทำให้โกโบริพบกับความผิดหวังเรื่อยไป เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสงสารและเห็นใจ

- โภโบริมีความสามารถในหลายๆด้าน นอกจากโภโบริจะเป็นนักรบที่เสียสละเพื่อชาติแต่อ่อนโยนแล้ว ยังสามารถเป็นได้ทุกอย่างตามลักษณะแบบอย่างชายในอุดมคติของสตรี เช่น ทำอาหาร เล่นดนตรี จัดดอกไม้ มีความรู้ด้านการแพทย์

- สร้างโภโบริในฐานะตัวละครญี่ปุ่นโดยบูรณาการกับความเป็นชายไทย เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกไม่แปลกแยกและรู้สึกถึงความใกล้เคียงกับธรรมชาติของผู้อ่านที่มักจะนิยมอะไรที่เหมือนกันกับตัวเรา จึงสร้างให้โภโบริมีรสนิยมหรือความคิดแบบคนไทย เช่น โภโบริสามารถที่จะกินอาหารไทย พูดภาษาไทย เล่นดนตรีไทย และมีความนิยมชมชอบในสตรีไทย รวมทั้งมีบุคลิกยิ้มแย้มแจ่มใสเพื่อแผ้วถ่อมตามคุณสมบัติที่ดีของชาวไทยมากกว่าจะเป็นญี่ปุ่น สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าโภโบริถูกบูรณาการกับความเป็นไทย คือ โภโบริมีแนวคิดชาตินิยมแบบไทย ไม่รุนแรงและฝังแน่นในจิตสำนึกแบบชาตินิยมที่ถูกปลูกฝังและเพาะบ่มกันมายาวนานในสังคมญี่ปุ่น

ภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นที่ปรากฏให้เห็นในเรื่องคู่กรรม ถือเป็นมายาคติ เป็นการประกอบสร้างสิ่งซึ่งมาจากจินตนาการ แต่ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นความจริง เป็นภาพของคนญี่ปุ่นที่ควรจะเป็นหรืออยากให้เป็น แม้อาจตรงข้ามกับความเป็นจริง แต่เรื่องแต่งเรื่องนี้ได้สร้างโลกการรับรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่นในด้านบวกให้กับผู้เสพ และยิ่งเราไม่รู้จักว่าคนญี่ปุ่นเป็นอย่างไร ทำให้คิดว่ามีคนญี่ปุ่นเป็นแบบโภโบริ และทึกทักเอาว่านั่นคือลักษณะของชายญี่ปุ่นทำให้เกิดความจริงขึ้นชุดหนึ่ง เป็นความจริงเสมือนปรากฏการณ์สำคัญของเรื่อง “คู่กรรม” คือ การลบภาพที่โหดเหี้ยมของทหารญี่ปุ่น และเสริมแต่งให้กลายเป็นสุภาพบุรุษ ที่อ่อนโยน นุ่มนวล แต่ยังคงความแข็งแกร่ง เสียสละตามลักษณะของทหารเอาไว้ ซึ่งเป็นมายาคติที่ประทับใจและทำให้คนอ่านยอมรับมากกว่าความหมายชุดเดิมที่ได้รับรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่นก่อนหน้านี้ นับว่านวนิยายเรื่องคู่กรรมนั้นมีอิทธิพลส่งผลกับความคิดของผู้เสพที่มีต่อภาพลักษณ์ของชาวญี่ปุ่นและความเป็นญี่ปุ่น ทำให้ผู้อ่านวรรณกรรมมองญี่ปุ่นในแง่บวกที่ดี

แม้ว่าเรื่องคู่กรรมจะนำเสนอออกมาเป็นนวนิยายโรมานซ์ แต่ก็ได้ผ่านกระบวนการผลิตสร้างความหมายบางอย่างขึ้นมา และสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ความเชื่อของผู้เขียนที่แทรกอยู่ในตัวบทวรรณกรรม มายาคติที่ทมยันตีได้สร้างขึ้นมานั้นทำให้เรามองข้ามอดีตและประวัติศาสตร์ เพื่อจะได้เห็นเฉพาะภาพและความหมายในแบบที่ทมยันตีต้องการจะสื่อ เป็นการสร้างความหมายแบบหนึ่ง เพียงแต่ไม่ได้ปรากฏให้เห็นตรงๆ นั่นคือ การพยายามนำเสนอว่าความรักชาติ เสียสละ กล้าหาญ แต่มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์นั้นเป็นเสมือนกับลักษณะธรรมชาติของทหารทุกๆเชื้อชาติ สอดคล้องกับแนวความคิดลัทธิทหารนิยมของผู้เขียนเอง และการนำเสนอภาพของญี่ปุ่น เฉพาะด้านบวก ซึ่งให้เห็นถึงความรู้สึกนิยมชมชอบในประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากแต่เดิมญี่ปุ่นมีการปกครองในยุคสงครามโลก คล้ายคลึงการปกครองของไทยในสมัยนั้น กล่าวคือ การปกครองแบบเผด็จการทหารในยุคของจอมพลถนอม-ประภาส ซึ่งมีนิสิตนักศึกษาจำนวนมากไม่เห็นด้วยกับการปกครองในลักษณะนี้ มีการ

ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นเพราะมองว่านักการเมืองและผู้นำของไทยมีผลประโยชน์เกี่ยวเนื่องแอบแฝงกับนักธุรกิจญี่ปุ่น และเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบใหม่นั้นไม่สอดคล้องกับแนวคิดทหารนิยมของทมิฬเอง ทมิฬตีความว่าการปกครองโดยระบอบเผด็จการทหารนิยมตามแบบลักษณะของญี่ปุ่นน่าจะเป็นการปกครองที่ดีและเหมาะสมกับสังคมไทยอยู่แล้ว ดังนั้นการสร้างค่านิยมและวัฒนธรรมให้คนไทยรู้สึกดีกับญี่ปุ่นน่าจะเป็นผลดีกับประเทศไทยมากกว่าที่คนไทยจะรู้สึกเกลียดชังญี่ปุ่นในทัศนะของทมิฬเอง กระบวนการดังกล่าวคือระบบการสร้างมายาคติของบาร์ตสันนั่นเอง สิ่งเหล่านี้ เป็นกระบวนการครอบงำสังคมโดยรวมด้วยระบบความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ทหารนิยมที่นำเสนอออกมาในรูปแบบของนวนิยายพาฝัน เป็นการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (consent) โดยใช้อุดมการณ์ครอบงำผ่านทางสื่อมวลชน โดยที่ทมิฬได้ทำหน้าที่เป็นนักเขียนสื่อความเชื่อที่ตนต้องการจะนำเสนอไปยังผู้อ่าน สร้างความรู้สึกนิยมชมชอบในประเทศญี่ปุ่นและลัทธิทหารนิยม และถ่ายทอดแนวคิดของตนนี้ผ่านทางวรรณกรรมที่มีรูปแบบเพื่อความบันเทิง ซึ่งต่อมาได้รับความนิยมมากจนถูกนำมาผลิตซ้ำในสื่อที่มีลักษณะเป็นสื่อมวลชนชนิดอื่น ยังเป็นการช่วยตอกย้ำซ้ำเติมให้ประชาชนยินยอมพร้อมใจคล้อยตามได้โดยง่ายเพิ่มมากขึ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าคฤกกรรมเป็นนวนิยายที่มีลักษณะของการพยายามจะครอบงำความคิดของผู้รับสารให้มองข้ามเหตุการณ์บางอย่างในประวัติศาสตร์ และไม่เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับการปกครองที่เป็นอยู่ของไทยในขณะนั้น แต่ต้องการให้ผู้อ่านมองเห็นว่าการปกครองในแบบทหารเผด็จการอำนาจนิยมนั้นเป็นระบบที่มีความสมบูรณ์ดีพร้อมอยู่แล้ว และทหารเหมาะสมแก่การเป็นผู้ปกครองมากที่สุดเนื่องจากถูกปลูกฝังในเรื่องของความรักและเสียสละเพื่อชาติสูง โดยมีญี่ปุ่นเป็นแบบอย่างที่ดี ผู้เขียนจึงได้นำเสนอถึงวัฒนธรรมประเพณี และจิตใจที่งดงามของชาวญี่ปุ่นผ่านทางนวนิยายเรื่องคฤกกรรม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. เศรษฐศาสตร์การเมืองของสื่อสารมวลชน. ศูนย์เอกสารวิชาการ โครงการตำราวิจัย ลำดับที่ 7, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

กฤษณ์ ทองเลิศ. สื่อมวลชน การเมืองและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น ถ.พหลโยธิน, 2539.

กาญจนา แก้วเทพ. การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์:แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2541.

กาญจนา แก้วเทพ. มายาพินิจ : การเมืองทางเพศของละครโทรทัศน์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2536.

กาญจนา แก้วเทพ. เมื่อสื่อต้องและสร้างวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาลาแดง, 2545.

กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2551.

การต่างประเทศ, กระทรวง ความสัมพันธ์ทวิภาคีไทย-ญี่ปุ่น, [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.mfa.go.th/web/> [2551, เมษายน 10]

เจียน ชีระวิทย์ และคณะ. ทรรศนะของคนไทยที่มีต่อจีนและญี่ปุ่น. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.

คึกฤทธิ์ ปราโมช. ถกญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2505.

จาง, ไอร์ส. ห้วงเลือดที่นานกิง. The Rape of Nanking. แปลโดย ฉัตรนคร องค์กรสิงห์. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.

จุมพฏ คำสนอง. วรรณกรรม อำนาจ และความบ้า: บทวิเคราะห์ทางการเมืองว่าด้วยเรื่องอำนาจกับวรรณกรรมของคุณสุวรรณ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

- จุลดา งามรอด. กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513.
- ชลธิรา สัตย์วัฒนา. วิจารณ์หรือวิจารณ์: ตำนานวรรณคดีวิจารณ์แนวรัฐสร้างและสืบสาน. มหาสารคาม:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2550.
- ชุมพร ขงกิตติกุล, เพ็ญพิไล ฤทธาคณานนท์ และ นิรมล ชยุตสาหกิจ. การรับรู้ภาพพจน์เกี่ยวกับญี่ปุ่น
และไทยของนักเรียนไทยและนักเรียนญี่ปุ่นในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชา
จิตวิทยา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร. สัตววิทยา. โครงสร้างนิยม. หลัง โครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา, 2545.
- ไชยวัฒน์ คำชู และ กมล เพ็ญศรีนุการ. คู่มือความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น เอกสารการทูตในอดีตถึงปัจจุบัน.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ตรีศิลป์ บุญขจร. นวนิยายไทยในรอบทศวรรษ: ข้อสังเกตบางประการ. ใน สองศตวรรษ
รัตนโกสินทร์ : ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย, 3-5 กุมภาพันธ์ 2525 ณ สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ทมยันตี(นามแฝง). คู่กรรม. 2 เล่ม, พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ณ บ้านวรรณกรรม,
2547.
- ทมยันตี(นามแฝง). มงกุฎนาม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น, 2528.
- ทมยันตี สตรีแห่งทศวรรษ(เรื่องจากปก). โลกหนังสือ 4,6 (มีนาคม 2524): 20-41.
- ทรายแก้ว ทิพากร. ญี่ปุ่น : ชาตินิยมกับนานาชาตินิยม. [ออนไลน์]. 2548. แหล่งที่มา: ศูนย์โลกสัมพันธ์
ไทย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย <http://www.thaiworld.org>[2548, 23
มิถุนายน]
- ทวี ชีระวงศ์เสรี. สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทย
วัฒนาพานิช, 2524.
- ทวนทอง เขาวงกตพิงศ์. ภาพพจน์ของคนสัญชาติต่างๆตามการรับรู้ของนิสิตนักศึกษา. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท สาขาจิตวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.
- ทัศนาศ ทศนมิตร. ชาวมุไรกระหายเลือด เปิดบันทึกสงครามญี่ปุ่นบุกสยาม. กรุงเทพมหานคร: สยาม
บันทึก, 2553.

เทอร์ทัน, แอนดรูว์. การครอบงำและความหวาดกลัวในสังคมไทย. แปลโดย อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจฉัย.

นครปฐม: คณะบุคคลบ้านเรียนน้ำริน, 2551.

นงลักษณ์ ลีมีศรี, พันตรีหญิง. นโยบายของญี่ปุ่นต่อไทยในสงครามมหาเอเซียแปซิฟิก. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544. (อัดสำเนา)

นงลักษณ์ ลีมีศรี, พันเอกหญิง. บทสำรวจสถานภาพแห่งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย สมัย

สงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

นัทธชัย ประสานนาม. วรรณกรรมเงินปลัดถิ่นกับการผลิตซ้ำอุดมการณ์การผนวกรวมในบริบทสังคมไทย.

ใน รัฐจากมุมมองของชีวิตประจำวัน. 28-30 มีนาคม 2550 ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย

นเรศวร จังหวัดพิษณุโลก, 2550.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์.

พิมพ์ครั้งที่ 2. บทความลำดับที่ 3. กรุงเทพมหานคร: แพรวสำนักพิมพ์, 2538.

เนตร เขมะโยธิน, พลเอก. ชีวิตนายพล. พระนคร: ผดุงศึกษา, 2499.

บัญญัติ สุรการวิทย์. ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 10 ปี หลังการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: สมาคม

นักเรียนเก่าญี่ปุ่นในพระบรมราชูปถัมภ์ สถาบันญี่ปุ่นศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

บาร์ตส์, โรลิ่งด. มายาคติ สรรนิพนธ์จาก Mythologies. แปลโดย วรรณพิมล อังคศิริสรพร.

กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544.

ป.บุญนาค(นามแฝง). รอยทางจากหนังสือถึงหนังสือ พลิกฟื้นปมหลังนักเขียนอมตะ เงามาษา. กรุงเทพฯ: ต้น

อ้อแถมมี, 2539.

ประเสริฐ จิตต์วัฒน์พงศ์. ญี่ปุ่น: การแสวงหาฐานะเท่าเทียม. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2526.

พัชชา ว่องวิษณุเวทย์. มุมมองของญี่ปุ่นต่อไทยในช่วงสงครามมหาเอเซียบูรพา กรณีศึกษา

หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่น(1941-1945). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาญี่ปุ่นศึกษา คณะ

ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

พวงทิพย์ เกียรติสกุล. กองทัพญี่ปุ่นกับทางรถไฟสายใต้ของไทยสมัยสงครามมหาเอเซียบูรพา

ระหว่าง พ.ศ.2484-2488. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ

อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ไพลิน รุ่งรัตน์. อำนาจวรรณกรรมกับการขึ้นาสังคม. สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 41 (กุมภาพันธ์-มีนาคม

2538): 54-61.

พีโอรี, จิโอเซเปเป. ชีวิตของอันโตนิโอ กรัมชิ. แปลโดย นฤมล-ประทีป นครชัย. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2526.

- ภัทรพร หงส์ทอง. การศึกษาแนวคิดสตรีนิยมในนวนิยายของทมยันตีระหว่างพุทธศักราช 2506-2534.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- เมฆตะวัน คุณะดิลก. เพิร์ล ฮาเบอร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2544.
- ยุรฉัตร บุญสนิท. พ่อดอกมะลิกับฮิเดโกะ. สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 36 (13-19 พฤษภาคม 2533): 40-41.
- รจิตลักษณ์ แสงอุไร. นิเทศศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2530.
- รัศมี เผ่าเหลืองทอง. วิเคราะห์ทมยันตี ตั้งแต่ 14 ตุ.ค. ถึงปัจจุบัน. สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 13 (เมษายน –
 กรกฎาคม 2518): 95-110.
- รุช พูลตัน เบนเนดิกท์. ดอกเบญจมาศกับดาบขามูไร. แปลโดย อมรา พงศาพิชญ์ ประสิทธิ์ สวาสดิ์ญาตี
 ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงษ์ และสุริชัย หวันแก้ว. สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- วัชรพล พุทธรักษา. กลุ่มประวัติศาสตร์ ปัญญาชน การครองอำนาจนำ และการโต้ตอบต่อการครอง
 อำนาจนำ: แนวความคิดของอันโตนิโอ กรัมสซีกับการอธิบายการเมืองไทยร่วมสมัย ใน
 บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 9
 “ประเด็นปัญหาว่าด้วยการเมืองไทยร่วมสมัย I” 2 - 3 ธันวาคม 2551 ณ คณะสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก, 2551.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี สงครามโลกครั้งที่ 2. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา:
<http://www.th.wikipedia.org/wiki/> [2551, ธันวาคม 11]
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ทางรถไฟสายมรณะ. [ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา:
<http://www.th.wikipedia.org/wiki/> [2552, มกราคม 21]
- วิศวานาด(นามแฝง). กว่าจะถึงวันนี้ของทมยันตี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ณ บ้านวรรณกรรม,
 2548.
- ศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์. สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2531.
- สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ
 ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น. [ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา:
<http://www.th.embjapan.go.jp/th/oda/oda1.htm> [2552, มีนาคม 6]

สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทย. [ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา: <http://www.th.emb-japan.go.jp/th/relation/index.htm>
[2552, เมษายน 10]

สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช. ความคิดทางการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
บรรณกิจ, 2523.

สรรพสิริ วิรยศิริ. สัมพันธ์มิตรถล่มบางกอกน้อย. ศิลปวัฒนธรรม 11 (มิถุนายน 2533): 19-21.

สิริรัตน์ พุ่มเกิด. “อศวพาหุ” กับการใช้วรรณกรรมเพื่อเผยแพร่แนวความคิดและอุดมการณ์ทาง
การเมือง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

สุทธชัย ยี่มประเสริฐ. การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม
(พ.ศ.2491-2500). วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

สุนทร ชุตินทรานนท์. บูรณนง(กะชอนดินนรธา)กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2550.

สุพจน์ ดำนตรระกุล. ญี่ปุ่นขึ้นเมือง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

สุภัทร สวัสดิรักษ์. รักของทมยันตีจาก “คู่กรรม” ถึง “พ่อปลาไหล”. วารสารกระแสด 1 (สิงหาคม -
ตุลาคม 2523) : 10-33.

สุภัทร สวัสดิรักษ์. คิดถึงรักของ “ทมยันตี” ใน “เพลงชีวิต”. วารสารกระแสด 1 (ตุลาคม 2523) : 10-
21.

สุภาวศ์ จันทวานิช และคณะ. รายงานผลการสำรวจทัศนคติของเยาวชนไทยที่มีต่อประเทศญี่ปุ่นและ
ประเทศในประชาคมอาเซียน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ร่วมกับสมาคมเรือเยาวชนเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย, 2529.

สุรางค์ศรี ดันเสียงสม. ญี่ปุ่น : บนเส้นทางมหาอำนาจทางทหารสู่มหาอำนาจทางเศรษฐกิจ(ทศวรรษที่
1860-1990). กรุงเทพฯ: สแควร์ปริ้นซ์ 93, 2543.

_____. 380ปี สัมพันธไมตรีญี่ปุ่น-ไทย. กรุงเทพฯ: มังกรการพิมพ์และโฆษณา, 2528.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. แกะรอย “คู่กรรม”. ศิลปวัฒนธรรม 11 (มิถุนายน 2533): 22-23.

อภิญา ศรีรัตนสมบุญ. การวิเคราะห์ละครโทรทัศน์ชุด “คู่กรรม” ในการถ่ายทอดความเชื่อและ
ค่านิยมในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะ
นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

อาเคโตะ นากามูระ. ผู้บัญชาการชาวพุทธ ความทรงจำของนายพลนากามูระเกี่ยวกับเมืองไทยสมัย
สงครามมหาเอเชียบูรพา. แปลโดย เออิจิ มูราชิม่า และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2546.

อิสริอิน(นามแฝง). “ความผิดของดิฉันมีข้อเดียวก็คือ รักแผ่นดิน” ปากคำ ‘ทมยันตี’. เนชั่นสุดสัปดาห์
13 (30 พฤษภาคม -5 มิถุนายน 2548) : 58-60.

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. สื่อสารมวลชนเบื้องต้น สื่อมวลชน วัฒนธรรมและสังคม. คณะนิเทศศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

อิซาฮิโกะ โอคาซากิ. ยุทธศาสตร์ใหม่ของญี่ปุ่นต่อภาคพื้นเอเชีย. แปลโดย สุรัชย์ ธรรมทวีธิกุล.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.

NAVY BOARD วีรกรรม 8 ธันวาคม 2484. [ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา:

<http://www.navy.mi.th/navyboard/> [2009, มกราคม 21]

ภาษาอังกฤษ

Barthes, Roland. Mythologies / Roland Barthes ; selected and translated from the French by Annette
Lavers. London: Vintage, 2000.

Chang, Iris. The Rape of Nanking : the forgotten holocaust of world war II. New York : Penguin
Books, 1998.

Day, Richard J.F. Gramsci is dead. London: Pluto Press, 2005.

Femia, Joseph V. Gramsci's political thought : hegemony, consciousness, and the revolutionary
process. Oxford: Clarendon Press, 1981.

Verita Sriratana. Historical Fiction and Postcolonialism: Analysis of Amitav Ghosh's *In an Antique
Land* and David Dabydeen's *The Counting House*. Master thesis, Department of
Colonial/Postcolonial Literature in English , University of Warwick, 2007.

Wikipedia, the free encyclopedia Sunset at Chaophraya [Online]. 2009. Available from :

http://en.wikipedia.org/wiki/Sunset_at_Chaophraya [2009, February 9]

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

ความจำเป็นของการพิจารณาโยบายการบริหารเขตยึดครองในภูมิภาคทางด้านใต้¹
“Essentials of Policy Regarding the Administration of the Occupied Areas in the Southern Regions”

นโยบายในขั้นแรกคือ การจัดตั้งรัฐบาลทหารขึ้นในเขตยึดครองเพื่อให้มีหน้าที่ในการฟื้นฟู สันติภาพและความเป็นระเบียบ รวมทั้งการจัดหาวัตถุดิบที่เป็นปัจจัยสำคัญในการทำสงครามเพื่อ สนับสนุนกองกำลังของญี่ปุ่น ทั้งนี้ได้ระบุรายละเอียดของการดำเนินนโยบายยึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของกองทัพญี่ปุ่นไว้ 10 ประการ โดยสังเขปดังนี้

1. ในการจัดตั้งรัฐบาลทหาร ญี่ปุ่นจะพยายามใช้องค์กรของรัฐบาลเดิมให้มากที่สุด โดย จะเคารพต่อองค์กรและประเพณีที่สำคัญต่างๆ
2. กองกำลังของญี่ปุ่นที่เข้ายึดครองจะส่งเสริมเพื่อให้ได้มาซึ่งการแปรรูปวัตถุดิบที่จำเป็น ในสงคราม โดยวัตถุดิบและสิ่งที่ได้รับจากการแปรรูปจะถูกรวบรวมไว้ตามแผนการรวบรวมวัตถุดิบใน โดเกียว ซึ่งกองกำลังในสนามรบจะได้รับการแจกจ่ายภายใต้แผนการนี้
3. กองทัพบกและกองทัพเรือจะให้ความช่วยเหลือในการจัดส่งวัตถุดิบกลับไปประเทศ ญี่ปุ่น โดยพยายามใช้เรือทุกลำเพื่อการลำเลียงตามการเรียกร้อง
4. ทางรถไฟ การขนส่งทางเรือ ท่าเรือ สนามบิน ไปรษณีย์และการสื่อสารจะอยู่ภายใต้ การควบคุมของกองกำลังที่เข้ายึดครอง
5. กองกำลังของญี่ปุ่นที่เข้ายึดครองจะควบคุมการค้าต่างประเทศและการแลกเปลี่ยน เงินตราระหว่างประเทศ อีกทั้งพยายามกีดกันไม่ให้วัตถุที่สำคัญ อันได้แก่ น้ำมัน ดีบุก ยางพารา และ ทังสแตน ไปอยู่ในมือศัตรู
6. กองกำลังของญี่ปุ่นพยายามใช้สกุลเงินที่ใช้อยู่ในเขตพื้นที่ยึดครอง แต่หากจำเป็นทหาร ญี่ปุ่นอาจจะต้องพิมพ์เงินที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกับสกุลเงินของท้องถิ่นนั้นขึ้นใช้
7. การจัดหาวัตถุดิบที่จำเป็นสำหรับการทำสงคราม เพื่อให้กองกำลังที่เข้ายึดครอง สามารถให้การสนับสนุนตัวเองได้ ประชากรจะได้รับการเรียกร้องให้อุทิศตนต่อการถูกจำกัดในเรื่อง ความเป็นอยู่และสวัสดิการ ซึ่งอาจเป็นความกดดันที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้
8. การปฏิบัติต่อชาวอเมริกัน อังกฤษ และฮอลันดาจะเป็นไปเพื่อให้พวกเขาร่วมมือกับ รัฐบาลทหาร สำหรับผู้ที่ไม่ให้ความร่วมมือจะถูกขับไล่หรือจัดการ โดยวิธีการที่เหมาะสม กองกำลัง

¹ เป็นเอกสารแนบในรายงานการประชุมของผู้นำฝ่ายทหารและรัฐบาลเสนอต่อที่ประชุมเบื้องพระพักตร์ของสมเด็จพระจักรพรรดิ ใน วันที่ 5 พฤศจิกายน 2482 (ที่มา : พวงทิพย์ เกียรติสหัสกุล อ้างจากNobutaka Ike, editor&translator, Japan's Decision For War : Record of the 1941 Policy Conferencers)

ญี่ปุ่นจะเคารพต่อผลประโยชน์ที่มีอยู่ดั้งเดิมของฝ่ายสัมพันธมิตร แต่พยายามจะจำกัดการขยายผลประโยชน์เหล่านั้น

กองกำลังญี่ปุ่นจะทำให้ชาวจีนโพ้นทะเลหันหลังให้กับรัฐบาลเจียง ไคเช็ก และให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น และจะทำให้ประชากรชาวพื้นเมืองเกิดความมั่นใจในกองกำลังของจักรวรรดิ อีกทั้งพยายามจำกัดไม่ให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อเอกราช

9. ชาวญี่ปุ่นผู้ที่เข้าไปในเขตยึดครองต่างๆเป็นครั้งแรกภายหลังจากการเกิดสงครามควรได้รับการตรวจสอบอย่างระมัดระวัง ส่วนชาวญี่ปุ่นที่เคยอาศัยในเขตยึดครองและต้องการเดินทางกลับประเทศควรได้รับอนุญาต

10. ข้อกำหนดต่อไปนี้จะถูกนำไปใช้ในการก่อตั้งรัฐบาลทหาร

(1) ข้อกำหนดสำคัญเกี่ยวกับรัฐบาลทหารจะได้รับการอภิปรายเพื่อลงมติเห็นชอบโดยประชุมร่วมระหว่างผู้นำฝ่ายทหารและรัฐบาล ที่ประชุมระหว่างกองบัญชาการทหารสูงสุดของจักรวรรดิ และรัฐบาล ซึ่งการตัดสินใจใดใดที่มีขึ้นในโตเกียว จะถูกส่งต่อไปยังเขตยึดครองต่างๆ โดยกองทัพบกและกองทัพเรือ

(2) ตัวแทนของคณะกรรมการฝ่ายวางแผนของรัฐบาลในโตเกียว จะมีอำนาจในการวางแผนควบคุมการพัฒนาวัตถุที่จะได้รับการครอบครองโดยสมบูรณ์ เพื่อให้สำเร็จตามข้อกำหนดในข้อ(1)ข้างต้น

(3) นโยบายของกองทัพญี่ปุ่นต่ออินโดจีนของฝรั่งเศสและไทยจะวางอยู่บนพื้นฐานที่ได้รับการอนุมัติแล้ว และจะไม่มีการจัดตั้งรัฐบาลทหาร ในกรณีที่สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป จะได้มีการพิจารณาเพื่อการตัดสินใจอีกครั้ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

ลำดับเหตุการณ์สำคัญช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา²

ค.ศ.1940 (พ.ศ. 2483)

วันที่ 12 มิถุนายน ไทยกับญี่ปุ่นทำสนธิสัญญาว่าด้วยการจำเรือสัมพันธมิตร และต่างเคารพบูรณาภาพอาณาเขตแห่งกันและกัน

ค.ศ.1941 (พ.ศ. 2484)

วันที่ 7 มกราคม ไทยได้ประกาศสถานะสงครามกับอินโดจีนฝรั่งเศส และส่งกำลังทหารเข้ายึดหลวงพระบาง จำปาศักดิ์ และพระตะบอง

วันที่ 28 มกราคม ไทยทำข้อตกลงพักรบ เจริญหายุดยิง

วันที่ 5 กุมภาพันธ์ ญี่ปุ่นเข้าใกล้เกลี้ยกระดุมพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส

วันที่ 1 เมษายน ญี่ปุ่นเปิดสถานกงสุลขึ้นที่จังหวัดสงขลา

วันที่ 5 กรกฎาคม ไทยกับญี่ปุ่นทำพิธีสารว่าด้วยหลักประกัน และความเข้าใจกันทางการเมือง

วันที่ 1 สิงหาคม ไทยให้การรับรองแมนจู๋ว

วันที่ 16 สิงหาคม ไทยกับญี่ปุ่นยกระดับการทูตขึ้นเป็นเอกอัครราชทูต

วันที่ 1 กันยายน ญี่ปุ่นเปิดสถานกงสุลขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่

วันที่ 8 ธันวาคม ไทยอนุญาตให้กองทัพญี่ปุ่นผ่านเข้าสู่ไทย

² ที่มา พิชยา ว่องวิษุเวทย์. มุมมองของญี่ปุ่นต่อไทยในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา ภาครีศึกษานั่งสือพิมพ์ญี่ปุ่น(1941-1945). หน้า

วันที่ 21 ธันวาคม ไทยได้ลงนามในกติกาสัญญาพันธมิตรระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ให้เคารพอธิปไตยและเอกราชซึ่งกันและกัน

ค.ศ.1942 (พ.ศ. 2485)

วันที่ 3 มกราคม ไทยได้ลงนามในข้อตกลงร่วมรบระหว่างญี่ปุ่น-ไทย

วันที่ 25 มกราคม ไทยประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา

วันที่ 7 กรกฎาคม ไทยรับรองรัฐบาลจีนที่นานกิง

วันที่ 16 กันยายน ไทยกับญี่ปุ่นได้มีการตกลงร่วมมือกันสร้างทางรถไฟเชื่อมต่อระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่า

วันที่ 28 ตุลาคม ไทยกับญี่ปุ่นทำความตกลงกันทางวัฒนธรรม

วันที่ 18 ธันวาคม เหตุการณ์ที่บ้านโป่ง จังหวัดกาญจนบุรี มีชนวนเหตุจากการที่ทหารญี่ปุ่นตบหน้าพระภิกษุไทย จนก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่คนงานไทย จึงลุกลามกลายเป็นการปะทะกันระหว่างทหารญี่ปุ่นและไทย

ค.ศ.1943 (พ.ศ. 2486)

วันที่ 1 กุมภาพันธ์ จัดตั้งกองทัพประจำประเทศไทย โดยมีพล.ท.นาทามูระ อาเค โตะ เป็นผู้บัญชาการ

วันที่ 3 กรกฎาคม นายกรัฐมนตรีโตโจเดินทางมาเยือนประเทศไทย และรัฐบาลญี่ปุ่นได้ตกลงยินยอมยกดินแดนที่ยึดมาได้แก่ไทย คือ รัฐฉานตัน ตรังกานู ไทรบุรี ปะริค และเชียงตุงกับเมืองพานในรัฐฉาน

วันที่ 20 กรกฎาคม ลงนามสนธิสัญญาระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นว่าด้วยอาณาเขตประเทศไทยในรัฐมลายูและรัฐฉาน

วันที่ 17 ตุลาคม การสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่าได้เสร็จสิ้น

วันที่ 25 ตุลาคม เปิดใช้ทางรถไฟสายไทย-พม่า

วันที่ 5-7 พฤศจิกายน ได้มีการประชุมมหาเอเชียบูรพาที่โตเกียว ซึ่งจอมพลป.พิบูลสงครามได้ขอให้
พระองค์เจ้าวรรณไวทยากรณ์เข้าเสด็จร่วมประชุมแทน

วันที่ 23 ธันวาคม เครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรได้โจมตีทางอากาศครั้งแรก

ค.ศ.1944 (พ.ศ. 2487)

วันที่ 1 มกราคม ญี่ปุ่นได้เพิ่มกำลังโดยจัดตั้งกองพลน้อยที่ 29 เข้ามาประจำการสังกัดกองทัพ
ประจำประเทศไทย

วันที่ 29 กรกฎาคม จอมพล ป.พิบูลสงครามได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

วันที่ 31 กรกฎาคม เหตุการณ์ระนอง เกิดการเข้าใจผิดของฝ่ายญี่ปุ่นว่าได้เกิดมีการสู้รบใน
กรุงเทพฯ หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทย กองพลน้อยที่ 29
จึงเข้าปลดอาวุธตำรวจไทย เกิดการปะทะกันในหลายแห่ง มีผู้เสียชีวิตรวม 10
กว่าคน ฝ่ายญี่ปุ่นได้ขอมาต่อจอมพล ป.พิบูลสงคราม และนายกรัฐมนตรี
ควง อภัยวงศ์

วันที่ 1 สิงหาคม นายควง อภัยวงศ์ได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีขึ้นดำรงตำแหน่งแทน และ
ได้ตั้งคณะรัฐบาลขึ้นเพื่อบริหารประเทศ

ค.ศ.1945 (พ.ศ. 2488)

วันที่ 2 มกราคม เครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดทำลายสะพานพระราม 6 ซึ่งเป็นเส้นทาง
สำคัญในการลำเลียงทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ไปพม่าของกองทัพญี่ปุ่น

วันที่ 16 กรกฎาคม มีการจัดตั้งเป็นกองทัพภาคที่ 18 แทนกองทัพที่ 39 โดยยังคงมี พล.ท. นา
กามูระ อาเค โตะเป็นผู้บัญชาการ ซึ่งกองทัพนี้มีฐานะเป็นกองทัพในสนามสู้
รบ มีกำลังทหารอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาทั้งหมด 1 แสน 5 หมื่นคน

วันที่ 26 กรกฎาคม ได้มีการประกาศที่ปอตสดัม คือฝ่ายประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ รัสเซียและ
จีน ได้ลงนามในประกาศร่วมกันต่อชาวโลก บังคับให้ประเทศญี่ปุ่นยอมแพ้
โดยไม่มีเงื่อนไข

วันที่ 6,9 สิงหาคม	ฝ่ายสัมพันธ์มิตร ได้ทิ้งระเบิดปรมาณูที่ฮิโรชิมา และนางาซากิ
วันที่ 15 สิงหาคม	กองทัพญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามแก่ฝ่ายสัมพันธมิตร
วันที่ 16 สิงหาคม	รัฐบาลไทยประกาศสันติภาพ
วันที่ 17 สิงหาคม	รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ลาออกเพื่อจัดตั้งรัฐบาลใหม่
วันที่ 31 สิงหาคม	นายทวี บุญเกตุขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีชั่วคราว
วันที่ 11 กันยายน	ไทยประกาศยกเลิกสนธิสัญญา ข้อตกลงต่างๆที่มีกับญี่ปุ่น
วันที่ 17 กันยายน	ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช(หัวหน้าขบวนการเสรีไทยในสหรัฐอเมริกา)เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
วันที่ 1 ตุลาคม	ไทยตั้งคณะกรรมการจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินของชนชาติญี่ปุ่นและเยอรมันในไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

กติกาสัญญาพันธมิตรระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ.2484³

สนธิสัญญาฉบับนี้มีข้อความว่า รัฐบาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทย และรัฐบาลสมเด็จพระจักรพรรดิแห่งประเทศญี่ปุ่น เชื่อตระหนักว่าการสถาปนาระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก เป็นทางเดียวที่จะประสิทธิ์ความไพบูรณ์ในวงเขตนี้ และเป็นเงื่อนไขอันจำเป็นในอันจะยังสันติภาพแห่งโลกให้คืนดีและมั่นคงแข็งแรง และมีเจตนาตระหนักแน่วแน่ที่จะกำจัดบรรดาอิทธิพลร้าย ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อความมุ่งหมายนี้เสียให้สิ้นเชิง จึงได้ทำความตกลงกันเป็นข้อๆดังต่อไปนี้

ข้อ 1. ประเทศญี่ปุ่นกับประเทศไทยสถาปนาพันธมิตรระหว่างกันและกันตามมูลฐานที่ต่างฝ่ายต่างเคารพเอกราชและอธิปไตยแห่งกัน

ข้อ 2. ในกรณีที่ประเทศญี่ปุ่นหรือประเทศไทยอยู่ในการขัดกันทางอาวุธกับประเทศภายนอก จะเป็นประเทศเดียวหรือหลายประเทศก็ตาม ประเทศไทยหรือประเทศญี่ปุ่นจะเข้าข้างภาคีอีกฝ่ายหนึ่งในฐานะที่เป็นพันธมิตรทันที และจะให้ความช่วยเหลือแก่ภาคีนั้นด้วยบรรดาปัจจัยของตนในทางการเมืองด้านเศรษฐกิจและการทหาร

ข้อ 3. รายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติตามข้อ 2. จะได้กำหนดด้วยความตกลงร่วมกัน ระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจแห่งประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทย

ข้อ 4. ในกรณีสงครามซึ่งกระทำร่วมกัน ประเทศไทยญี่ปุ่นและประเทศไทยรับรองว่า จะไม่ทำสัญญาสงบศึกหรือสันติภาพ นอกจากจะได้รับความตกลงร่วมกัน โดยบริบูรณ์

ข้อ 5. กติกาสัญญานี้จะเริ่มใช้ตั้งแต่วันลงนามเป็นต้นไป กติกาสัญญาจะมีกำหนดอายุสิบปี ภาคีทั้งสองฝ่ายจะได้ปรึกษาหารือกัน ในเรื่องการต่ออายุกติกาสัญญานี้ในเวลาอันควรก่อนสิ้นอายุดังกล่าวแล้ว

³ ที่มา ทวี ริระวงศ์เสรี. สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น(2524). หน้า 133

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวเอวิตรา ศิระสาตร์ จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนเซนต์ฟรังค์ซิส
ซาเวียร์ คอนแวนต์ และระดับปริญญาบัณฑิตที่ภาควิชาศิลปการละคร คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปีการศึกษา 2548 จากนั้นเข้าศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษาที่ภาควิชา
เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปีการศึกษา 2550

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย